

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ธรรมนูญชุมชนกับการบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกันระหว่างชุมชน
และโรงงานอุตสาหกรรม กรณีบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา
จังหวัดชลบุรี

Community Based Constitution and the Formation of Contract for
the Coexistence of Local Community and Industry in the Case of
Ao Udom Community, Thung Sukla Subdistrict, Si Racha District,
Chonburi Province

ภายใต้แผนงาน

นวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม
ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

พิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยบูรพา งบประมาณเงินอุดหนุน
จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2565

รหัสโครงการ 161592
เลขที่สัญญา ววน. 22.1/2565

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
ธรรมนูญชุมชนกับการบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกันระหว่างชุมชน
และโรงงานอุตสาหกรรม กรณีบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา
จังหวัดชลบุรี

Community Based Constitution and the Formation of Contract for
the Coexistence of Local Community and Industry in the Case of
Ao Udom Community, Thung Sukla Subdistrict, Si Racha District,
Chonburi Province

พิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์

บทสรุปผู้บริหาร

ข้าพเจ้า ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัย จากมหาวิทยาลัยบูรพา งบประมาณเงินอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 ธรรมนุญชุมชนกับกระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่อยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม กรณีบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี (Community Based Constitution and the Formation of Contract for the Coexistence of Local Community and Industry in the Case of Ao Udom Community, Thung Sukla Subdistrict, Si Racha District, Chonburi Province) รหัสโครงการ 161592 เลขที่สัญญา ววน 22.1/2565 ภายใต้แผนงานนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพาในงบประมาณรวมทั้งสิ้น 240,000 บาท (สองแสนสี่หมื่นบาทถ้วน) ระยะเวลาการดำเนินงาน 1 ปี (ระหว่างวันที่ 1 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2564 ถึงวันที่ 30 เดือนกันยายน พ.ศ. 2565)

ขอรายงานสรุป ผลงานวิจัยในภาพรวม ดังนี้

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม และวิเคราะห์บทบาทของนวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม เครื่องมือทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมนี้ คือ แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย ส่วนวิธีดำเนินการวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า บันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือธรรมธรรมนุญชุมชนบ้านอ่าวอุดมนั้นเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุน 4 ประเภท คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนมนุษย์ ที่ผ่านมาบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือธรรมธรรมนุญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีบทบาทสำคัญในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมในมิติต่าง ๆ คือ เป็นสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน เป็นเครื่องมือช่วยให้การใช้อำนาจบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับการยอมรับ เป็นเครื่องมือของชุมชนเพื่อต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม เป็นเครื่องมือเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน ผลผลิตของงานวิจัยประกอบด้วยหลายมิติ อาทิ บทความวิจัย การพัฒนากำลังคนทั้งนิสิตระดับปริญญาตรี ระดับปริญญาโท ชุมชน/ท้องถิ่น นักวิจัยภาคเอกชน กระบวนการใหม่หรือนวัตกรรมทางสังคม ส่วนผลลัพธ์ที่สำคัญประกอบด้วย การใช้ประโยชน์จากกระบวนการใหม่หรือนวัตกรรมทางสังคม กิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วม การผลักดันนโยบายแนวปฏิบัติแผนและกฎระเบียบไปสู่การปฏิบัติ และทำให้ชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ จากข้อค้นพบที่ได้จากการ

ศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นนโยบาย คือ ขยายตัวแบบธรรมนูญชุมชนฯ สู่พื้นที่ที่มีความขัดแย้งหรือปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา เสริมสร้างพลังอำนาจและความเข้มแข็งของธรรมนูญชุมชนฯ ผ่านการสนับสนุนทรัพยากรการบริหารประเภทต่าง ๆ เสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาสมรรถนะของผู้นำชุมชน เครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม เพื่อให้บุคคลเหล่านี้เป็นกลไกสอดส่อง ตรวจสอบการละเมิดกติการ่วมระดับท้องถิ่น และสร้างหลักสูตรหรือบทเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งโดยใช้กลไกระดับท้องถิ่น

ผลผลิตที่ได้รับจากงานวิจัย

(✓) องค์ความรู้/ข้อค้นพบใหม่ () สิ่งประดิษฐ์ใหม่ () อื่นๆ

โปรดระบุอย่างละเอียด: ค้นพบกลไกที่ภาคประชาชนสร้างขึ้นเพื่อจัดการหรือแก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม กลไกนี้เปรียบเสมือนความพยายามสร้างกฎกติกาหรือกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นทางการระดับท้องถิ่นเพื่อกำกับควบคุมพฤติกรรม ตลอดจนเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ ขณะเดียวกันกลไกดังกล่าวก็อยู่นอกเหนือกฎหมายที่ถูกบัญญัติขึ้นโดยรัฐ แต่ก็ไม่ได้เป็นกฎที่อยู่บนระบบจารีตประเพณีของชุมชน (ทั้งหมด) ตรงกันข้ามกลับเป็นกติกาที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบ ด้วยบริบทเช่นนี้ทำให้กติกาและข้อตกลงระดับท้องถิ่นที่ลักษณะไม่เป็นทางการมีประสิทธิภาพและพลังอำนาจกำกับ ควบคุมพฤติกรรมสมาชิกในกลุ่มสังคมได้มากกว่ากฎหมายของรัฐหรือกติกาที่เป็นทางการ ดังนั้นในเชิงหลักการจึงอาจกล่าวได้ว่าปฏิบัติการจัดทำบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนนั้น มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายในประเด็นการยอมรับต่อความหลากหลายของกฎหมาย นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายที่ถูกตราขึ้นโดยรัฐกับกติการะดับท้องถิ่นและระบบจารีตประเพณี ด้วยเหตุนี้การก่อตัวขึ้นของกติการะดับท้องถิ่นนี้ไม่ได้หมายความว่าผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมปฏิเสธการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ ตรงกันข้ามผู้ใดฝ่าฝืนหรือกระทำผิดกฎหมายของรัฐผู้นั้นต้องรับโทษ

แผนและกลไกการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- () เชิงเศรษฐกิจ
- () เชิงสาธารณะ/สังคม
- (✓) เชิงสิ่งแวดล้อม/พัฒนาพื้นที่
- () เชิงวิชาการ
- () อื่นๆ โปรดระบุ.....

โปรดระบุรายละเอียดของแผนและกลไกการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์: การเผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยต่อสาธารณชนในรูปบทความวิจัย รวมถึงการผลักดันนโยบายและแนวปฏิบัติที่ได้จากการศึกษาวิจัยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นได้รับทราบและนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการปฏิบัติงาน

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ธรรมนูญชุมชนกับกระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม กรณีบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม และวิเคราะห์บทบาทของนวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม เครื่องมือทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมนี้ คือ แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย ส่วนวิธีดำเนินการวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า บันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมนั้น เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุน 4 ประเภท คือ (1) ทุนทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เกิดปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติการระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อแสวงหากลไกหรือมาตรการปกป้องและรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (2) ทุนทางสังคมในฐานะเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงให้เกิดปฏิสัมพันธ์และเชื่อมร้อยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ (3) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปรียบเสมือนทุนเชิงซ้อนซึ่งทั้งเป็นสาเหตุและผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดปฏิบัติการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม (4) ทุนมนุษย์ซึ่งเป็นศักยภาพและความสามารถของผู้นำทางอุดมการณ์ ประธานชุมชนและผู้นำเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม สำหรับบทบาทของนวัตกรรมชุมชนที่เรียกว่าธรรมนูญชุมชนกับการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมนั้น ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมมีบทบาทสำคัญ 6 ประการ คือ (1) เป็นสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งกลไกรัฐระดับท้องถิ่น (เทศบาลนครแหลมฉบัง) ผู้ประกอบการภาคเอกชนและตัวแทนชุมชนอ่าวอุดม ได้ร่วมให้คำมั่นสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษร (2) เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน จากปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมภายใต้แนวคิด “สังคมของฉัน” สู่แนวคิด “สังคมของเรา”

(3) เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน จากเดิมที่มีสัมพันธภาพแนวตั้งซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบผูกขาดอำนาจการตัดสินใจที่ผู้กระทำการกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งสู่สัมพันธภาพแนวราบ (4) เป็นเครื่องมือช่วยให้การใช้อำนาจบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับการยอมรับ (5) เป็นเครื่องมือของชุมชนเพื่อต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม และเป็นเครื่องมือเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน ซึ่งสะท้อนให้เห็น 2 มิติ คือ มิติแรกเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติที่สองเสริมสร้างพลังอำนาจการบริหารจัดการของชุมชน

Abstract

This research aims to analyze the factors that contribute to the creation of community innovation for coexistence between communities and industrial factories, as well as to examine the role of community innovation in fostering collaborative processes between communities and industrial factories. The conceptual framework used to understand this social phenomenon is the concept of legal pluralism. The research methodology employed qualitative research, gathering data from documents and interviews, and using the triangulation method to verify the data.

The study found that the establishment of sustainable agreements for coexistence between stakeholders in Ao Udom Village, either in the form of a community constitution or a shared agreement, arises from the interactions of four types of capital: (1) Economic capital, which acts as a driving force for stakeholders involved in industrial development to seek mechanisms or measures to protect and maintain economic benefits; (2) Social capital, which functions as a social network connecting internal and external stakeholders, enabling their active participation in addressing community challenges; (3) Natural resource and environmental capital, which represents complex capital that both causes and results in cooperative actions and drives the creation and implementation of community constitutions; and (4) Human capital, which refers to the potential and abilities of community leaders, village heads, and various network representatives who participate in the process of creating and driving community constitutions.

Regarding the role of community innovation in the process of building shared agreements for community-industrial coexistence, the community constitution plays a significant role in six aspects: (1) It serves as a local-level social contract between stakeholders involved in local industrial development (Si Racha Municipality), private sector entrepreneurs, and representatives of Ao Udom Village, providing a written commitment; (2) It acts as a mechanism to transform communication and social practices between the community and private sector from "my society" to "our society"; (3) It functions as a mechanism to transform the power dynamics between the community and private sector, shifting from a vertical relationship where decision-making authority rests with a specific group to a horizontal relationship; (4) It serves as a tool to legitimize the community's self-governance power; (5) It functions as a negotiation tool for the community to engage with industrial factories and strengthen the community's bargaining power, reflecting two dimensions: first, it reinforces the community's power in managing natural resources and the environment, and second, it strengthens the community's power in self-governance.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัย จากมหาวิทยาลัยบูรพา “ผ่านกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม ปีงบประมาณ พ.ศ.2565 งบประมาณด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.)” เลขที่สัญญา ววน.22.1/2565

Acknowledgment

This work was financially supported by (i) Burapha University (BUU),(ii) Thailand Science Research and Innovation (TSRI), and (iii) National Science Research and Innovation Fund (NSRF) (Fundamental Fund : Grant no.22.1/2566).

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	1
บทคัดย่อ	4
Abstract	6
กิตติกรรมประกาศ	8
Acknowledgment	9
สารบัญ	10
สารบัญภาพ	11
สารบัญตาราง	12
บทที่ 1 บทนำ (Introduction)	13
บทที่ 2 วิธีการดำเนินการวิจัย (Material & Methods)	40
บทที่ 3 ผลการวิจัย (Results)	42
บทที่ 4 อภิปรายและสรุปผลการวิจัย (Discussion & Conclusion)	101
บทที่ 5 ผลผลิต/ผลลัพธ์/ผลกระทบ (Output/Outcome/Impact)	112
เอกสารอ้างอิง	119
ประวัตินักวิจัย	122

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ตัวอย่างท่าเทียบเรือในพื้นที่ชุมชนอ่าวอุดม	45
2 บันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืน	50
3 สรุปบทบาทของธรรมนูญชุมชนอ่าวอุดมเป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน	80
4 สรุปบทบาทของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมกับการปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน	82
5 จุดยืนทางหรือตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม	98

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 รายละเอียดการประกอบกิจการของท่าเทียบเรือ	44

2	งบประมาณของเทศบาลนครแหลมฉบังระหว่างปีงบประมาณ 2550-2555	61
3	สรุปรายชื่อกลุ่ม/องค์กรที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมกับเครือข่ายภาคประชาชน ในชุมชนอ่าวอุดม	66
4	สรุปบทบาทของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมในฐานะสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น	76
5	ตัวอย่างการให้อำนาจและเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนของชุมชนในการบริหารจัดการ ตนเอง	83
6	ตัวอย่างสวัสดิการที่ถูกจัดขึ้นแก่ประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม	87
7	ตัวอย่างปัญหาเชิงโครงสร้างที่อาจนำไปกำหนดเป็นยุทธศาสตร์สำหรับขับเคลื่อน ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม	95

บทที่ 1

บทนำ (Introduction)

เนื้อหาของเรื่องที่เคยมีผู้ทำการวิจัยมาก่อน

งานวิจัยเรื่อง “ธรรมนูญชุมชนกับกระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม กรณีบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี” ผู้วิจัยได้สำรวจเนื้อหาของงานวิจัยที่มีผู้เคยมีผู้ทำการวิจัยมาก่อน ดังนี้

กนิษฐา แยมโพธิ์ใช้ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาธรรมนูญชุมชนด้านสุขภาวะผู้สูงอายุในตำบลตลาดใหม่ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาธรรมนูญชุมชนด้านสุขภาวะของผู้สูงอายุในตำบลตลาดใหม่ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ผลการศึกษา การพัฒนาธรรมนูญด้านสุขภาวะของผู้สูงอายุประกอบด้วยหมวดธรรมนูญ 5 หมวดหลัก 23 ข้อปฏิบัติ แสดงชัดเจนว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการด้านการเสริมสร้างสุขภาพ ด้านส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน และความสัมพันธ์ในชุมชนมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านการส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ ด้านที่ได้รับความสนใจน้อยที่สุด คือ ด้านการเสริมสร้างเศรษฐกิจและรายได้ และในหมวดนี้ ไม่รับรองข้อปฏิบัติที่ 12 ว่าด้วยส่งเสริมการออมในรูปแบบต่าง ๆ เนื่องจากที่ผ่านมามีกิจกรรมดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ได้แก่ ควรมีการประเมินผลการนำข้อปฏิบัติไปใช้ในชุมชนในมิติความสำเร็จทางสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ และการเมือง ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาพื้นที่ คือ ควรนำธรรมนูญที่ได้ในครั้งนี้เสนอเป็นข้อเสนอแนะในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในระดับจังหวัดและเผยแพร่สู่สมาชิกสุขภาพของประเทศไทย เพื่อความต่อเนื่องในการดำเนินการพัฒนา

กิตติพงษ์ เกียรติวัชรชัย, จิระ ประทีป และอิศเรศ ศันสนีย์วิทยกุล (2562) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาธรรมนูญพลเมืองสู่ชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาธรรมนูญหมู่บ้านสันติสุข 9 ตี จังหวัดบุรีรัมย์ การวิจัยเรื่อง การพัฒนาธรรมนูญพลเมืองสู่ชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ธรรมนูญหมู่บ้านสันติสุข 9 ตี จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์การวิจัย (1) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีการจัดทำธรรมนูญพลเมืองสู่ชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน (2) เพื่อระบุปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมนูญพลเมืองชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน และ (3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติเพื่อการพัฒนาธรรมนูญพลเมืองที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืนแก่ชุมชนต่างๆ ของประเทศไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบธรรมนูญพลเมืองของจังหวัดบุรีรัมย์ เรียกว่า “ธรรมนูญหมู่บ้านสันติสุข 9 ตี” ได้นำแนวคิดมาจากคำสอนในพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ประยุกต์เข้าด้วยกันโดยเฉพาะหลักคิดในเรื่อง “ทำดี ละชั่ว กลัวบาป” และได้รับอิทธิพลจากแนวคิดประชาธิปไตยทางตรง โดยมุ่งเน้นการนำไปปฏิบัติได้จริง 2 ระดับ ทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กรมีการให้สัตยาบันกันในหมู่บ้านเพื่อ

การอยู่ร่วมกันโดยสงบสุข สำหรับปัจจัยความสำเร็จในการจัดทำธรรมนูญพลเมืองของชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน พบว่า ปัจจัยด้านผู้นำและปัจจัยด้านคณะกรรมการหมู่บ้าน มีบทบาทสำคัญมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยด้านความศรัทธาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีส่วนสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ ส่วนแนวทางการพัฒนาการจัดทำธรรมนูญพลเมืองเพื่อนำไปสู่ชุมชนต่าง ๆ ของประเทศไทย รัฐบาลต้องส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งของคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยเพิ่มบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้านเกี่ยวกับการจัดทำและขับเคลื่อนธรรมนูญพลเมืองทุกพื้นที่ในประเทศไทย ชุมชนต้องสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรม ทำดี ละชั่ว กลัวบาป ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา นั่นคือ “เป็นคนดี” โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบคอยกำกับดูแลเพื่อให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

สุวิตา มะมา (2562) ได้ศึกษาเรื่อง ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือของชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี (2) เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม และ (3) เพื่อศึกษาผลลัพธ์จากการใช้แนวทางประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี ใช้วิธีการศึกษาโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสื่อสารสนเทศต่าง ๆ และใช้วิธีการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล รวมถึงใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับประชาชนในพื้นที่ และใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือประจำเดือนระหว่างตัวแทนของผู้ประกอบการท่าเรือเอกชนในพื้นที่กับคณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากท่าเทียบเรือบ้านอ่าวอุดม จากการศึกษาพบว่าแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดม ในช่วงแรก เป็นช่วงของการเริ่มต้นปรับเปลี่ยนวิถีจัดการกับปัญหาจากท่าเทียบเรือที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่นปัญหาด้านสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม สร้างเครื่องมือขึ้นที่เรียกว่า 4 รู้ ขึ้นมาเพื่อให้เกิดการพูดคุยและรับฟังกัน มีเป้าหมายหลักเพื่อหาทางออกและอยู่ร่วมกัน โดยรูปแบบการปรึกษาหารือในช่วงแรกเป็นไปในแบบเวทีอภิปรายปัญหา (Issue Forums) และช่วงหลังจากการเกิดขึ้นของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีลักษณะของการจัดตั้งกลุ่มคณะกรรมการเพื่อทำงานติดตามและตรวจสอบการทำงานของท่าเรือ สร้างพื้นที่ในการพูดคุยระหว่างการเป็นประจำทุกเดือน กล่าวคือ รูปแบบของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในช่วงที่ 2 เป็นไปในรูปแบบของการปรึกษาหารือแบบวงเสวนาปัญหาชุมชน (Study Circles) อีกทั้งจากการศึกษาพบว่าเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดมคือ ผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาที่มีผลต่อชุมชนบ้านอ่าวอุดม ที่ในที่สุดนำไปสู่กระบวนการนำปัญหามาพูดคุยและแก้ปัญหา โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง ร่วมกัน รวมถึงการมีเครื่องมือที่ดีและการมีเป้าหมายร่วมกัน ความเข้มแข็งของกลุ่มแกนนำ เงื่อนไขของระยะเวลา Time - space สร้าง Trust ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ท่าทีของบริษัท และการเปิดท่าเรือให้คนในชุมชนสามารถเข้าไปตรวจสอบได้ และประการสุดท้ายคือ เครือข่ายภายนอก ซึ่งมีผลต่อการเกิดขึ้นของ

ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ และผลลัพธ์จากประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านอ่าวอุดม ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนบ้านอ่าวอุดมและการเกิดขึ้นของคณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพจากท่าเทียบเรือบ้านอ่าวอุดม และผลลัพธ์ที่แสดงออกมาในเชิงคุณค่าที่เกิดขึ้นจากกระบวนการปรึกษาหารือดังกล่าว ตัวอย่างเช่นการขยายขอบเขตของคำว่า “ชุมชน” ที่หมายรวมถึงท่าเรืออุตสาหกรรมภายในพื้นที่ด้วย อีกทั้งการสร้างคามเข้มแข็งให้การเมืองภาคประชาชน เป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา และคุณค่าที่เกิดจากการพูดคุยและรับฟังกันด้วยเหตุผล

ชัยวัฒน์ จันธิมา และสหทัย วิเศษ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ธรรมนูญบ้านพะเยากับการเสริมสร้างพลังพลเมือง มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะ และ (2) เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญบ้านพะเยา งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการสนทนากลุ่ม และถ่ายทอดโดยพะเยาทีวี ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญบ้านพะเยา เริ่มจากก่อนจัดเวทีได้ประชุมทำความเข้าใจบทบาทคณะทำงานในฐานะผู้เอื้อกระบวนการสื่อสารเตรียมข้อมูลธรรมนูญบ้านพะเยาให้ผู้เข้าร่วมและผู้ชมได้เข้าใจเบื้องต้น ในช่วงการถ่ายทอด ได้สร้างบรรยากาศในการพูดคุย แฉ่งให้ผู้ชมและผู้เข้าร่วมทราบถึงความเป็นมา หลังการถ่ายทอดสดได้ถอดบทเรียนกระบวนการ รวมทั้งการประเมินผลจากผู้ชมเพจพะเยาทีวีชุมชนในด้านการรับรู้ การมีส่วนร่วม และการสนับสนุนเชิงนโยบาย ส่วนรูปแบบการเสริมสร้างพลังพลเมืองด้วยการสื่อสารสาธารณะผ่านธรรมนูญบ้านพะเยา รูปแบบแรก การสื่อสารสาธารณะระดับกลุ่มในห้องออกอากาศ ผู้เข้าร่วมเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป้าหมายเพื่อสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยในการวิพากษ์นโยบายสาธารณะอย่างสร้างสรรค์ รูปแบบที่สอง การสื่อสารสาธารณะระดับชุมชน ผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มคนหลากหลายในชุมชน กำหนดประเด็นการพูดคุยจากประโยชน์ที่เชื่อมโยงกับชุมชน สถานที่จัดเวทีเป็นสถานที่สาธารณะในชุมชน เป้าหมาย คือ การเข้าถึงพื้นที่สื่อเพื่อมีส่วนร่วมต่อประเด็นสาธารณะ รูปแบบที่สาม การสื่อสารสาธารณะระดับกว้าง ผู้ร่วมเวทีเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อออกแบบนโยบายสาธารณะจากประเด็นของท้องถิ่น ช่องทางการสื่อสารได้ร่วมมือกับสื่อวิชาชีพในการออกอากาศ โดยใช้สถานที่สาธารณะ เพื่อเปิดกว้างให้ผู้รับฟังได้เสนอความคิดเห็น เป้าหมาย คือ ให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางนโยบายที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างกระบวนการประชาธิปไตยต่อกิจการสาธารณะ

บงกช ดารารัตน์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงในชนบทไทย: การจัดการความขัดแย้ง บทความนี้มุ่งศึกษาถึงวิธีการจัดการความขัดแย้งของหมู่บ้านชนบทไทย ในกรณีศึกษาของหมู่บ้านป่าจี้ หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีวิธีการจัดการข้อพิพาทและรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนโดยใช้ธรรมนูญชุมชน หรือ “เข้ากำ” เป็นกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านที่สร้างขึ้นเพื่อกำกับควบคุมประพฤติโดยทั่วไปของคนในชุมชนและมีสภาพบังคับต่อสมาชิกชุมชนที่กระทำผิด

ตามธรรมนูญชุมชน โดยศึกษาภายใต้กรอบคิดของแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายเพื่ออธิบายลักษณะเฉพาะของธรรมนูญชุมชนนี้ (Law of the Commons) ในการที่เป็นกฎหมายของชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างจากกฎหมายรัฐ (State Law) เนื่องจากธรรมนูญชุมชนนี้อาศัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและทุนทางสังคมในหมู่บ้านชนบท และดำเนินการบังคับใช้ผ่านกลไกคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำให้ธรรมนูญชุมชนมีผลบังคับใช้ได้จริงและมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษา พบว่า ธรรมนูญชุมชน แต่เดิมนั้นไม่ได้มีชื่อเรียก แต่เป็นกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านที่ใช้ร่วมกัน เริ่มมาจากการรณรงค์การแก้ไขปัญหายาเสพติดในปี พ.ศ. 2546 ซึ่งในขณะนั้น หมู่บ้านป่าจี้ถึงประกาศเขตหมู่บ้านยาเสพติดเป็นสีแดง และทางรัฐบาลสมัยนั้นได้มีมาตรการปราบปรามยาเสพติดอย่างเข้มแข็ง สำหรับการ “เข้าก่ำ” เป็นความเชื่อตามคติชาวพุทธ หลักคำสอนเรื่องกรรม นับว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะพิเศษของพุทธ พระพุทธเจ้าสอนให้เชื่ออำนาจของผลกรรมของตนเองว่าเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ และเป็นสิ่งจำแนกสรรพสัตว์ให้แตกต่างกัน มาตรการการลงโทษผู้กระทำความผิดภายในหมู่บ้านป่าจี้โดยมีบทลงโทษ คือ ตัดน้ำประปาและไฟฟ้าเป็นเวลา 2 ปี โดยผ่านการดำเนินคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่ภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงบทลงโทษ เนื่องจากมีความรุนแรงเกินไป จึงเปลี่ยนเป็นการถูกขับออกจากการเป็นสมาชิกหมู่บ้านเป็นเวลา 2 ปี คือ ถูกขับออกจากสมาชิกฌาปนกิจหมู่บ้าน รวมไปถึงการไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านในหมู่บ้านชนบท กลุ่มฌาปนกิจหมู่บ้านเป็นสวัสดิการที่สำคัญ เป็นกองทุนที่จัดให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน และครอบครัวทำบุญร่วมกันในการสังเคราะห์ศพสมาชิก ด้วยความสัมพันธ์อันใกล้ชิดต่อกันของคนในชุมชน ส่งผลดีในการที่สมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ สามารถร่วมกันคอยสอดส่องพฤติกรรมของสมาชิกในหมู่บ้านอีกทางหนึ่งด้วยอีกทั้งชาวบ้านมีความรู้เข้าใจถึงปัญหาส่วนรวมของหมู่บ้านที่ต้องได้รับการแก้ไขปัญหาทำให้ชาวบ้านยอมรับธรรมนูญชุมชนเป็นกฎหมายของหมู่บ้าน

เอกราช สุวรรณรัตน์, ศิริชัย กุมารจันทร์, วชิราวุฒิ ห้วเพชร และจารุวรรณ ชูสงค์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ธรรมนูญชุมชนกับการบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาคลองท่าแนะ จังหวัดพัทลุง มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อศึกษาถึงโครงสร้างของชุมชนอันมีผลต่อการท่องเที่ยวและการเกษตรกรรม เพื่อศึกษาและแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพื่อจัดทำธรรมนูญชุมชนมาใช้บริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำคลองท่าแนะ จังหวัดพัทลุง เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นการพัฒนาให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ร่วมกับการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการให้อำนาจชุมชนในการเข้ามาดูแลบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนและท้องถิ่น เช่น พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535, พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 เป็นต้น เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดของชุมชน รอบคลองท่าแนะ จำนวน 341 คน ผลการศึกษา พบว่า กว่าร้อยละ 70 ของประชาชนในพื้นที่กลุ่มน้ำลุ่มน้ำคลองท่าแนะจังหวัดพัทลุง ได้รับผลกระทบจากการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำคลองท่าแนะ อยู่ในขณะนี้

อีกทั้งยังมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการร่วมกันวางแผนรวมถึงส่วนร่วมในการเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาหรืออุปสรรคการจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำคลองท่าแนะอยู่ในระดับที่น้อย ทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ในระดับปานกลางเพียงร้อยละ 35.2 และเห็นว่าควรมี “ธรรมนูญชุมชน” ในการแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำคลองท่าแนะในระดับมากที่สุดถึงร้อยละ 38.4 จากกรณีศึกษาพื้นที่กลางน้ำ ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาการบริหารจัดการน้ำและเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ควรได้รับการแก้ไขคือ “ปัญหาน้ำท่วม” โดยพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาเป็นประจำทุกปีและได้รับความเสียหายมากที่สุด คือ พื้นที่หมู่ที่ 7 และพื้นที่หมู่ที่ 9 และเป็นพื้นที่ในการดำเนินการจัดทำธรรมนูญชุมชนเป็นพื้นที่แรก และได้ผลการดำเนินการจัดทำธรรมนูญชุมชนผ่านกระบวนการจัดเวทีประชาคม โดยในพื้นที่หมู่ที่ 7 ได้ธรรมนูญในการบริหารจัดการแก้ปัญหาน้ำท่วม ผ่านกระบวนการเวทีประชาคมและลงมติรับรองพื้นที่จำนวน 7 ข้อ และพื้นที่หมู่ที่ 9 ได้ธรรมนูญในการบริหารจัดการแก้ปัญหาน้ำท่วม จำนวน 4 ข้อ

กัณตถณ ปานพรหมมาศ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง พลวัตของการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรมจากกรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนอาศัยอยู่ติดพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรมระหว่างชุมชนบ้านหัวคลองและชุมชนหมู่บ้านร่มรื่นกับบริษัท วังน้อย เบเวอเรจ จำกัด ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงงานวังน้อยเบเวอเรจ มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะของการสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และลักษณะของการขัดแย้งกัน ซึ่งความแตกต่างของลักษณะการอยู่ร่วมกันเกิดจากความแตกต่างของลักษณะของชุมชนที่แตกต่างกันระหว่าง 2 ชุมชน กล่าวคือ ชุมชนบ้านหัวคลองเป็นชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่และชุมชนหมู่บ้านร่มรื่นเป็นหมู่บ้านจัดสรร โดยลักษณะของสมาชิกของชุมชนที่มีความแตกต่างระหว่างสองชุมชนมีผลต่อความกังวล ความต้องการและความคาดหวัง ที่สะท้อนของมาในรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของคนในชุมชนในการขับเคลื่อนกระบวนการและเลือกใช้กลไกในการบรรลุเป้าหมายของชุมชนที่ต่างแตกต่างกันออกไป ดังนั้น การดำเนินการของโรงงานอุตสาหกรรมนอกจากจะต้องมีธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ และความรับผิดชอบต่อสังคมแล้วที่เป็นพื้นฐานในการประกอบกิจการที่ควรกระทำ โรงงานควรต้องศึกษาทำความเข้าใจบริบทของชุมชนโดยรอบ เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนงานด้านสิ่งแวดล้อมและชุมชนสัมพันธ์ในฐานะผู้มีส่วนได้เสียขององค์กร เพื่อให้ชุมชนและโรงงานมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ลดปัญหาความขัดแย้งและการสูญเสียที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ก่อเกิดเป็นการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน

รุจาดล นันทารักษ์ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดทำธรรมนูญเพื่อหนุนเสริมการบริหารเครือข่ายชุมชนของเครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เชียงใหม่ เทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อศึกษาถึงความเป็นมา การก่อเกิด และแนวคิดเบื้องต้นในการสถาปนาเครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เชียงใหม่ (2) เพื่อศึกษาระบบและกลไกการดำเนินงาน ตลอดจนผลการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมาของเครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เชียงใหม่ (3) เพื่อพัฒนากระบวนการจัดทำธรรมนูญ เพื่อหนุน

เสริมการบริหารเครือข่ายชุมชนของเครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เมืองเชียงใหม่ และ (4) เพื่อศึกษา ประสิทธิภาพของกระบวนการจัดทำธรรมนูญ เพื่อหนุนเสริมการบริหารเครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า การก่อรูปของเครือข่ายชุมชนเมืองฯ เริ่มต้นจากกลุ่มประชาชนที่เกิดความตระหนัก และตื่นตัวต่อประเด็นปัญหาสาธารณะที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนของตน โดยมีแกนหลักในระยะแรก คือ กลุ่ม แกนนำของชมรมคนช่างม่อรักเชียงใหม่ (เดิม) และชุมชนใกล้เคียงอีก 6 ชุมชน โดยมีองค์การพัฒนา เอกชน องค์กรวิชาการ หรือสื่อมวลชน เข้ามาสนับสนุนและช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเติม เต็มด้านทักษะและความสามารถที่จำเป็นในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ ตลอดจนการสนับสนุน ช่วยเหลือในด้านการจัดหาทุนสำหรับดำเนินงานบางส่วนเท่าที่จำเป็นให้แก่เครือข่ายชุมชนเมืองฯ โดยมี ระบบและกลไกการบริหารเครือข่ายของเครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เชียงใหม่ 5 ประเด็น ได้แก่ หนึ่ง ฐานคิด เป้าประสงค์ร่วม และระบบการวางแผนเพื่อการบริหารเครือข่ายของเครือข่ายชุมชนเมืองฯ สอง การจัด โครงสร้างเครือข่ายชุมชนเมืองฯ สาม ระบบการติดต่อสื่อสารภายในเครือข่ายชุมชนเมืองฯ สี่ ระบบส่งเสริม การมีส่วนร่วมของประชาชนของเครือข่ายชุมชนเมืองฯ และห้า ระบบการธำรงรักษาเครือข่ายของ เครือข่ายชุมชนเมืองฯ ในการพัฒนาและออกแบบกระบวนการจัดทำธรรมนูญเครือข่ายชุมชนเมืองฯ นี้ มี แนวทางในการพัฒนาและออกแบบกระบวนการไว้ 4 ประการ คือ หนึ่ง ทิศทางการพัฒนาและออกแบบ กระบวนการจัดทำธรรมนูญเครือข่ายชุมชนเมืองฯ นั้น ต้องพยายามจะดำเนินการให้เป็นไปบนพื้นฐานการ มีส่วนร่วมของประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ สอง ด้วยสาเหตุด้านข้อจำกัดด้านพฤติกรรมการมี ส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ จำเป็นต้องเลือกที่จะอาศัยประธานชุมชน (Keyperson) เป็นตัวจักรสำคัญ ในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดทำธรรมนูญ มากกว่าการอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นของประชาชนใน พื้นที่ สาม จากข้อเสนอที่ได้มาจากเวทีสนทนากลุ่มในเรื่องของการเปิดให้ประชาชนมีสิทธิในการพิจารณา รับรองเนื้อหาสาระต่าง ๆ ในทุกหมวดทุกประเด็นนั้น ผู้วิจัยได้นำมาคิดพิจารณาแล้ว เห็นว่าไม่สามารถ ดำเนินการได้ในขั้นของการพัฒนาและออกแบบกระบวนการจัดทำธรรมนูญ แต่สามารถทำได้โดยการ กำหนดเงื่อนไขไว้ในเนื้อหาสาระของธรรมนูญเครือข่ายชุมชนเมืองฯ สี่ เงื่อนไขบางประการของเครือข่าย ชุมชนเมืองฯ ที่จำเป็นต้องนำมาพิจารณา เช่น เครือข่ายชุมชนเมืองฯ มิได้เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่ มีเป้าหมายเฉพาะด้าน หากแต่มีประเด็นเป้าหมายค่อนข้างหลากหลาย แตกต่างไปจากธรรมนูญระดับ ชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ หรือการเป็นองค์กรภาคประชาสังคม ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพื้นที่ในฐานะ เจ้าของพื้นที่ที่มีใช้ตัวกลางจากภายนอกพื้นที่ เป็นต้น

สิตางค์ เจริญวงศ์ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้าง ประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย: กรณีศึกษา ตำบลทุ่งสุขลา เทศบาลนครแหลม ฉบัง อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลง (2) เงื่อนไขของการก่อรูปของประชาธิปไตยในชนบทของชุมชน (3) การขับเคลื่อนและผลลัพธ์ของ ประชาธิปไตยในชนบท และ (4) บทบาทและสถานะของประชาธิปไตยในชนบทของชุมชนตำบลทุ่งสุขลา

เทศบาลนครแหลมฉบัง อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ ผลการศึกษา พบว่า ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทุ่งสุขลานั้นแบ่งออกเป็น 4 ยุคสมัยด้วยกัน คือ ยุคที่ 1 ชุมชนทุ่งสุขลาในยุคดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. 2490) ยุคที่ 2 คือ ยุคของเกษตรกรรมแบบการค้า (พ.ศ. 2490-2520) ยุคที่ 3 คือ ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2520-2535) และยุคที่ 4 ยุคของการเป็นเมืองอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน) การก่อรูปของประชาธิปไตยในชนบทของชุมชนมีเงื่อนไขมาจากการปรับเปลี่ยนชุมชนเกษตรกรรมเพื่อการค้าสู่สังคมเมืองอุตสาหกรรม เกิดการล่มสลายของอาชีพเกษตรกรรมและการเคลื่อนย้ายแรงงานจากต่างถิ่น และที่สำคัญที่สุดคือเกิดการแตกตัวของผู้คนในชุมชนชนชั้นต่าง ๆ และก่อรูปประชาธิปไตยไปตามกลุ่มชนชั้นที่ทำการแตกตัว ส่วนการขับเคลื่อนและผลลัพธ์ของประชาธิปไตยในชนบทของชุมชนตำบลทุ่งสุขลาเกิดขึ้นและผันแปรไปตามกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ คือ กลุ่มนายทุนระดับสูง ผันตัวและขับเคลื่อนเข้าการเมืองท้องถิ่น โดยใช้ประชาธิปไตยแบบตัวแทน กลุ่มนายทุนใหม่เป็นกลุ่มที่ปรับตัวเข้ากับสังคมอุตสาหกรรมและได้รับผลประโยชน์ในการสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเอง กลุ่มชนชั้นกลางกลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่ปรับตัวให้เข้ากับชุมชนเมืองโดยการผันตัวเองให้เข้ากับวิถีชีวิตของสังคมอุตสาหกรรม เช่น การทำค้าขายรายย่อยให้กับคนในชุมชนและพนักงานบริษัท และกลุ่มคนที่เผชิญกับความล้มเหลวในสังคมเมืองอุตสาหกรรม ที่ส่วนหนึ่งเข้าสู่/หันหน้าพึ่งพารัฐและผันตัวเข้าไปทำงานร่วมกับภาคอุตสาหกรรม และอีกส่วนหนึ่งสร้างฐานทรัพยากรเพื่อต่อรองกับองค์กรรัฐ สำหรับบทบาทและสถานะของประชาธิปไตยในชุมชนแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบของประชาธิปไตยแบบบนลงสู่ล่างที่สามารถออกแบบนโยบายสาธารณะอุปโภคขั้นพื้นฐานสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต และรูปแบบของประชาธิปไตยแบบล่างขึ้นบนจากการรวมกลุ่มของภาคประชาชนในการสร้างตำแหน่งแห่งที่ให้กับตนเอง

อัศริมา พลกำจัด, ณัฐพงศ์ จิตนิริรัตน์ และพรไทย ศิริสาธิตกิจ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง ธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิ: พัฒนาการและการก่อตัวขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและการก่อตัวขององค์กรชุมชนและการขับเคลื่อนแบบมีส่วนร่วมผ่านธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า พัฒนาการและการก่อตัวขององค์กรชุมชน เป็นผลการพัฒนาจากภาครัฐและอุตสาหกรรม ทำให้ลุ่มน้ำและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมถอยลง จึงเกิดการรวมตัวของชุมชนภายใต้เครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาลุ่มน้ำร่ำตุมุมี่ โดยการขับเคลื่อนอย่างมีส่วนร่วมจากทุกภาคฝ่าย ซึ่งใช้ธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิ จึงเป็นเครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและมีความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของคนลุ่มน้ำภูมิ รวมทั้งมีการจัดการฐานทรัพยากรในชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึก อนุรักษ์ฐานทรัพยากรลุ่มน้ำคลองภูมิ สร้างความตระหนักร่วมกันเป็นประชาธิปไตยบนฐานรากภายในท้องถิ่น/ชุมชน เพื่อปกป้องความหลากหลายและความรับผิดชอบทางภูมิณีเวศรอบลุ่มน้ำภายใต้การตระหนักถึงสิทธิในการตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและ

ทรัพยากรธรรมชาติ โดยความร่วมมือกันของกรมชลประทานและกรมประมง ซึ่งมาจากการยอมรับและเข้าใจกันของทุกภาคฝ่าย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างและพัฒนาประมงอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การจะขับเคลื่อนกรมชลประทานให้มีประสิทธิภาพควรมีการจัดสรรเสริมสร้างกิจกรรมและให้ความรู้เกี่ยวกับกรมชลประทานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อส่งเสริมการความเข้าใจและความตระหนักในคนรุ่นใหม่ เช่น การจัดกระบวนการเรียนรู้หลักสูตรกรมชลประทานสำหรับเยาวชน คนทั่วไป หรือบุคคลที่สนใจ และมีการถอดบทเรียนการใช้กรมชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และผลที่ได้มา เพื่อเป็นการติดตามประเมินผลและพัฒนากรมชลประทานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และเพื่อนำไปเป็นแนวทางการจัดการลุ่มน้ำ หรือการสร้างกรมชลประทานเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสืบเนื่องต่อไป

สมนึก หนูเงิน (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการกรมชลประทานที่มีสู่การปฏิบัติกรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการ ปัญหา อุปสรรคในการนำกรมชลประทานที่มีสู่การปฏิบัติและศึกษาประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา การศึกษาโดยสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มย่อยจากกลุ่มเป้าหมาย ผลการศึกษาพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวง ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ต้นน้ำของลุ่มน้ำคลองภูมิ มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการตั้งถิ่นฐานและทำเกษตรกรรม ประชาชนดำรงชีวิตสองวัฒนธรรม พุทธ อิสลาม อยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพา โดยองค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวงได้นำกรมชลประทานที่มี ซึ่งเป็นกติกาสอดคล้อง (ฟากัส) ของชุมชนที่ร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปัจจุบันเริ่มเสื่อมโทรม โดยใช้กระบวนการจัดการตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับการกระจายอำนาจในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของประชาชนนำสู่การปฏิบัติ เพื่ออนุรักษ์ ปันฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ปัญหา อุปสรรค คือ การให้ความสำคัญในเนื้อหาสาระในกรมชลประทานที่มีที่บรรจุไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นยังไม่ครอบคลุมทุกด้าน ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวงควรจัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ รวบรวมข้อมูล รับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

เมื่อพิจารณาปฏิริยาของชุมชนท้องถิ่นต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB) ตลอดจนการพัฒนาอุตสาหกรรมและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก หรือที่รู้จักในนามระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ประกอบด้วย 3 มิติ คือ หนึ่งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมต่างคนต่างอยู่ หรือการแบ่งแยกพื้นที่ (Zonings) สองมุ่งขจัดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งออกจากพื้นที่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การหยุดสร้างหรือการหยุด

พัฒนาอุตสาหกรรม (Deindustrialization) และสามารอยู่ร่วมกัน (Coexistence) ระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม

หากพิจารณาความเป็นไปได้ของแนวคิดทั้ง 3 รูปแบบ พบว่า การแบ่งแยกพื้นที่หรือการจัดโซนนิ่งอาจไม่สามารถดำเนินการได้เพราะปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในสถานะที่จำกัด ดังจะเห็นได้จากความจำกัดของที่ดินและน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค แต่ความต้องการใช้ทรัพยากรของทุกภาคส่วนกลับมีมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรเหล่านี้มีไม่เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการของแต่ละกลุ่มแบบต่างคนต่างอยู่ ส่วนแนวคิดการหยุดสร้างหรือการหยุดพัฒนาอุตสาหกรรม แม้จะเป็นผลดีต่อประชาชนท้องถิ่นและเป็นแนวคิดที่ได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการบางส่วนหรือนักพัฒนาเอกชน (NGO) แต่แนวคิดเช่นนี้ก็เผชิญกับความเป็นไปได้ของดำเนินงาน เพราะปัจจุบันมีโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลจากการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว แนวคิดที่นำจะความเป็นไปได้มากที่สุด และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคม ก็คือ การอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นและภาคอุตสาหกรรม เนื่องจากไม่สามารถแยกชุมชนท้องถิ่นออกจากอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถแยกโรงงานอุตสาหกรรมออกจากชุมชนท้องถิ่นได้ ประกอบกับปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนาก็เป็นปัญหาที่สามารถป้องกัน หรือแก้ไขให้บรรเทาเบาบางลงไปได้ หากผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมีความตระหนักหรือให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหา

กล่าวได้ว่าที่ผ่านมาชุมชนหลายแห่งพยายามสร้างนวัตกรรมเพื่อเป็นกลไกที่จะนำไปสู่การอยู่ร่วมกับภาคอุตสาหกรรมหลากหลายรูปแบบ ผันแปรไปตามสภาพปัญหา บริบท และความต้องการของชุมชน ดังกรณีชุมชนอ่าวอุดมตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสัตร์ราชา จังหวัดชลบุรี ที่ภาคประชาชนกลุ่มหนึ่งในการสร้างข้อตกลงร่วมระหว่างชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรมภายใต้ความเชื่อที่ว่าในสถานการณ์ปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถแยกตัวออกจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยธรรมนูญฉบับนี้ประชาชนในพื้นที่อาศัยตัวแบบจากพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ที่มีเป้าหมายเพื่อให้คนไทยมีความสมบูรณ์ทั้งกายใจ เอื้อเพื่อแบ่งปันอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข อาจกล่าวได้ว่าธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเป็นความพยายามที่จะให้โรงงานอุตสาหกรรมต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมกับภาคประชาชน การป้องกันและบรรเทาเหตุเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ผ่านการจัดตั้งกองทุนเพื่อการบริหารจัดการชุมชนในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการดูแลสุขภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม การส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาชุมชน สังคม โดยมีกลไกรัฐระดับท้องถิ่นเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนท้องถิ่นและโรงงานอุตสาหกรรม ภาพของการดำเนินการเช่นนี้ถูกเปรียบเทียบให้เห็นว่าเป็นการตั้งกติกาเพื่อการปฏิบัติต่อกันและกันหรือเป็นการปฏิบัติการแบบประชาธิปไตยทางตรง โดยการตั้งกฎ กติกาทำท่าเรือและโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบ กล่าวได้ว่าที่ผ่านมาธรรมนูญบ้านอ่าวอุดมถูกใช้เป็นเครื่องมือของภาคประชาชนต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรมใน

หลากหลายรูปแบบ เช่น การต่อรองกับท่าเรือบริษัทเคอรี่ โลจิสติกส์ (ประเทศไทย) จำกัด ผ่านการซื้อให้จนถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการขยายพื้นที่ท่าเรือกระทั่งบริษัทตัดสินใจระงับการขยายท่าเรือเฟสที่ 4 หรือการเรียกร้องให้บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด จัดการกับการขนส่งถ่านหินเพื่อให้มีการขนส่งโดยระบบปิดและในระหว่างดำเนินการก่อสร้างระบบปิดนั้น ระบบเปิดที่ดำเนินการอยู่ต้องมีการจัดการให้มีประสิทธิภาพ เช่น มีพลาสติกคลุม มีคนผลัดเวรกวาดถนนตลอดเวลาไม่ให้มีฝุ่นตกหรือกรณีหากมีลมแรงต้องหยุดขนส่งถ่านหิน หรือก่อนการขนส่งถ่านหินจะต้องแจ้งให้กรรมการชุมชนทราบล่วงหน้าอย่างน้อยหนึ่งสัปดาห์ ทั้งนี้การออกแบบระบบปิดของบริษัทฯ ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว นอกจากนี้บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด ยังมีแนวคิดในการจัดตั้งกองทุนเพื่อเป็นสวัสดิการให้กับชุมชนท้องถิ่น ภายใต้ข้อกำหนดที่ว่าผู้ที่ได้รับผู้ที่ได้รับสวัสดิการต้องอาศัยอยู่ในพื้นที่ 5 ปีขึ้นไปจะได้รับสวัสดิการในการรักษาพยาบาล ส่วนผู้สูงอายุที่มีอายุเกิน 55 ปีขึ้นไปจะได้รับเงินช่วยเหลือผู้สูงอายุเพิ่มเติมจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุของรัฐบาล รวมทั้งมีเงินสวัสดิการสำหรับการคลอดบุตร ค่าทำศพ เป็นต้น (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2559, 174-178) ภายใต้สถานที่เกิดขึ้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่ามีทุนประเภทใดบ้างที่ส่งผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชน และนวัตกรรมชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นมีบทบาทอย่างไรต่อการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและภาคอุตสาหกรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของนวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษครั้งนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม อาทิ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางสิ่งแวดล้อม เป็นต้น หลังจากนั้นจะวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของนวัตกรรมชุมชนในฐานะกลไกและกระบวนการที่ช่วยทำให้ชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันได้ สำหรับการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษา (Case Study) โดยเลือกชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสัตหิรา จ.ชลบุรี ซึ่งจะเริ่มศึกษาตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่การพัฒนาอุตสาหกรรมเริ่มส่งผลกระทบและสร้างปัญหาต่อชุมชนท้องถิ่น กระทั่งเกิดปฏิบัติการหลายรูปแบบจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหา

แนวคิดทฤษฎี

แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย

ความหมายและประเภทของพหุนิยมทางกฎหมาย

“กฎหมาย” เป็นเรื่องสังคม เมื่อสังคมมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ รวมถึงสถานการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ทำให้เมื่อพิจารณาถึงการสร้างกฎเกณฑ์ กฎกติกาที่จะนำมาบังคับใช้ในสังคมดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพทำให้สังคมสงบสุขได้ จึงต้องให้ความสำคัญกับมุมมองข้อเท็จจริงในหลาย ๆ ด้านของสังคม นอกจากในทางนิติศาสตร์โดยแท้แล้ว ยังมีด้านประวัติศาสตร์กฎหมาย สังคมวิทยาทางกฎหมาย มานุษยวิทยาทางกฎหมาย และภายใต้แนวคิดดังกล่าวนี้ทำให้มีการพัฒนาวิธีคิด วิธีวิเคราะห์ในทางกฎหมายเกิดขึ้นมากมายเป็นแนวใหม่ ๆ ที่มีลักษณะเป็นสหสาขาวิชาเพื่อพัฒนารากฐานความคิด Legal Pluralism ไพสิฐ พาณิชย์กุล (2548) ดังนั้น การให้นิยามความหมายของ “พหุนิยมทางกฎหมาย” จึงมีความคิดเห็นและมุมมองที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับศาสตร์หรือสาขาของนักวิชาการที่อธิบายจากหลักการ ทฤษฎี แนวคิดของแต่ละฝ่าย

สำหรับนักมานุษยวิทยาใช้แนวคิดของพหุนิยมทางกฎหมายในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายของนักล่าอาณานิคมกับกฎหมายของชนพื้นเมืองที่ตกเป็นเมืองขึ้น ส่วนนักประวัติศาสตร์ใช้แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายในการอธิบายบทบาทหรือการนำกฎกติกาหรือข้อบังคับที่ไม่เป็นทางการไปปฏิบัติในกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ เช่น สมาคมฮอกกี และตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งกฎกติกาหรือข้อบังคับที่ไม่เป็นทางการซึ่งนำมาใช้ในองค์กรเหล่านี้มีประสิทธิภาพหรือสามารถควบคุมสมาชิกในกลุ่มได้มากกว่ากฎหมายของรัฐหรือกฎกติกาที่เป็นทางการ และนักเศรษฐศาสตร์หรือพฤติกรรมศาสตร์ก็ให้ความสนใจในการศึกษาความหลากหลายของกฎระเบียบที่ไม่เป็นทางการซึ่งมองว่ามีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมมากกว่ากฎหมายของรัฐที่เป็นทางการซึ่งประกาศใช้อยู่โดยทั่วไป (Berman 2009 อ้างถึงใน มุฮัมหมัดรอฟอี มุซอ, 2557)

การศึกษาพหุนิยมทางกฎหมายสมัยใหม่เป็นการศึกษาจากมุมมองในกลุ่มของทฤษฎีบรรทัดฐานทางสังคม (social norm theory) ซึ่งจะให้ความสำคัญกับความหลากหลายของกฎกติกาหรือกฎเกณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับในการนำมาใช้ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในแต่ละสังคม อันอาจนำไปสู่การเกิดขึ้นของจารีตและขนบธรรมเนียม ความผูกพันของสมาชิกในองค์กรหรือชุมชน Hydn & Svensson 2008 อ้างถึงใน มุฮัมหมัดรอฟอี มุซอ ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายและบรรทัดฐานทางสังคม โดย Hydn & Svensson มองว่ามีบรรทัดฐานทางสังคมบางอย่างที่สมาชิกในสังคมยึดถือปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปจนนำไปสู่การตราเป็นกฎหมายของรัฐในที่สุด

ดังนั้น หากพิจารณาในแง่มุมมองของนักนิติศาสตร์ (กระแสหลัก) กฎหมายเป็นของรัฐ อำนาจเด็ดขาดในการตีความกฎหมายหรือบริหารความยุติธรรมต้องอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น ซึ่งเป็นการมองแบบลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐ (มุฮัมหมัดรอฟอี มุซอ, 2557, หน้า 170) การที่กฎหมายเดียวบังคับใช้กับทุกคนไม่สามารถนำไปสู่ความสงบสุข

หรือเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง แต่พหุนิยมทางกฎหมายเป็นการมองกฎหมายในลักษณะของการเสริมอำนาจของสังคมที่มีความหลากหลาย ไพลีฐ พาณิษฐ์กุล อ้างถึงใน มูฮัมหมัดรอฟอี มูซอ จึงอาจกล่าวได้ว่า พหุนิยมทางกฎหมายเป็นเครื่องมือหนึ่งในการอธิบายความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมที่อยู่ร่วมกันว่ามีการใช้กฎเกณฑ์ใดในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกซึ่งอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่หลากหลาย ไม่สามารถใช้ทฤษฎีหรือมุมมองแบบเดิมที่มองในลักษณะรวมศูนย์ในรูปแบบของกฎหมายเชิงเดี่ยวอีกต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ Yilmaz 2009 อ้างถึงใน มูฮัมหมัดรอฟอี มูซอ ที่มองว่าพหุนิยมทางกฎหมายควรจะถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์มากกว่าเป็นทฤษฎีเพื่อใช้ในการอธิบาย

Brian Z. Tamanaha อ้างถึงใน จริฎ โฆษณานันท์ (2563) พหุนิยมทางกฎหมายหรือความหลากหลายของระเบียบแห่งกฎหมายมีปรากฏอยู่ในทุกหนทุกแห่งทั้งในระดับท้องถิ่นต่ำสุดจนถึงระดับโลก ดังปรากฏให้เห็นนับแต่กฎหมายจารีตประเพณี กฎหมายพื้นเมือง กฎหมายศาสนาหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมภายในสังคม รวมทั้งการกระทำแบบกึ่งกฎหมาย (Quasi-legal activities) จากการรักษาความสงบเรียบร้อยและการวินิจฉัยชี้ขาดโดยเอกชน (Private policing and judging) สู่เรือนจำเอกชน รวมทั้งการกำเนิดอย่างต่อเนื่องในกฎหมายของพ่อค้าพาณิชยใหม่ (New lex mercatoria) ในลักษณะกฎหมายพาณิชยข้ามชาติซึ่งเป็นผลผลิตเกือบทั้งหมดจากกิจกรรมเชิงบัญญัติ กฎหมายของเอกชน การปรากฏของพหุนิยมทางกฎหมายสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของกฎหมายอันมีอยู่มากมายที่ไม่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันโดยอ้างถึงเรื่องมานุษยวิทยาทางกฎหมาย สังคมวิทยากฎหมาย กฎหมายเปรียบเทียบ กฎหมายระหว่างประเทศ และการศึกษากฎหมายเชิงสังคม พัฒนาการของพหุนิยมทางกฎหมายอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วง

(1) พหุนิยมทางกฎหมายในยุคกลาง (ศตวรรษที่ 5 – 15) ปรากฏจากการมีกฎหมาย/สถาบันอันแตกต่างทั้งในรูปประเพณีท้องถิ่น กฎหมายจารีตประเพณีเยอรมัน กฎหมายศักดินา กฎหมายการค้าที่ถือปฏิบัติโดยพวกพ่อค้า กฎ/วินัยศาสนา (Canon Law) ของพวกโรมันคาทอลิก และกฎหมายโรมันที่ได้รับการพัฒนาหรือฟื้นขึ้นมาในมหาวิทยาลัย รวมทั้งรูปแบบของศาลอันหลากหลาย ส่วนมากความขัดแย้งมักเกิดขึ้นกับศาลของศาสนจักร

(2) การยึดครองอาณานิคมและพหุนิยมทางกฎหมายอันเป็นผลลัพธ์ตามมาจากการยึดครองอาณานิคมของตะวันตก (เริ่มเมื่อปลายศตวรรษที่ 15 โดยมีจุดสูงสุดในปลายศตวรรษที่ 19) นำไปสู่ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายอาณานิคมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่และกฎหมายจารีตประเพณีของท้องถิ่น เมื่อหลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคมในหลาย ๆ ดินแดนสถานะแห่งกฎหมายจารีตประเพณีได้รับการส่งเสริมสนับสนุน ขณะเดียวกันกรณีส่วนใหญ่แล้วไม่มีการเปลี่ยนแปลงสถานะมากนัก กฎหมายศาสนาหรือจารีตประเพณีโดยทั่วไปมักบังคับใช้ในกรณีเกี่ยวกับเรื่องการสมรส การสืบมรดก สิทธิในทรัพย์สินครอบครัว และความผิดอันเกี่ยวกับศาสนาหรือประเพณี อย่างไรก็ตามในหลาย ๆ พื้นที่ของโลกสถาบันทางกฎหมายของรัฐทั้งในระหว่างและภายหลังการยึดครองอาณานิคมมักมีความอ่อนแอเมื่อเปรียบเทียบกับระบบบรรทัดฐานอื่น ๆ เนื่องจากไม่ค่อยได้รับการพัฒนา ทรัพยากรอุดหนุนน้อยหรือขาดแคลนบุคลากร และมักจำกัดใช้ได้เฉพาะในเขตเมืองใหญ่ ๆ

(3) พหุนิยมทางกฎหมายช่วงปลายศตวรรษที่ 20 สัมพันธ์กับกระแสโลกาภิวัตน์ที่นำไปสู่การเติบโตของพหุนิยมทางกฎหมายอีกครั้งหนึ่ง โลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดลักษณะการเปลี่ยนแปลงสำคัญต่าง ๆ นับแต่การเคลื่อนย้ายประชากร ส่งผลกระทบต่อการสูญเสียอำนาจอรรถในหลาย ๆ ทาง เช่น ชาติในยุโรปที่ต้องแบ่งปันอำนาจอรรถบางส่วนแก่สหภาพยุโรป (EU) ขณะเดียวกันมีการแตกย่อยอำนาจภายในรัฐหลาย ๆ แบบ การเกิดขบวนการเรียกร้องอิสรภาพเพิ่มมากขึ้นทั้งในสกอตแลนด์ (Scotland) ควิเบก (Quebec) เคอร์ดิสถาน (Kurdistan) หรือแคว้นบาสก์ (Basque) ของฝรั่งเศส-สเปน รวมทั้งการยอมรับให้มีระบบการรักษาความปลอดภัยโดยเอกชนต่าง ๆ หรือเกิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยไม่ใช้ระบบศาลของรัฐ ซึ่งถูกมองว่าไร้ประสิทธิภาพ ไม่น่าเชื่อถือ มีราคาสูง เปิดเผยต่อสาธารณะมากเกินไป จึงหันมาใช้ระบบการตัดสินโดยอนุญาโตตุลาการหรือศาลเอกชน (Private court) แทน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548) Legal Pluralism เป็นการเปิดพื้นที่หรือเปิดเวทีในเชิงทฤษฎีว่าจะก่อให้เกิดมิติใหม่ ๆ ในการศึกษากฎหมายได้อย่างไร

(1) หลักการสำคัญของ “Legal Pluralism” คือ “more than one legal order in one space” หมายความว่าเกิดมีระเบียบกฎหมายหลายระเบียบที่ซ้อนอยู่บนพื้นที่เดียวกัน จึงต้องการให้ความสำคัญกับเรื่องการเปิดพื้นที่ทางแนวคิดในการสร้างความเป็นไปได้ว่าเมื่อมีความทับซ้อนของกฎเกณฑ์ประเภทต่าง ๆ ที่บังคับใช้อยู่ภายใต้ระบบกฎหมายเดียวกัน (หรือที่เรียกว่า กฎหมายของรัฐ) แล้วจะเกิดผลอย่างไร มีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างไร

(2) “conceptual tool” หมายความว่า เป็นเครื่องมือทางความคิดในการที่จะช่วยให้เราไปสำรวจความหลากหลายของระบบกฎหมาย ซึ่งกฎหมายไม่ใช่เป็นเรื่องที่รัฐเป็นผู้ออกอย่างเดียว กฎหมายออกโดยศาสนามีอยู่มากมายเพราะแต่ละประเทศจะมีทั้งรัฐ ศาสนา และมีจารีตประเพณีท้องถิ่น จึงต้องการประเมินว่ากฎหมาย ๆ อย่างนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไร มีความขัดแย้งกันหรือไม่ ในเมื่อทั้งศาสนา และจารีตประเพณีท้องถิ่นต่างล้วนเป็นที่มาจุดเริ่มต้นหรือบ่อเกิดของกฎหมายตามหลักนิติปรัชญาของโลกแต่แรกเริ่ม แต่เพราะเหตุใดจึงมีปัญหาในเรื่องความสัมพันธ์หรือความขัดแย้งกันไปได้

(3) กฎหมายมีลักษณะที่เรียกว่าการแย่งกันเองหรือการป็นเกลียวกันระหว่าง “กฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้น” กับ “พฤติกรรม” คือ rule and behavior มีปัญหากันอยู่ เปรียบเสมือนการอ้างหลักจิตวิทยา มนุษย์ที่ทำอะไรถึงจะให้คนในสังคมตระหนัก รู้สึกนึกคิด มีสามัญสำนึกเช่นวิญญูชนพึงจะกระทำ และมีความเกรงกลัวต่อบทลงโทษของกฎหมายจนต้องปฏิบัติตาม

(4) การทำความเข้าใจในความหลากหลายของบทบาทเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม และ normative practice คือ ปฏิบัติการในการสร้างกฎเกณฑ์ของสังคม บรรทัดฐานของสังคมในชุมชนว่ามีการเกิดขึ้นของกฎหมายหลายระบบอยู่ร่วมกัน แล้วมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไรที่จะสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้

(5) การศึกษาว่าในสถานการณ์ของชีวิตจริง (in life situation) คือ ต่างคนได้ใช้กฎหมายหลายอันมาสร้างความชอบธรรม หรือ rationalize กับการกระทำของตนเองอย่างไร เนื่องจากปัญหาอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือ ความต้องการครอบครองทรัพย์สิน มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน รวมไปถึงความต้องการ

บริหารจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง แต่สิ่งที่กล่าวมาล้วนตกอยู่ภายใต้กรอบบทบัญญัติของกฎหมายที่จะสร้างความชอบธรรมในการได้มาของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นได้มาครอบครอง ได้มาเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ หรือได้มีสิทธิเข้าร่วมจัดการบริหารทรัพยากรอย่างถูกต้องตามกฎหมายของสังคม นั่นจึงเป็นสถานการณ์ของชีวิตจริงที่ทุกคนพยายามอ้างหลักการ สิทธิตามกฎหมายต่าง ๆ นา ๆ เพื่อให้เกิดความชอบธรรมกับปฏิบัติการของตนเอง เช่น การครอบครองป่ปักษ์ในที่ดินของผู้อื่นที่ทิ้งร้างปราศจากการทำประโยชน์บนที่ดินผืนนั้น หรือการยกอายุความมาต่อสู้คดีเพื่อไม่ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น หากพิจารณาด้านความรู้สึกของบุคคลทั่วไปอาจเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง แต่ถ้าอ้างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรื่องการครอบครองป่ปักษ์ และอายุความ กลับสร้างความชอบธรรมในข้อกล่าวอ้างที่ว่านี้ได้

นอกจากนี้ ในสังคมประชาธิปไตยย่อมเป็นไปไม่ได้ที่จะยึดให้ใครเป็นผู้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการจัดการ แต่กลับจะต้องสร้างระบบกลไกที่สามารถถ่วงดุลกันให้ได้ โดยต้องเกิดจากความเข้าใจเรื่องสิทธิที่มีความแตกต่างกัน และมักจะมาจากหลักการที่แตกต่างกัน การเปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมมากขึ้นในการถกเถียงว่าเราควรสร้างหลักการอย่างไรที่ไม่ได้สร้างเส้นแบ่งเด็ดขาด มิฉะนั้นกฎหมายจะสร้างมายาคติให้กับหลักการ แล้วก็บิดเบือนข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคมจริง จนทำให้ไม่สามารถตามทันกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีเหล่านี้ได้

สมชาย ปรีชาศิลป์กุล (2548) แบร์รี ฮุกเกอร์ (Barry Hooker, 1957, p.6) ได้ให้ความหมายของ Legal Pluralism ไว้ว่า “สถานการณ์ที่มีปฏิสัมพันธ์ของชุดกฎหมาย 2 ชุด หรือมากกว่าเกิดขึ้น” (the situation in which two or more laws interact) ทั้งนี้กฎหมายที่ถูกใช้บังคับซึ่งมีมากกว่าเพียงกฎหมายของรัฐบาลหมายถึงจารีตประเพณี ขนบของชนพื้นเมือง กฎศาสนา เป็นต้น กฎหมายที่มีลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายหลาย ๆ ชุดเช่นนี้ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่เรียกได้ว่าเป็นกฎหมายพันธุ์ผสม (hybrid law) (Wu Min Aun, 1999, pp.168)

ประเภทของพหุนิยมทางกฎหมาย

ประเทศไทยใช้ระบบ Civil Law จากที่บัญญัติไว้ในมาตรา 4 วรรคหนึ่ง แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่บัญญัติว่า “กฎหมายนั้น ต้องใช้ในบรรดากรณีซึ่งต้องด้วยบทบัญญัติใด ๆ แห่งกฎหมายตามตัวอักษร หรือตามความมุ่งหมายของบทบัญญัตินั้น ๆ” เมื่อนิติวิธีในระบบ Civil Law ให้ยึดลายลักษณ์อักษรควบคู่ไปกับเจตนารมณ์ของกฎหมาย แต่ถ้าสถานการณ์หรือข้อเท็จจริงในบริบทของสังคมเปลี่ยนแปลงไป การใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษรไม่สามารถค้นพบได้ จึงเกิด “ช่องว่างของกฎหมาย” (gap in the Law) โดยกระบวนการนิติวิธีจึงเกิดการอุดช่องว่างของกฎหมายที่บัญญัติไว้ในมาตรา 4 วรรคสอง “เมื่อไม่มีบทกฎหมายที่ยกมาปรับคดีได้ ให้วินิจฉัยคดีนั้นตามจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่น ถ้าไม่มีจารีตประเพณีเช่นนั้น ให้วินิจฉัยเทียบบทกฎหมายที่ใกล้เคียงอย่างยิ่ง และถ้าบทกฎหมายเช่นนั้นไม่มีด้วย ให้วินิจฉัยตามหลักกฎหมายทั่วไป” กระบวนการนิติวิธีที่นักกฎหมายในระบบ Civil Law มีทัศนคติต่อการบัญญัติกฎหมายและให้ความสำคัญเป็นหลัก แต่จากกระบวนการอุดช่องว่างของกฎหมายย่อมแสดงให้เห็นถึงพื้นฐานของการยอมรับเอากฎเกณฑ์สังคมประเภทอื่น ๆ หรือพหุนิยม

ทางกฎหมายที่มีอยู่มาใช้บังคับเป็นลำดับรองเพื่อผดุงให้เกิดผลแห่งความเป็นธรรม ผู้ที่มีหน้าที่พิจารณาคดีไม่สามารถปฏิเสธการตัดสินคดีโดยปราศจากกฎหมายได้

สมชาย ปรีชาศิลปกุล (2548) ได้แบ่งประเภทระบบของพหุนิยมทางกฎหมาย โดยแบ่งประเภทตามระบบกฎหมายภายในของรัฐได้เป็น 3 ประเภทสำคัญ คือ

(1) กฎหมายจากการนิติบัญญัติ (Legislation) หมายถึง กฎหมายที่ผลบังคับใช้โดยผ่านขั้นตอนและกระบวนการนิติบัญญัติของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งจะมีองค์กรและขั้นตอนกำหนดไว้ชัดเจนต่อการบัญญัติกฎหมายอันหนึ่งอันใดขึ้นมาใช้บังคับ เริ่มตั้งแต่การจัดทำร่างกฎหมายโดยการเสนอทบทวนนิติบัญญัติกฎหมายจะมีรัฐธรรมนูญกำหนดผู้ที่มีสิทธิเสนอให้บัญญัติกฎหมาย และเสนอร่างกฎหมายให้ผู้มีอำนาจพิจารณากล่าวคือ รัฐสภา เมื่อพิจารณาเห็นชอบแล้วจึงขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมเพื่อให้พระมหากษัตริย์ลงพระปรมาภิไธย และประกาศบังคับใช้กฎหมายในราชกิจจานุเบกษาต่อไป

การบังคับใช้กฎหมายที่บัญญัติข้างต้นจึงเป็นการบังคับใช้กฎหมายทั่วราชอาณาจักร และใช้บังคับกับบุคคลทุกคนที่อยู่ในราชอาณาจักร หรือที่เรียกว่าระบบกฎหมายเชิงเดี่ยว (Mono Legal System)

(2) กฎหมายจารีตประเพณี (Customary Law) เป็นกฎเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับโดยชุมชนมาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งมักจะเกิดจากการปฏิบัติติดต่อกันมาจนเป็นที่รับรู้กันภายในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ กฎหมายจารีตประเพณีมักจะไม่ได้ปรากฏในรูปของการเขียนบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร หากเป็นรูปของการบอกเล่าสืบทอดมา ในปัจจุบันกฎหมายจารีตประเพณีในหลายเรื่องมีบทบาทน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจารีตประเพณีที่ขัดแย้งหรือต่างไปจากกฎหมายของรัฐ ซึ่งสามารถบังคับใช้ได้อย่างกว้างขวางเนื่องจากการมีอำนาจบังคับเป็นเครื่องมือ

ในสังคมที่มีมนุษย์อยู่รวมกันภายในทรัพยากรที่จำกัด และการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง สิ่งที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เลยคือ ความขัดแย้ง และเมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นก็จำเป็นที่จะต้องหาข้อยุติ การจัดระเบียบสังคมผ่านการใช้กฎหมายรัฐ (State Law) เป็นเครื่องมือในการรักษาความสงบสุขในสังคม แต่หากพิจารณาบริบทความเป็นจริงของสังคมที่มีความซับซ้อน ยังมีกฎเกณฑ์อื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมและไม่ถูกพูดถึง เช่น “ธรรมเนียมชุมชน” เป็นกฎเกณฑ์ที่มีการปฏิบัติใช้จริงในหมู่บ้าน (Law in action) และเป็นกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านที่ชาวบ้านยอมรับ เนื่องจากเป็นกฎเกณฑ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการมองเห็นปัญหาในชุมชนร่วมกันของชาวบ้าน (Law of the commons) จึงได้มีการร่วมกันตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมา มีสภาพบังคับ ชุมชนชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับกฎเกณฑ์นี้มากกว่ากฎหมายรัฐ ทั้งนี้ สภาพบังคับชุมชนที่มีต่อผู้กระทำความผิดตามธรรมเนียมชุมชนแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ แบบเป็นทางการ โดยใช้อำนาจของคณะบุคคลพิจารณาผ่านกรรมการหมู่บ้าน มีความเป็นกิจจะลักษณะ และแบบไม่เป็นทางการ เช่น การชูปิบนินทา ซึ่งในสังคมชนบทนั้นการชูปิบนินทา เป็นวิธีการที่มีอำนาจในการบังคับให้กระทำการคล้อยตามและส่งผลกระทบต่อกรำกับพฤติกรรมของคนในชุมชน ขณะที่ในสังคมเมืองมีบริบทแตกต่างออกไป การชูปิบนินทาอาจไม่ใช่เรื่องที่คนสังคมเมืองให้ความสำคัญ (จันทร์เพ็ญ อมรเลิศวิทย์, 2542, หน้า 13) ทำให้สภาพบังคับอย่างไม่เป็นทางการสามารถบังคับใช้ได้หมู่บ้านชนบท (บงกช ดารารัตน์, 2561)

(3) กฎหมายศาสนา (Religious Law) เป็นกฎเกณฑ์ที่มาจากบทบัญญัติของศาสนาในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้เลื่อมใส โดยส่วนใหญ่ประเทศมุสลิมจะใช้ระบบกฎหมายศาสนา ซึ่งจะบัญญัติไว้อย่างเป็นทางการให้ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาประจำชาติ ส่วนในประเทศที่มีความหลากหลายเชื้อชาติ ย่อมมีความเชื่อทางด้านศาสนาที่แตกต่างกันจนอาจจะถือได้ว่าส่วนใหญ่ประชากรในประเทศนั้นนับถือศาสนาใดเป็นหลัก และหลักคิดของรัฐในปัจจุบันจะแยกศาสนากับการเมืองออกจากกัน ส่วนใหญ่รัฐจึงไม่บัญญัติลงไปกฎหมายรัฐธรรมนูญของตนว่าให้ศาสนาใดเป็นศาสนาประจำชาติ คงแต่จะให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องส่งเสริม สนับสนุนทุกศาสนา และให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการดำเนินกิจกรรมตามศาสนาที่ตนนับถือ จากสภาวะการดังกล่าวอาจเรียกว่ารัฐสมัยใหม่ยอมรับความเป็นอยู่ของพหุนิยมทางกฎหมาย ตัวอย่างประเทศไทยที่ยอมรับพหุนิยมทางกฎหมาย เช่น การนำพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 มาใช้สำหรับผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยใช้เป็นบทยกเว้นการใช้กฎหมายว่าด้วยครอบครัวและมรดกแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย

(3) ลักษณะการใช้พหุนิยมทางกฎหมายในกลุ่มประเทศต่าง ๆ

สมชาย ปรีชาศิลปกุล อธิบายถึง การเปลี่ยนแปลงแนวคิดของพหุนิยมทางกฎหมายจากที่เข้าใจว่าถ้าดินแดนที่ได้ตกเป็นอาณานิคมและพ้นจากการเป็นอาณานิคมแล้วเกิดการร่วมตัวกันก่อตั้งรัฐสมัยใหม่ขึ้น ส่งผลให้กระบวนการนำกฎหมายตะวันตกเข้ามาใช้บังคับร่วมกับกฎหมายท้องถิ่นจึงเกิดพหุนิยมทางกฎหมายขึ้น แต่พหุนิยมทางกฎหมายกระแสแบบใหม่ (new legal pluralism) ที่ศึกษาสังคมที่ไม่เคยตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของชาติใดมาก่อน โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม เช่น สหรัฐอเมริกา และประเทศส่วนใหญ่ในยุโรป กรอบการมองพหุนิยมทางกฎหมายแบบใหม่สามารถพบกฎเกณฑ์เชิงบรรทัดฐาน (normative orders) ที่มีใช้กฎเกณฑ์ซึ่งรัฐบัญญัติขึ้นในทุกสังคม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสำคัญที่สร้างกรอบความคิดของปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและส่งผลซึ่งกันและกัน (complex and interactive relationship) ระหว่างกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. *ประเทศอาณานิคม* ดินแดนในเอเชียและแอฟริกาที่ได้ถูกยึดเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส โดยได้รับอิทธิพลระบบกฎหมายของตะวันตกทั้งระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) และระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) เข้ามาปรับใช้ในดินแดนที่ตนยึดครอง แต่ก็ไม่สามารถเข้าไปแทนระบบกฎหมายท้องถิ่นดั้งเดิมได้ทั้งหมด ระบบกฎหมายใหม่ถูกนำไปใช้ควบคู่ไปกับกฎหมายจารีตประเพณีและกฎหมายศาสนา โดยอาจเกิดจากการใช้อำนาจบังคับด้วยความเป็นเจ้าอาณานิคมเหนือดินแดนที่ตนยึดครองอยู่ หรืออาจเกิดจากอิทธิพลการนำระบบกฎหมายตะวันตกมาใช้บังคับทั้งที่หลายประเทศไม่ได้ตกอยู่ในอาณานิคมของรัฐใด เช่น ประเทศไทย เป็นต้น เนื่องจากมีความจำเป็นในการติดต่อค้าขาย เศรษฐกิจ การพัฒนาความสัมพันธ์ทางการทูต จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างระบบกฎหมายภายในของตนให้สอดคล้องกับประเทศตะวันตก (แบร์ ฮุกเกอร์ อ้างถึงใน สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2548)

อย่างไรก็ดี บริบทของสังคมกับนิติปรัชญาของดินแดนตะวันตกและตะวันออกย่อมมีวัฒนธรรมทางความคิด ทศนคติในเรื่องต่าง ๆ ไม่เหมือนกันถึงขนาดที่จะสามารถนำระบบกฎหมายตะวันตกมาผสมผสานเข้ากับกฎหมายจารีตประเพณีท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อย่างสมบูรณ์แบบ เช่น ทศนคติในเรื่องของครอบครัวและมรดก ผังตะวันตกมีหลักคิดและมุมมองที่ให้ความสำคัญกับครอบครัวใหม่ ครอบครัวเดิม (บิดา มารดา ผู้ให้กำเนิด) มิได้ถูกยกให้ค่าความสำคัญเท่ากับ สามี ภริยา และบุตร (ครอบครัวใหม่) เมื่อเจ้ามรดกตาย กฎหมายมรดกของตะวันตกจะใช้วิธีคิดคำนวณส่วนแบ่งในทรัพย์สินมรดกของบิดา มารดาของผู้ตายให้ได้รับมรดกในสัดส่วนที่น้อยกว่า สามี หรือ ภริยา และบุตร ขณะที่วัฒนธรรมทางความคิด ความเชื่อในเรื่องครอบครัวของคนในดินแดนตะวันออก หรือเอเชียส่วนใหญ่จะมีหลักคิดเดียวกัน คือ ยึดถือเรื่องความกตัญญู การตอบแทนบุญคุณของผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูเรามา ดังนั้น เมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิตบุคคลที่ถูกนำมากำหนดลำดับความสำคัญที่จะมีสิทธิได้รับมรดกของผู้ตายโดยให้ได้รับส่วนแบ่งเท่า ๆ กันในลำดับแรก คือ สามีหรือภริยา บุตร และบิดามารดา ตัวอย่างปรากฏชัดเจนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 กฎหมายลักษณะมรดก ที่ถึงแม้กฎหมายไทยในส่วนนี้จะคัดลอกต้นแบบมาจากประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส ประมวลกฎหมายแพ่งสวิต แต่ยังคงความแนวความคิดตามจารีตประเพณีท้องถิ่นของไทยดั้งเดิมเอาไว้

ประเทศฟิลิปปินส์ เคยเป็นอาณานิคมประเทศสเปน สหรัฐอเมริกา และประเทศญี่ปุ่น รวมถึงยังมีกฎหมายของท้องถิ่น ทำให้มีกฎหมายของหลายประเทศมาซ้อนกันอยู่อาจจะเป็นผลดี เพราะประชาชนสามารถเลือกใช้กฎหมายได้หลากหลาย แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดความขัดกันกับกฎหมายที่ใช้ในปัจจุบัน ดังนั้น ประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมทั้งหลายจึงเห็นความสำคัญและมีความเข้าใจในการใช้พหุนิยมทางกฎหมาย โดยเห็นว่ากฎหมายเชิงเดี่ยวที่ใช้บังคับอยู่ใช้ไม่ได้กับการตัดสินใจเมื่อมันมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมภายในพื้นที่เดียวกัน ความสัมพันธ์หรือการสร้างความร่วมมือทางการศึกษาระหว่าง “นักกฎหมาย” กับ “นักสังคมศาสตร์” จึงจะทำให้ได้ประโยชน์มากขึ้น

ประเทศอินโดนีเซีย เคยตกเป็นอาณานิคมของเนเธอร์แลนด์ จึงได้รับเอากฎหมายดัตช์เข้ามาบังคับใช้ แต่ภายหลังระบบกฎหมายของอินโดนีเซียก็ได้ยอมรับระบบพหุนิยมทางกฎหมายเช่นเดียวกัน

จากแรงกดดันของการตกอยู่ภายใต้อาณานิคมจากประเทศตะวันตก สมชาย ปรีชาศิลปปะกุล อธิบายว่า ประกอบกับลักษณะกลุ่มคนในท้องถิ่นเดิมก็มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา หลักคิดความเชื่อย่อมแตกต่างกันอยู่แล้ว เช่น มาเลเซีย ที่มีการรวมเอาดินแดนที่มีคนทั้งเชื้อสายมาเลย์ จีน อินเดีย ชนพื้นเมือง หรือฟิลิปปินส์ ที่ประกอบไปด้วยผู้นับถือศาสนาคริสต์ อิสลาม ชนพื้นเมือง สำหรับหลายประเทศในแอฟริกาได้ใช้กฎหมายจารีตประเพณีสำหรับชาวแอฟริกัน เมื่อผนวกกับอิทธิพลภายนอกที่พยายามสร้างระบบกฎหมายที่เป็นบรรทัดฐานเดียวกันขึ้นมาบังคับใช้อีก ส่งผลให้แต่ละกลุ่มต้องการรักษากฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของตนเองไว้ หากมองในแง่ดี ประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมจะมีความเข้าใจในเรื่องพวกนี้ค่อนข้างมาก อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548) หรือถึงแม้จะไม่ใช่ประเทศอาณานิคมแล้วอย่างประเทศออสเตรเลีย การตัดสินใจตัดสินคดีในศาล หากเป็นกรณีข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับพวกอะบอริจินก็จะแต่งตั้งนักมานุษยวิทยาให้ร่วมนั่งเป็นองค์คณะกับผู้พิพากษาในการพิจารณาคดี จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า

ประเทศออสเตรเลียมองว่ากฎหมายเชิงเดี่ยวที่ใช้บังคับอยู่ใช้ไม่ได้กับการตัดสินคดีที่มีคู่ความหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องแห่งคดีแต่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมภายในพื้นที่เดียวกัน ประเด็นนี้มีข้อสังเกตได้สองประการหนึ่ง ประเทศเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการความสัมพันธ์และการสร้างความร่วมมือระหว่าง “นักนิติศาสตร์” กับ “นักสังคมศาสตร์” อีกประการหนึ่ง คือ เป็นประเทศที่ให้คุณค่าและเน้นหลักประชาธิปไตยที่ตั้งอยู่บนบรรทัดฐานของสังคมที่จะต้องเคารพและรับฟังความคิดเห็น กฎกติกาของทุกฝ่ายร่วมกัน

ข. ประเทศที่เพิ่งก่อตั้งใหม่ การกำเนิดของรัฐสมัยใหม่ต้องมียอดประกอบสำคัญ 4 ประการ (ประชากร ดินแดน รัฐบาล และอธิปไตย) ไม่สามารถขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปได้ แต่หากพิจารณาถึงคำว่า “ชาติ” ที่มีความแตกต่างกับรัฐตรงที่ ชาตินั้นประชาชนมีเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน หากจุดเริ่มต้นของการรวมตัวกันเกิดรัฐสมัยใหม่ประกอบไปด้วยประชากรที่มีเชื้อชาติเดียวกันเท่านั้นคงจะไม่ทำให้เกิดประเด็นถกเถียงใด ๆ แต่เนื่องจากประเทศที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่มีสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เกิดมาจากการผสมผสานของวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันมารวมกันเป็นรัฐใหม่ แนวคิดเรื่องพหุนิยมจึงปรากฏอย่างเด่นชัดในสังคมที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ในด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามีการพัฒนาแนวคิดอย่างกว้างขวาง เช่นเดียวกับแนวคิดในทาง Legal Pluralism ที่สังคมเองก็ต้องการใช้กฎหมายเพื่อเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการแก้ปัญหาของสังคม (วาทิส โสติพิพันธุ์, 2548)

ปรัชญาในความเป็นรัฐที่คำนึงถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความแตกต่างของประเทศที่เพิ่งก่อตั้งใหม่อย่างประเทศแคนาดา ส่งผลให้แคนาดาได้รับการยกย่องว่าเป็นประเทศที่มีความน่าอยู่อันดับต้น ๆ ของโลกมาเป็นระยะเวลานานพอสมควร แนวคิดที่พยายามจะหลอมรวมวัฒนธรรมให้เป็นหนึ่งเดียวที่ปรากฏในบางรัฐจึงไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ความพยายามที่นำระบบพหุนิยมเป็นรากฐานในการแก้ไขปัญหาจึงปรากฏเด่นชัดขึ้น ด้วยเหตุผลทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมืองนับตั้งแต่ก่อตั้งเป็นสหพันธรัฐ (Confederation) ทำให้ประเทศแคนาดามีความเป็นพหุนิยมแทรกอยู่ในอัตลักษณ์ของชาติ มีระบบกฎหมาย 2 ระบบหลักอยู่ในประเทศเดียวกัน พิจารณาได้จากมณฑลที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอังกฤษใช้ระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) ยกเว้น Quebec ที่ได้รับการสืบทอดระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) จากประเทศฝรั่งเศสที่เป็นต้นกำเนิดของประชากรส่วนใหญ่ในมณฑลนี้ (วาทิส โสติพิพันธุ์, 2548)

ระบบกฎหมายของประเทศแคนาดาวางอยู่บนแนวความคิดพหุนิยมทางกฎหมาย หมายถึง การดำรงอยู่ร่วมกันของระบบกฎหมายหลายระบบที่มีลักษณะเฉพาะตน และกฎเกณฑ์ทางกฎหมายที่แตกต่างกันนั้นถูกนำมาใช้บังคับกับเหตุการณ์ที่เหมือนกัน พหุนิยมทางกฎหมายมีความแตกต่างกับพหุนิยมทางวัฒนธรรม (Culture Pluralism) โดยระบบกฎหมายของวัฒนธรรมประเพณีจาก 3 กลุ่มหลัก คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และชนพื้นเมือง ได้เข้ามารวมกันประสานเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศโดยมีสถานะพิเศษต่างจากกฎเกณฑ์ของชุมชนหรือชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ และเป็นฐานให้ชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ได้รับ

ประโยชน์ร่วมไปด้วย ซึ่งหลักฐานการยอมรับความเป็นพหุนิยมทางกฎหมายของประเทศแคนาดาปรากฏอยู่ในกฎหมายรัฐธรรมนูญหลายแห่ง (วาทีศ โสติพันธ์, 2548, 77)

ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีความหลากหลาย และอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่แตกต่างกันนี้ มักเกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบกฎหมาย ซึ่งมักถูกต่อต้านโดยแนวความคิดของการทำให้กฎหมายมีเอกภาพและลดความแตกต่างของระบบกฎหมายดังกล่าว อันเกิดจากแนวความคิดภาครัฐ นักวิชาการ นักกฎหมายและชนพื้นเมืองในประเทศแคนาดาที่สนับสนุนแนวความคิด Legal Pluralism จึงร่วมกันรณรงค์ให้มีการพิจารณาแต่งตั้งตัวแทนจากชุมชนของชนพื้นเมืองเข้าไปดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาในทุกกระดบ รวมทั้งศาลสูงและเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นระบบมากขึ้น เพื่อเป็นการประกันการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้น การศึกษาแนวคิดแบบ Legal Pluralism จะทำให้มีการเปิดโลกทัศน์และส่งเสริมให้เกิดการยอมรับถึงความแตกต่างและหลากหลายของสังคม ทำให้เกิดความพยายามที่จะแสวงหากฎเกณฑ์ที่จะเป็นแนวทางพิจารณาในการเลือกระบบของกฎหมายที่จะบังคับใช้กับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างเหมาะสม เกิดความยุติธรรม (วาทีศ โสติพันธ์, 2548, 86)

ค. สังคมมลายูมุสลิม มูฮัมหมัดรอฟีอี มูซอ (2557) ชี้ให้เห็นว่า สังคมมลายูมุสลิมในคาบสมุทรมลายูหรือแหลมมลายู Wu Min Aun (1990 อ้างถึงใน Muhammadorfee-E Musor, 2013) ได้อธิบายว่าประวัติศาสตร์ซึ่งมีอิทธิพลต่อการก่อตัวเป็นสังคมของสังคมมลายูแบ่งเป็น 3 ยุค คือยุคแรก ยุคของการค้นพบอาณาจักรมะละกาซึ่งอยู่ในการปกครองของสุลต่านมะละกาในศตวรรษที่ 15 ยุคที่สอง ยุคของการแพร่ขยายของศาสนาอิสลามเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นที่มาของลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมในสังคมมลายู และยุคสุดท้าย ยุคอาณาจักรนิคมโดยเฉพาะการตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศตะวันตกซึ่งได้นำสถาบันทางการเมืองตลอดจนระบบบริหารราชการเข้ามาในพื้นที่นี้ ประวัติศาสตร์จึงมีอิทธิพลต่อการเป็นสังคมมลายูในแง่ของศาสนาและวัฒนธรรมโดยแบ่งเป็น 3 ยุค คือยุคก่อนอิทธิพลของศาสนาฮินดู-พุทธ ยุคของการเข้ามาของศาสนาฮินดู-พุทธ และยุคอิทธิพลของศาสนาอิสลาม โดยยุคที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวมลายู คือยุคอิทธิพลของศาสนาฮินดู-พุทธ และยุคอิทธิพลของศาสนาอิสลาม

อิทธิพลของศาสนาฮินดู-พุทธต่อสังคมมลายู ช่วงเริ่มต้นศตวรรษที่ 7 ได้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าชาวอินเดียได้เข้ามาทำการค้าขายในบริเวณคาบสมุทรมลายูจนกระทั่งศตวรรษที่ 14 วัฒนธรรมอินเดียกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองในแหลมมลายู ซึ่งพ่อค้าชาวอินเดียเหล่านี้ นอกจากจะนำศาสนาฮินดู-พุทธซึ่งถือเป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับชนพื้นเมืองในพื้นที่แล้วยังได้นำระบบกฎหมายของศาสนาฮินดูรวมทั้งภาษามาสู่ภูมิภาคนี้ด้วย รวมถึงชาวมลายูในภูมิภาคนี้ได้เดินทางไปยังต้นกำเนิดหรือศูนย์กลางของวัฒนธรรมฮินดู-พุทธ จากการออกเดินทางไปยังชมพูทวีปและรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวกลับมาเผยแพร่ยังบ้านเกิดเมืองนอนของตน สังคมมลายูมุสลิมในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของไทยและทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซียรับอิทธิพลอาณาจักรลังกาสุกะที่ได้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมและระบบการปกครองตลอดจนสถาบันทางสังคมในพื้นที่นี้ แนวคิดเรื่องของรัฐและระบบการปกครองแบบเทวราชาถูกนำเข้ามาใช้ กฎหมายฮินดูซึ่งหมายถึงเทวโองการของพระเจ้าก็ได้ถูกนำมาบังคับใช้ เช่น กฎหมายที่

เกี่ยวข้องกับครอบครัว การสืบทอดอำนาจ กรรมสิทธิ์ การทำสัญญา อาชญากรรมและการลงโทษ ระบบการพิจารณาคดีและพยานหลักฐาน เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ของกฎหมายเหล่านี้ได้หายสาบสูญไปจากสังคมมลายูปัจจุบันแล้ว เหลือเพียงบางส่วนที่ยังคงตกทอดให้เห็นจนทุกวันนี้ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ การจัดระบบลำดับชั้นของศาล ระบบอภิสิทธิ์ชน และขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเฉลิมฉลองงานมงคลสมรสในสังคมมลายูมุสลิม โดยเฉพาะการจัดขบวนขันหมาก หรือการจัดบัลลังก์เพื่อให้คู่บ่าวสาวได้ใช้ในพิธีกรรมดังกล่าว

อิทธิพลของศาสนาอิสลามที่มีต่อสังคมมลายู ช่วงศตวรรษที่ 14 มะละกาถือเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมในคาบสมุทรมลายู เพราะมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ของการเดินเรือ ท่าเรือที่ได้รับความนิยมอย่างมากและเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงระหว่างตะวันออกกลางและจีน จนถึงศตวรรษที่ 15 มะละกาเป็นเมืองที่มีอิทธิพลสูงสุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยในช่วงรัชสมัยของ Iskandar Shah (1344 – 1414) ปฐมกษัตริย์องค์แรกของมะละกา มีพ่อค้าชาวอาหรับกลุ่มคนร่ำรวยด้วยสินทรัพย์และมีธุรกิจขนาดใหญ่อพยพเข้ามาค้าขายในมะละกา และได้นำผู้นำทางจิตวิญญาณของตนมาด้วย เรียกว่า มุลลาห์ (Mullah) เพื่อสั่งสอนบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามในระหว่างที่เดินทางให้กับตน เมื่อกษัตริย์พอพระทัยในกับผลประโยชน์ที่สร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจมากมาย ก็ได้รับพื้นที่สำหรับสร้างที่อยู่อาศัยและมัสยิดเพื่อประกอบศาสนกิจ กระทั่งในที่สุดกษัตริย์ Iskandar Shah และครอบครัวก็เข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม และเมื่อกษัตริย์มีอำนาจปกครองเด็ดขาดและปกครองประชาชนด้วยคุณธรรมที่รับมาจากพระเจ้า ทำให้ประชาชนภายใต้การปกครองของสุลต่านหันมานับถือศาสนาอิสลามโดยปราศจากการต่อต้าน นอกจากนี้ดินแดนในแหลมมลายูถูกนักล่าอาณานิคมเข้ามาครอบครอง โดยเฉพาะอังกฤษที่นำเอาระบบกฎหมายของตนเข้ามาใช้ในการปกครองประชาชนในมลายูด้วย แต่เจ้าอาณานิคมก็ยังคงให้อำนาจกับประชาชนในการนำระบบกฎหมายดั้งเดิมของตนมาใช้ควบคู่กับระบบใหม่ที่น่าเข้ามาด้วย ซึ่งนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการนำแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายมาใช้ในพื้นที่นี้

สำหรับการอำนวยความสะดวกเป็นธรรมโดยใช้กฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของชุมชนในสังคมมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยนั้น มุฮัมหมัดรอฟีอี มุซอ (2549) ได้อธิบายว่า การอำนวยความสะดวกเป็นธรรมในระดับชุมชนด้วยกระบวนการที่เรียกว่า “มุชาวาเราะฮฺ” เป็นกระบวนการที่ใช้เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในชุมชน ผ่านกฎเกณฑ์หรือกฎกติกาที่ชุมชนกำหนดขึ้น โดยการอำนวยความสะดวกดังกล่าวกระทำในรูปของคณะบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกในชุมชนซึ่งโดยส่วนใหญ่ได้แก่ อิหม่าม (ผู้นำ) หรือผู้อาวุโสของชุมชน ไม่ว่าเรื่องดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับข้อพิพาททางแพ่งซึ่งเกี่ยวกับครอบครัวและมรดก หรือข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับทางอาญาจะถูกส่งมายังผู้นำโดยผู้เสียหายหรือคู่กรณี ผู้นำชุมชนได้รับทราบเรื่องจะนำมาปรึกษาหารือกับสภาที่ปรึกษาของชุมชนหรือที่เรียกว่า “สภาชูรอ” เมื่อได้ทำการปรึกษากับสภาชูรอแล้วก็จะเรียกคู่กรณีและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าสู่กระบวนการมุชาวาเราะฮฺ หลังจากนั้นหากตกลงกันได้ก็จะนำไปสู่การคลี่คลาย แต่หากตกลงกันไม่ได้ก็จะถูกส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรณีข้อพิพาทเกี่ยวกับกฎหมายอาญาจะส่งเรื่องไปยังตำรวจเพื่อดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมปกติต่อไป หากเป็นกรณีพิพาทเกี่ยวกับทรัพย์สินและมรดกซึ่งมี

ความเกี่ยวพันกับกฎหมายครอบครัวและมรดกอิสลาม หากไม่สามารถคลี่คลายความขัดแย้งในชั้นของ การมุขาวาเราะฮ์ ก็จะส่งต่อไปยังคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อทำการเรียกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามาทำการไต่สวน หากประนีประนอมกันได้ถือเป็นอันสิ้นสุด แต่หากคู่กรณียังไม่ พอใจก็นำเรื่องส่งต่อไปยังศาลจังหวัดเพื่อพิจารณาดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมต่อไป

อย่างไรก็ตามกระบวนการวิธีในการอำนวยความยุติธรรมหรือกระบวนการวิธีในการจัดการความ ขัดแย้งของชุมชนมลายูมุสลิมนี้จะเน้นการประนีประนอมเพื่อให้จบลงภายในชุมชน เนื่องจากคู่กรณี จำเป็นต้องกลับมาดำเนินชีวิตในชุมชนร่วมกันอีก และหากต้องตัดสินคดีจะต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้นที่ ชนะ รวมถึงทั้งสองฝ่ายต้องเสียเวลาอย่างมากกว่าจะสิ้นสุดกระบวนการยุติธรรม กระบวนการอำนวย ความเป็นธรรมนี้จึงเป็นกระบวนการที่ชุมชนพยายามบูรณาการระหว่างกฎระเบียบหรือบรรทัดฐานทาง สังคมของชุมชนกับบทบัญญัติหรือข้อกำหนดของกฎหมายของรัฐ

ส่วนการใช้แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายที่เกิดขึ้นในสังคมมลายู ประเทศมาเลเซียซึ่งถือว่าเป็น สังคมพหุวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยชนหลายเชื้อชาติไม่ว่าเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม คนมลายู คนจีน คน อินเดีย และอื่น ๆ โดย Wu Min Aun (1990) อธิบายว่ารัฐบาลมาเลเซียใช้วิธีการบริหารจัดการประชาชน ในประเทศโดยคำนึงถึงความหลากหลายของชนชาติต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันโดยให้ความสำคัญกับ adat หรือ บรรทัดฐานทางสังคมของแต่ละชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติกัน กล่าวคือ กฎหมายชารีอะฮ์ ที่ชุมชนยึดถือเป็น หลัก แต่ก็ไม่ได้ละเลยจารีตของชุมชนมลายูดั้งเดิม เช่น หากมีข้อพิพาทเกี่ยวกับครอบครัวและมรดก หรือ เกี่ยวกับองค์กรทางศาสนาอิสลามก็จะมอบให้ผู้รู้ศาสนา (อิหม่าม) ของชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนข้อ พิพาทเกี่ยวกับทางอาญาก็จะมอบอำนาจการบริหารจัดการให้กับ penghulus หรือผู้ใหญ่บ้าน และถึงแม้ ประเทศอังกฤษได้เข้ามาปกครองมาเลเซียก็ไม่ได้ทำลายระบบการอำนวยความเป็นธรรมของชุมชนดั้งเดิม แต่ได้บูรณาการระบบใหม่ของตนด้วยการนำศาลหมู่บ้าน (penghulu court) ศาลของชนพื้นเมือง (native court) และศาลชารีอะฮ์ (shariah court) เข้าสู่ระบบอำนวยความเป็นธรรมหลักของประเทศ ทั้งนี้ สะท้อนให้เห็นถึงรากฐานทางความคิดของประเทศอังกฤษที่ใช้ระบบ Common Law อันมี จุดเริ่มต้นจากการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนที่มาจากต่างเชื้อชาติกัน แต่ต้องการใช้กฎเกณฑ์หรือสร้างจารีต ประเพณีแห่งท้องถิ่นที่สามารถบังคับใช้ร่วมกันได้อย่างเป็นธรรม ยืดหยุ่น และเหมาะสมกับสถานการณ์ของ สังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

พหุนิยมทางกฎหมายนั้นถือเป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ในการศึกษาระบบ กฎหมายที่มีมากกว่าหนึ่งซึ่งนำมาบังคับใช้ในสังคมเดียว โดยสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของ ไทยมีการยึดถือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือระเบียบซึ่งมีที่มาจากบทบัญญัติของทางศาสนาอิสลามเป็นหลัก แม้บทบัญญัติเหล่านั้นอาจจะไม่ได้การรับรองจากรัฐ แต่ชุมชนก็นำกฎเกณฑ์ของชุมชนเหล่านั้นมาบังคับ ใช้กันเอง พัฒนาการของประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่จึงมีความเชื่อมโยงหรือเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อความ ศรัทธาของคนในสังคมมลายูเอง ในทางตรงกันข้ามสำหรับประเทศที่นำแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายมาใช้ อย่างในประเทศมาเลเซียมีการบูรณาการกฎเกณฑ์ของชุมชนซึ่งมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการกับกฎหมาย ของรัฐซึ่งเป็นทางการเข้าด้วยกัน ซึ่งถือเป็นการกระจายอำนาจความรับผิดชอบในการบริหารจัดการชุมชน

ระหว่างคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับปัญหา กับรัฐซึ่งมีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของประเทศในภาพรวม ซึ่งพหุนิยมทางกฎหมายมีมุมมองซึ่งตรงข้ามกับนิติศาสตร์สากลที่มองว่ากฎหมายเป็นของรัฐอำนาจเด็ดขาดในการตีความกฎหมายหรือบริหารความยุติธรรมต้องอยู่ภายใต้อำนาจรัฐหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น ซึ่งเป็นการมองแบบลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐ (มุฮัมหมัดรอฟอี มุซอ, 2557)

ขอบเขตการบังคับใช้กฎหมายไทยที่บังคับใช้ทั่วราชอาณาจักรเพื่อคุ้มครองประชาชนในภาพรวมของรัฐ เช่น ประมวลกฎหมายอาญาที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน หากประชาชนมีการกระทำที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมต้องถือว่ารัฐได้รับความเสียหายและรัฐมีอำนาจในการควบคุมลงโทษผู้กระทำผิดตามที่กฎหมายบัญญัติ จึงเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนรวมทั้งมุสลิมที่จะต้องปฏิบัติตามไม่อาจฝ่าฝืนได้ แต่ถ้าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับเอกชน (ประชาชนด้วยกัน) ระบบยุติธรรมของศาสนาอิสลามบางส่วนมีความขัดแย้งกันกับกฎหมายไทย เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยกฎหมายลักษณะครอบครัวและมรดก แตกต่างกับกฎหมายชารีอะฮ์ รัฐจึงไม่สามารถที่จะบังคับใช้กับประชาชนทั้งหมดได้ การดำเนินชีวิตตามวิถีมุสลิมในสังคมนั้น ๆ ดูเหมือนมีสองมาตรฐาน อย่างไรก็ตามบรรดารัฐต่าง ๆ ที่เข้าใจความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ต่างยินยอมให้นำกฎระเบียบทางศาสนามาบังคับใช้ได้ในชุมชนมุสลิมได้โดยมีกฎหมายรองรับ เพราะรัฐเหล่านั้นตระหนักดีว่ารัฐไม่อาจนำเอากฎเกณฑ์อื่น ๆ ที่แตกต่างจากหลักกฎหมายอิสลามมาบังคับใช้กับมุสลิมได้ เพราะหากนำเอาหลักกฎหมายอื่นมาบังคับใช้ก็เท่ากับเป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติทางศาสนา (มุฮัมหมัดรอฟอี มุซอและจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย 2549)

ดังนั้น เมื่อระบบกฎหมายของรัฐไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวสำหรับทั่วทั้งดินแดนของรัฐ รัฐสามารถยอมรับกฎเกณฑ์ประเภทอื่น ๆ ได้ ดังเช่นแนวความคิดพหุนิยมทางกฎหมาย ที่เสนอว่าการพิจารณาถึงกฎหมายไม่ควรจำกัดไว้เฉพาะบทบัญญัติที่เป็นของรัฐ แต่ควรรวมถึงกฎเกณฑ์ประเภทอื่น ๆ เช่น จารีตประเพณี ข้อบัญญัติทางศาสนา กฎเกณฑ์ของชุมชน อย่างไรก็ตาม เพื่อไม่ให้เกิดความซับซ้อนด้านสภาพบังคับในฐานะที่กฎหมายของรัฐที่เป็นบรรทัดฐานกลางและบัญญัติในรูปแบบลายลักษณ์อักษรย่อมมีลำดับศักดิ์สูงกว่ากฎเกณฑ์หลายประเภทอื่น ๆ ที่อาจบังคับใช้กับเพียงบางกลุ่มคน การยอมรับจารีตประเพณีดังกล่าวนี้ จึงต้องได้รับการยอมรับให้มีสถานะเป็นกฎหมายด้วย โดยจัดอยู่ในลำดับศักดิ์กฎหมายลำดับรอง และต้องกำหนดองค์ประกอบในการมีหรือเป็นอยู่ของลักษณะกฎหมายจารีตประเพณีที่อ้างอิงตามหลักสากล (Customary International Law) ที่ต้องมีการสืบทอดปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นระยะเวลานานเท่าใด ควรมีการจำกัดขอบเขตไว้ในบางเรื่องหรือว่าอนุญาตให้มีผลใช้บังคับในทุก ๆ ด้าน สมชาย ปรีชาศิลปกุล (2548) ระบุว่า การแบ่งลักษณะการบังคับใช้ระหว่างกฎเกณฑ์ของรัฐที่เป็นบรรทัดฐานหลักกับกฎเกณฑ์ประเภทอื่น ๆ ที่จะให้บังคับใช้กับองค์ประกอบของสังคมนั้นต้องมีขอบเขตที่ชัดเจน สภาพบังคับใช้กฎหมายของรัฐมีนิติสัมพันธ์กับเอกชนเกี่ยวกับเรื่องที่จะกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม รัฐจึงต้องมีอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมบุคคลทุกคนที่อยู่ภายใต้อธิปไตยของรัฐนั้น ๆ เช่น ความผิดทางอาญา ถือว่ารัฐเป็นผู้เสียหาย หากรัฐไม่สามารถนำกฎหมายมาใช้ควบคุมคนใน

สังคมให้สงบสุขได้ แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของบทบัญญัติกฎหมายของรัฐ ขณะเดียวกัน กฎเกณฑ์ประเภทอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะปรากฏในรูปแบบของกฎหมายตีประเพณี กฎหมายศาสนา กฎเกณฑ์พื้นเมืองสำหรับชุมชนที่ปัจจุบันหลาย ๆ ประเทศได้ยอมรับให้มีผลบังคับใช้ควรเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับเอกชน อย่างเช่น เรื่องครอบครัว มรดก หรือการให้สิทธิบางประการแก่เอกชนที่จะสามารถมีส่วนร่วมกับรัฐได้ เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐที่ควรมีสหิทธิชุมชนในการร่วมบริหารจัดการทรัพยากรของรัฐ รวมถึงสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนควรได้รับการรับรองและคุ้มครองจากรัฐ

อย่างไรก็ตาม การยอมรับกฎเกณฑ์อื่นตามแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายนั้น สมชาย ปรีชาศิลปะกุล อธิบายว่า อาจนำไปสู่ปัญหาด้านศีลธรรมหรือบรรทัดฐานทางสังคมติดตามมา เนื่องจากกฎเกณฑ์อื่น ๆ เช่น จารีตประเพณีอาจมีข้อกำหนดที่ขัดต่อมาตรฐานและความรู้สึกของผู้คนในสังคมปัจจุบัน ตัวอย่างปรากฏในเรื่องการทำสุหนต์กับเด็กผู้หญิงของบางเผ่าในประเทศแถบแอฟริกา การแต่งงานระหว่างเด็กในประเทศอินเดีย ข้อสังเกตคือลักษณะของสังคมแต่ละที่ไม่เหมือนกัน “สังคมปิตาธิปไตย” หรือสังคมที่ชายเป็นใหญ่ มักจะสร้างกฎเกณฑ์ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องความเท่าเทียมทางเพศ ไม่เลือกปฏิบัติ หรือเห็นคุณค่าเรื่องสิทธิเสรีภาพของสตรีอย่างที่ไม่โลกสากลปัจจุบันพัฒนาแนวคิดดังกล่าวนี้ไปอย่างกว้างขวาง จนอาจเกิดความซับซ้อนหรือเรียกได้ว่าการยอมรับจารีตประเพณีให้มีผลบังคับใช้ตามแนวคิดแบบพหุนิยมทางกฎหมาย อาจเป็นการละเมิดมาตรฐานทางศีลธรรมหรือสิทธิมนุษยชนซึ่งมีสภาพบังคับเด็ดขาด (Jus cogens) ในสังคมปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. คาดว่าบทเรียนจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นแนวทางแก่ชุมชนท้องถิ่นอื่นเพื่อสร้างหรือพัฒนานวัตกรรมชุมชน
2. คาดว่าผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่การสร้างแนวทางพัฒนานวัตกรรมชุมชนให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด
3. คาดว่าผลการวิจัยจะช่วยพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม

บทที่ 2

วิธีการดำเนินการวิจัย (Material & Methods)

รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัย (Materials & Method)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ คณะผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลใน 3 กระบวนการ คือ (ก) การศึกษาเอกสารและตัวบท เอกสารที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ประเภท คือ เอกสารขั้นต้น (Primary Data) เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) รวมถึงการศึกษาตัวบทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เอกสาร เช่น วัตถุทัศน สรรคดี เป็นต้น

(ข) การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณา จากลักษณะการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และจะใช้กระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data Satiation) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งกระบวนการสัมภาษณ์จะมีการวางแผนสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอน และมีข้อคำถามในการสัมภาษณ์แบบหลวม (Loosely Structure) ข้อคำถามเหล่านี้จะสร้างขึ้นจากวัตถุประสงค์และขอบเขตเนื้อหาการวิจัย สำหรับเป้าหมายการสัมภาษณ์เจาะลึก คือ การทำความเข้าใจรายละเอียดของปรากฏการณ์เชิงลึกในลักษณะเก็บข้อมูลเป็นคำพูดคำต่อคำ (Verbatim)

-เพิ่มกระบวนการวิจัยให้ละเอียดดูจากจริยธรรมการวิจัย-

การตรวจสอบข้อมูล

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ การตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะใช้หลักการสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้

(ก) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ถูกต้องหรือไม่ โดยมีวิธีการตรวจสอบ 3 รูปแบบ ได้แก่ หนึ่ง การตรวจสอบแหล่งเวลา โดยสัมภาษณ์บุคคลคนเดียวในห้วงเวลาที่แตกต่างกัน เพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้ในช่วงเวลาต่างกันเหมือนกันหรือไม่ สอง การตรวจสอบด้านสถานที่ คือ การเปลี่ยนสถานที่สัมภาษณ์บุคคลคนเดียว เพื่อพิสูจน์ข้อมูลที่ได้รับจากต่างสถานที่ ข้อมูลเหล่านั้นจะมีลักษณะอย่างไรบ้าง และสามารถตรวจสอบบุคคล หมายถึง การสัมภาษณ์บุคคลหลากหลายกลุ่มในประเด็นเดียวกัน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและสอดคล้องของข้อมูล

(ข) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลที่ได้จากเอกสาร โดยการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่คณะผู้วิจัยได้มาจากการเอกสารหลากหลายแหล่ง มีความสอดคล้องหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยจะการใช้การวิพากษ์ภายนอก ซึ่งเป็นการตรวจสอบเอกสารเบื้องต้น ควบคู่กับการวิพากษ์ภายใน ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลในเอกสาร

(ค) การเปรียบเทียบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น การศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร หรือทำการซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรืออาจซักถามผู้ให้ข้อมูลหลังจากสรุปผลการศึกษา เพื่อความแน่นอนว่าข้อสรุปนั้นเที่ยงตรงตามความเป็นจริงหรือไม่ เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ เป็นการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัย มาจัดกระทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล โดยอาศัยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งมีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ (ชาย โพธิ์สิตา, 2554, หน้า 337)

(1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) เป็นกระบวนการจัดการ ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ข้อมูลเป็นระเบียบ ทั้งในทางกายภาพและในเชิงเนื้อหา เพื่อเป็นพื้นฐานในการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบในขั้นตอนต่อไป

(2) การแสดงข้อมูล (Data Display) เป็นกระบวนการนำเสนอข้อมูล จะนำเสนอในรูปแบบของพรรณนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกัน ตามตัวแบบการวิเคราะห์ เพื่อบ่งบอกเรื่องราวหรือรายละเอียดของสิ่งที่ศึกษาตามความหมายที่ข้อมูลแสดงออกมา

(3) การหาข้อสรุป การตีความและการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion, Interpretation and Verification) เป็นกระบวนการหาข้อสรุปและการตีความหมายของผลการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อค้นพบการวิจัย รวมถึงการตรวจสอบว่า ข้อสรุปหรือความหมายที่ได้นั้น มีความถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือเพียงใด ข้อสรุปและสิ่งที่ตีความออกมานั้น อาจจะอยู่ในรูปแบบคำอธิบาย ตัวแบบการวิเคราะห์ และแนวคิดทฤษฎี

บทที่ 3

ผลการวิจัย (Results)

การนำเสนอผลการศึกษาเรื่อง “ธรรมนูญชุมชนกับกระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม กรณีบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี” ผู้วิจัยมีประเด็นนำเสนอ คือ (1) บริบทพื้นฐานของการศึกษา (2) ทฤษฎีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม (3) บทบาทของนวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม (4) บทวิพากษ์ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมและข้อเสนอเพื่อการขับเคลื่อนในอนาคต

บริบทพื้นฐานของการศึกษา

บริบทพื้นฐานการศึกษา ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็น 2 มิติ คือ ส่วนแรก เป็นบริบทพื้นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อ่าวอุดม ส่วนที่สองเป็นบริบทพื้นฐานของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เพื่อให้เห็นภาพและรายละเอียดที่ชัดเจนขึ้น ดังต่อไปนี้

(1) **บริบทพื้นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อ่าวอุดม** ชุมชนอ่าวอุดมอดีตเป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตั้งอยู่บริเวณอ่าวไทย ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ถือกำเนิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 อาชีพดั้งเดิมของประชาชน คือ การทำประมงทั้งการทำโป๊ะ การอ้อมอวนตีปลา จับสัตว์น้ำตามฤดูกาล (อาทิ ปลาหู ปลาเกะตัก ปลากระบอก ปลาสำลี ปลาอินทรี ปลาสาวก ปลาหมึกกล้วย กุ้งแช่บ๊วย กุ้งโอวัก หอยนางรม ปูม้า เป็นต้น) ความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนแห่งนี้เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2500 เมื่อพื้นที่บริเวณใกล้เคียงชุมชนมีถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เป้าหมายสำหรับการพัฒนาท่าเรือน้ำลึกรองรับการขนส่งด้านพลังงานและสินค้าอื่น ๆ ผลจากแผนพัฒนาเช่นนี้ทำให้บริษัท ไทยออยล์ จำกัด เริ่มกว้านซื้อที่ดินบริเวณบ้านอ่าวอุดมเพื่อก่อสร้างโรงกลั่นน้ำมันรวมถึงการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกขนส่งผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการกลั่นน้ำมันและท่าเรือน้ำลึกขนส่งผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการกลั่น โดยโรงกลั่นเริ่มเดินเครื่องกลั่นน้ำมันในปี พ.ศ. 2507 สามารถกลั่นน้ำมันได้ถึงวันละ 35,000 บาร์เรล ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 บริษัทไทยออยล์ ได้ก่อสร้างโรงกลั่นหน่วยที่ 2 สามารถเพิ่มกำลังการผลิตได้ถึงวันละ 65,000 บาร์เรล และปี พ.ศ. 2522 มีการก่อสร้างโรงกลั่นหน่วยที่ 3 และ 4 ตามลำดับ กล่าวได้ว่า ความสำเร็จของอุตสาหกรรมกลั่นน้ำมันของบริษัทไทยออยล์ เปรียบเสมือนแรงกระตุ้นให้เกิดอุตสาหกรรมปิโตรเคมีเพิ่มขึ้นในพื้นที่โดยรอบชุมชนอ่าวอุดม ดังกรณีการตั้งโรงกลั่นน้ำมันของบริษัทเอสโซ่สแตนดาร์ด ในปี พ.ศ. 2510 บริเวณแหลมฉะอำเภอสรีราชา บนพื้นที่กว่า 700 ไร่ ซึ่งมีกำลังการผลิตประมาณ 7,000 บาร์เรลต่อวัน และขยายกำลังการผลิตเพิ่มขึ้นเป็น 75,000 บาร์เรลต่อวันในปี พ.ศ.2522 ต่อมาบริษัทเอส

โซ่สแตนดาร์ดได้สร้างท่าเรือรองรับเรือบรรทุกน้ำมันถึง 100,000 ตัน (ภารดี มหาชนธ์, 2552, หน้า 142-144; สมนึก จงมีวสินและคณะ, 2564, หน้า 2)

ไม่เฉพาะการเข้ามาของโรงกลั่นน้ำมันเท่านั้น ระยะเวลาต่อมาพื้นที่บริเวณอ่าวอุดมและพื้นที่ใกล้เคียง ยังถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เป้าหมายก่อสร้างท่าเรือเพื่อการพาณิชย์ โดยคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการให้สร้างท่าเรือพาณิชย์ที่บริเวณแหลมฉะบองเมื่อปี พ.ศ.2516 อย่างไรก็ตามช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยเผชิญกับสภาวะความผันผวนทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐบาลไม่สามารถจัดสรรเงินทุนเพื่อการก่อสร้างท่าเรือพาณิชย์แหลมฉะบองได้เป็นผลให้รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีใหม่ คือ ให้พัฒนาท่าเรือสัตหีบเป็นท่าเรือพาณิชย์แทนการก่อสร้างท่าเรือพาณิชย์แหลมฉะบอง (การทำเรือแห่งประเทศไทย, 2534, หน้า 19-23)

ต่อมาช่วงกลางทศวรรษ 2520 เมื่อรัฐบาลปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมจากอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industrialization) เป็นอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (Export-oriented Industrialization) กระทั่งเกิดเป็นโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) โดยพื้นที่บริเวณแหลมฉะบองถูกวางบทบาทให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมใหม่ขนาดกลางเพื่อการส่งออกและแหล่งที่ตั้งท่าเรือพาณิชย์เพื่อเป็นประตูการค้า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การก่อสร้างท่าเรือพาณิชย์แหลมฉะบอง (โครงการพัฒนาท่าเรือแหลมฉะบอง) ได้รับพิจารณาและถูกขับเคลื่อนอีกครั้งในปี พ.ศ.2530 กระทั่งก่อสร้างท่าเรือ (ระยะที่ 1) แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2534¹

หลังจากการพัฒนาท่าเรือแหลมฉะบอง ได้มีการพัฒนาท่าเทียบเรือบริเวณชุมชนอ่าวอุดม เพื่อเป็นสถานที่รับส่งสินค้า (ขนส่งสินค้าเทกอง สินค้าเกษตร จนถึงถ่านหิน ก๊าซ น้ำมัน) จำนวน 6 ท่าเรือ ประกอบด้วยท่าเทียบเรือของ บริษัท สยามคอมเมอร์เชียล ชิพพอร์ต จำกัด บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด บริษัท เคอรี่สยามชิพพอร์ต จำกัด บริษัทไทยออยล์ จำกัด (มหาชน) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และบริษัท เอสโซ่ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) ท่าเทียบเรือเหล่านี้มีความยาวตั้งแต่ 250 เมตรถึง 3 กิโลเมตร

ตารางที่ 1 รายละเอียดการประกอบกิจการของท่าเทียบเรือ

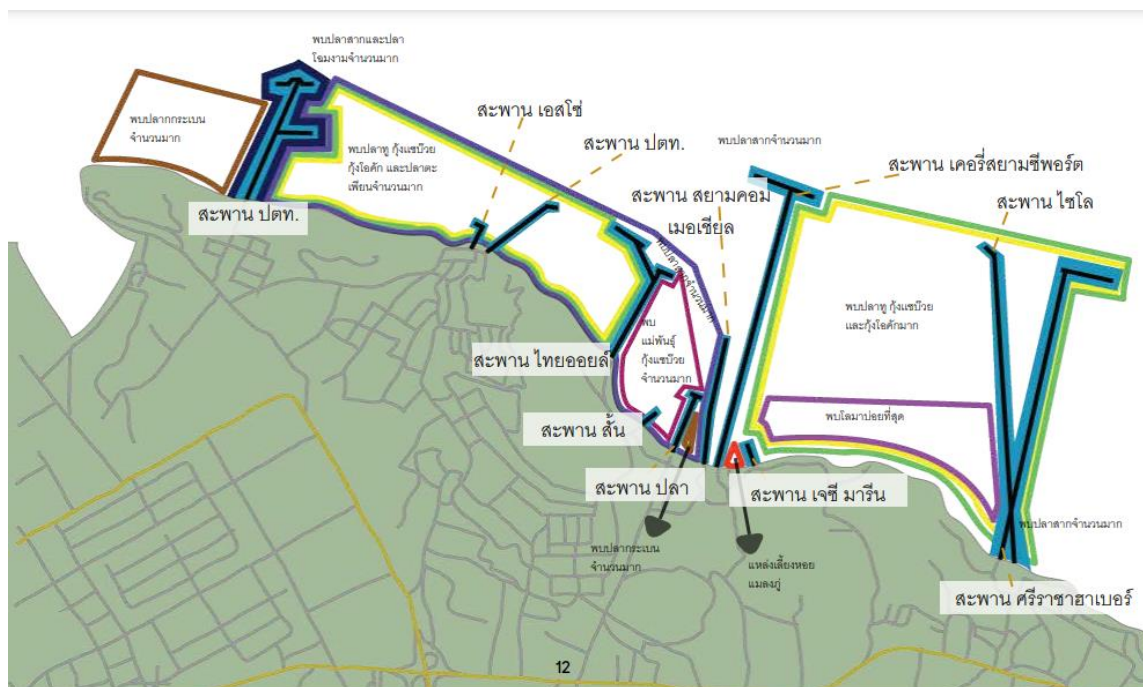
¹ รัฐบาลอนุมัติให้กระทรวงคมนาคมเจรจาขอรับเงินกู้จากรัฐบาลญี่ปุ่น สำหรับการสำรวจออกแบบการควบคุมงานก่อสร้างและการก่อสร้างโครงการท่าเรือน้ำลึกแหลมฉะบอง นอกจากนี้ยังให้กระทรวงการคลังพิจารณาความเหมาะสมในการจัดหางบสมทบทั้งจากรายได้ของการท่าเรือแห่งประเทศไทยและจากงบประมาณแผ่นดิน เพื่อรองรับการพัฒนาท่าเรือน้ำลึกแหลมฉะบอง ต่อมา มีการพัฒนาท่าเรือแหลมฉะบองระยะที่ 2 ซึ่งแล้วเสร็จและเปิดให้ดำเนินการในปี พ.ศ.2544 ปัจจุบันภายใต้โครงการระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor) มีโครงการพัฒนาท่าเรือแหลมฉะบอง ระยะที่ 3 เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับความต้องการขนส่งสินค้าทางทะเลระหว่างประเทศที่เพิ่มขึ้นในอนาคต

เจ้าของทำเทียบเรือ	ลักษณะทำเทียบเรือ
บริษัท สยามคอมเมอร์เชียล ซีพอร์ท จำกัด	สำหรับขนถ่ายสินค้าเกษตรกรรม เช่น กากถั่วเหลือง กะลปาล์ม ข้าวโพด ยิปซัม ตลอดจนขนถ่ายสินค้าเบ็ดเตล็ด (เหล็กเส้น) เป็นต้น
บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด	สำหรับขนถ่ายแบ่ง น้ำตาล สินค้าเทกอง อาทิ ไม้สับ ตลอดจนใช้สำหรับต่อเรือและซ่อมเรือ
บริษัท เคอร์รี่ สยามซีพอร์ท จำกัด	สำหรับขนถ่ายเหล็กม้วน ไม้ยูคาลิปตัสสับ น้ำตาลเทกอง
บริษัท ไทยออยล์ จำกัด (มหาชน)	สำหรับขนถ่ายน้ำมันดิบและผลิตภัณฑ์ปิโตรเคมี
บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)	สำหรับขนถ่ายก๊าซธรรมชาติและผลิตภัณฑ์ปิโตรเคมี
บริษัท เอสโซ่ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน)	สำหรับขนถ่ายผลิตภัณฑ์ปิโตรเคมี ผลิตภัณฑ์อะโรเมติกส์และเคมีภัณฑ์ (เช่น พาราไซลีน เป็นต้น) ผลิตภัณฑ์หล่อลื่น ผลิตภัณฑ์พิเศษ (เช่น ยางมะตอย เป็นต้น)

ที่มา: โรงเรียนแสงอรุณ, 2555, หน้า 42-43

ผลที่เกิดขึ้นตาม คือ สะพานได้กีดกันถนนเลียบชายทะเลรวม ถึงปิดกั้นเส้นทางเดินเรือของชาวประมงพื้นบ้าน ขณะเดียวกันก็ทำให้พื้นที่ทำการประมงบริเวณอ่าวอุดมลดลงเหลือเพียง 30 เปอร์เซ็นต์ เช่นเดียวกับทรัพยากรสัตว์น้ำหน้าอ่าว ไม่ว่าจะเป็น หอยแมลงภู่ ปลาเห็นโคน ปลาเก๋า ปลาอังกะเบย ปลากระพงแดง ปลากระพงปาน และปลากะตักที่เริ่มลดลง (สมนึก จงมีวสิน, 2557; สมนึก จงมีวสิน และคณะ, 2564, หน้า 3)

ภาพที่ 1 ตัวอย่างทำเทียบเรือในพื้นที่ชุมชนอ่าวอุดม

ที่มา: โรงเรียนรุ่งอรุณ, 2555, หน้า 12

การเข้ามาของท่าเรือแหลมฉบังและนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ยังส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตดั้งเดิมของประชาชนท้องถิ่น หลายครอบครัวต้องละทิ้งการประกอบอาชีพเดิม และผันตัวสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม บางครอบครัวปรับฐานการผลิตให้สอดคล้องวิถีการผลิตแบบใหม่ เช่น การให้บริการเรือเร็วรับส่งลูกเรือของพาณิชย์ขนาดใหญ่ที่จอดลอยลำเพื่อรอการขนส่งสินค้าตามท่าเทียบเรือต่างๆ บางครอบครัวเข้าสู่อาชีพบริการโดยเฉพาะการให้บริการแก่แรงงานภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น ส่วนภาคประชาชนที่ยังประกอบอาชีพประมงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป อาทิ การปรับเปลี่ยนเครื่องมือทำการประมงจากเดิมที่ใช้โพงจับปลาเป็นการใช้อวน เพราะการทำโพงกีดขวางเส้นทางการเดินเรือประกอบกับชาวประมงต้องออกไปเฝ้าอวนและค้างคืนกลางทะเล เนื่องจากมีเรือพาณิชย์ขนส่งสินค้าแล่นไปมาตลอดเวลา (สมนึก จงมีวสินและคณะ, 2564, หน้า 3)

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่ง ภายหลังการเข้ามาของท่าเรือแหลมฉบังและนิคมอุตสาหกรรม คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหามลพิษ ตลอดจนอุบัติเหตุจากโรงงานอุตสาหกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เกิดขึ้นในชุมชนและบริเวณโดยรอบชุมชน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(1) โรงกลั่นน้ำมันของบริษัทไทยออยล์ จำกัดระเบิด เป็นเหตุให้พนักงานของบริษัทไทยออยล์ และเจ้าหน้าที่ดับเพลิงเสียชีวิต 7 คน บาดเจ็บ 5 คน ส่วนประชาชนที่อาศัยในชุมชนโดยรอบบางส่วน บาดเจ็บ หวาดผวา และอาคารบ้านเรือนเสียหายหลายหลัง (มูลนิธิบูรณะนิเวศ, 2554)

(2) สารซีเดียม เปอร์ซัลเฟตหรือสารฟอกขาว (Sodium Persulfate) ของบริษัท อีสเทิร์นซี แหลมฉบง เทอร์มินัล จำกัด (ESCO) รั่วไหล บริเวณลานวางตู้สินค้าท่าเทียบเรือ ปี 3 ท่าเรือแหลมฉบง ทำให้ประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงเกิดอาการระคายเคืองหายใจไม่ออก

(3) สารบิวทิล อะครีเลท (Butyl Acrylate) รั่วไหลรั่วไหลจาก ISO Tank บริเวณท่าเรือ B3 ของท่าเทียบเรือแหลมฉบง ทำให้ประชาชนและนักเรียนบริเวณใกล้เคียงประมาณ 200 คน ต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลด้วยอาการคลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียนศีรษะ แสบตา แสบจมูก (ไทยพับลิก้า, 2557)

(4) ตรวจพบโลหะหนักที่ปนเปื้อนในสัตว์น้ำบริเวณสะพานปลาแหลมฉบง (ซึ่งโลหะหนักที่ตรวจพบประกอบด้วย ทองแดงมีปริมาณความเข้มข้นเฉลี่ย 5.5297-13.0968 ไมโครกรัม โครเมียม 0.0862-1.3302 ไมโครกรัม แคดเมียม 0.0862-1.3302 ไมโครกรัม ตะกั่ว 0.2020-3.0786 ไมโครกรัม และสารหนู 0.6635-0.8446 ไมโครกรัม (โอฟาร ถิ่นบางเตียว, 2558, หน้า 100)

(5) ปัญหาสุขภาพที่อาจเชื่อมโยงกับมลพิษทางอากาศและฝุ่นละอองจากการขนถ่ายสินค้า ดังกรณีการตรวจร่างกายของประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมจำนวน 148 คน พบว่า มีความผิดปกติบริเวณปอดถึง 72 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 48.64 (เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม, 2555)

(6) ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง เนื่องจากมีสิ่งก่อสร้างรุกล้ำชายฝั่ง ปัญหาตะกอนเลนทำให้สัตว์น้ำวัยอ่อนไม่สามารถอยู่อาศัยได้ปัญหาการจราจรทางบกและทางน้ำ รวมถึงเรือสินค้าได้ทอดสมอเรือกีดขวางเส้นทางทำการประมง ปัญหาขยะจากเรือ เรือพาณิชย์ลู่ร่ำเขตต้องห้าม 3,000 เมตร (เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม, 2555)

สถานการณ์และสภาพปัญหาข้างต้น เกิดขึ้นควบคู่กับความพยายามของบริษัทเคอีสยามซีพอร์ต จำกัด ที่จะพัฒนาท่าเทียบเรือน้ำลึก ระยะที่ 4 ซึ่งมีหน้าท่ากว้าง 750 เมตร ในช่วงปี พ.ศ. 2555 การดำเนินโครงการเช่นนี้จัดประเภทโครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทำให้ต้องมีการจัดทำรายงานประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Environmental and Health Impact Assessment: EHIA) ประเด็นดังกล่าวเปรียบเสมือนจุดเปลี่ยน (Turning Point) ที่ทำให้เครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมกลุ่มหนึ่ง เริ่มตระหนักว่าหากปล่อยให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมรวมถึงท่าเทียบเรือในลักษณะนี้ต่อไป จะก่อให้เกิดภาวะการล่มสลายของอาชีพประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นวิถีการผลิตดั้งเดิมในชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการรวมตัวกันเป็น “เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม” และ “กลุ่มประมงต้นแบบบ้านอ่าวอุดม” เพื่อปกป้องวิถีชีวิต วิถีการผลิตอันเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ ตลอดจนปกป้องและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยรอบชุมชน (สมนึก จงมีวาทินและคณะ, 2564, หน้า 3)

(2) **บริบทพื้นฐานของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม** ภายหลังการรวมตัวและจัดตั้ง “เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม” และ “กลุ่มประมงต้นแบบบ้านอ่าวอุดม” สมาชิกในเครือข่ายจำนวนหนึ่งได้เข้าร่วมอบรมเกี่ยวกับการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact

Assessment: CHIA) ซึ่งการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน เปรียบเสมือนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะหรือโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น โดยประชาชนท้องถิ่นเป็นผู้สร้างเครื่องมือการประเมินผลกระทบตามสภาพภูมินิเวศน์ วิถีชีวิต วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น²

กล่าวได้ว่าหลักการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชนกลายเป็นแรงผลักดัน (Push Factor) สำคัญที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายฯ ต้องกลับมาทบทวนแนวทางเคลื่อนไหวสังคมเพื่อต่อกรกับภาคอุตสาหกรรมของเครือข่ายฯ ใหม่ เนื่องจากที่ผ่านมาเน้นการเคลื่อนไหวเชิงกดดันผ่านการชุมนุมประท้วงเป็นหลัก โดยแนวทางการเคลื่อนไหวแบบใหม่ที่เครือข่ายฯ ให้ความสำคัญ คือ การใช้องค์ความรู้เชิงประจักษ์ (Empirical Knowledge) จากข้อมูลชุมชนหรือข้อมูลเชิงพื้นที่ (Community Knowledge/Situated Knowledge) ต่อสู้กับข้อมูลเชิงเทคนิคหรือข้อมูลเชิงวิชาการ (Technical Knowledge /Academic Knowledge) (สมนึก จงมีวสินและคณะ, 2564, หน้า 5)

สำหรับกระบวนการใช้ความรู้เชิงประจักษ์ต่อสู้กับความรู้เชิงเทคนิคของเครือข่ายฯ เริ่มต้นจากการสร้างเครื่องมือทำความเข้าใจชุมชนที่เรียกว่า “รู้ชุมชน” คือ รู้จักตนเอง รู้จักมรดก รู้จักปัญหา รู้จักอนาคต ดังรายชื่อต่อไปนี้ (สมนึก วงมีวสิน, 2557; สมนึก วงมีวสิน, 2564, หน้า 5)

(ก) รู้จักตนเอง หมายถึง การรู้จักประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาของชุมชนอ่าวอุดมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาทิ รู้ว่าเราเป็นใคร ทำอาชีพอะไรมาก่อน บรรพบุรุษทำอะไรมาก่อน มีอัตลักษณ์อย่างไร และพัฒนาการทางสังคมของพื้นที่เป็นอย่างไร

(ข) รู้จักมรดกและฐานทรัพยากรของชุมชนทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้รวมถึงมูลค่าและคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ ต้นไม้ คลอง วัฒนธรรม ทั้งนี้การรู้จักตนเองและรู้จัก

² สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติได้วางแนวทางในการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพโดยชุมชนเป็น 4 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ (สมพร เพ็งคำ, 2555, หน้า 7)

ก. ขั้นตอนแรก เป็นการสร้างเครื่องมือของชุมชนหรือการนิยามคำว่า “สุขภาพชุมชน” กล่าวคือ เป็นการกำหนดอนาคตและวิสัยทัศน์ของชุมชนและการค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพของผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านสังคม หลังจากนั้นจึงพัฒนาตัวชี้วัดของปัจจัยกำหนดสุขภาพในแต่ละประเด็น

ข. ขั้นตอนที่สอง การประเมินผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชน คือ การที่ผู้คนในชุมชนร่วมกันพิจารณาว่าการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพของชุมชนอย่างไร เครื่องมือสำคัญในกระบวนการนี้ได้แก่ แผนที่ชุมชน แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน ระบบนิเวศน์ วิถีชีวิต ทรัพยากรในชุมชน เป็นต้น

ค. ขั้นตอนที่สาม การผลักดันสู่กระบวนการตัดสินใจ คือ การผลักดันข้อมูลที่ได้จากการทำเอชไอเอสู่ผู้กำหนดนโยบาย เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐส่วนกลาง เป็นต้น เพื่อก่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมกันเกี่ยวกับทางเลือกการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศน์ของท้องถิ่น

ง. ขั้นตอนที่สี่ การติดตามและประเมินผล เพื่อติดตามผลกระทบทั้งทางบวกและลบ โดยใช้เครื่องมือที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดขึ้น

มรดกทำให้เกิดผังชุมชน ซึ่งเป็นแผนผังที่ช่วยชี้ให้เห็นว่าพื้นที่แต่ละแห่งนั้นในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร มีอะไรบ้างที่ยังคงอยู่หรือสูญหายไป

(ค) รู้จักปัญหาและผลกระทบด้านมูลค่าและคุณค่าต่อตนเองและมรดกของชุมชน กล่าวคือ รู้จักสิ่งที่ดีและไม่ดีในชุมชน และรู้ว่าอะไรบ้างที่เข้าสู่ชุมชนแล้วจะทำลายมูลค่าหรือคุณค่าของตัวตนหรือมรดกของชุมชน

(ง) รู้จักอนาคต ซึ่งมีความหมายรวมถึงแผนการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น ทั้งระยะเร่งด่วน ระยะสั้น ระยะกลางและระยะยาวที่เป็นการแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืน

ผลผลิตที่ได้จากหลักคิดและกระบวนการทำงานข้างต้น ทำให้สมาชิกของเครือข่ายฯ เริ่มตระหนักว่าการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในชุมอ่าวอุดมโดยใช้พลังและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพียงมิตินเดีย อาจไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรการบริหารจัดการ ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ก่อให้เกิดความคิดที่จะสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลไกภาครัฐหรือผู้ประกอบการ ภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับภาคอุตสาหกรรม กระทั่งเป็นจุดเริ่มต้นของกลยุทธ์การพัฒนาที่เรียกว่า “เปลี่ยน Me เป็น We” โดยการเปลี่ยนแปลงกลุ่มคนที่ชุมชนเห็นว่าเป็นปรปักษ์กับชุมชนให้กลายเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร (Cooptation) เป้าหมายของกระบวนการทั้งหมด คือ ทำให้ภาคอุตสาหกรรมและภาคประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ (สมนึก วงมัวคิน, 2557)

กลยุทธ์เปลี่ยน Me เป็น We นี้ ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่การสร้างกติกาหรือข้อตกลงเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างภาคอุตสาหกรรมและชุมชนท้องถิ่น โดยผู้ประกอบการภาคเอกชนที่ประกอบกิจการในพื้นที่ชุมอ่าวอุดม จำนวน 3 บริษัท คือ บริษัท เคอรี่สยามซีพอร์ท จำกัด บริษัท สยามคอมเมอร์เชียล ซีพอร์ท จำกัด บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด ได้ร่วมมือกับชุมชนเพื่อจัดทำบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืน หรือที่รู้จักในนาม “ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม” ในปี พ.ศ.2554 เป้าหมายสำคัญของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม คือ ความพยายามที่จะให้โรงงานอุตสาหกรรมปฏิบัติตามเงื่อนไขของกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด ตลอดจนสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างโรงงานอุตสาหกรรมกับภาคประชาชน เพื่อป้องกันและบรรเทาเหตุเดือดร้อนรำคาญที่จะเกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อยู่ในชุมชนท้องถิ่นผ่านการจัดตั้งกองทุนสำหรับบริหารจัดการชุมชนมิติต่าง ๆ อาทิ การดูแลคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม การส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาชุมชน สังคม โดยมีกลไกในระดับท้องถิ่นเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนท้องถิ่นและโรงงานอุตสาหกรรม (ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, หน้า)

ภาพที่ 2 บันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืน

บันทึกข้อตกลง (MOU)
เรื่อง
การอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืน

บันทึกฉบับนี้ จัดทำขึ้น ณ เทศบาลนครแหลมฉบัง วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖ ระหว่างเทศบาลนครแหลมฉบัง โดยมี นางจินดา ณอมรอด นายกเทศมนตรีนครแหลมฉบัง ฝ่ายหนึ่ง ซึ่งต่อไปในบันทึกข้อตกลงนี้เรียกว่า “เทศบาล” กลุ่มผู้ประกอบการทำเทียบเรือเอกชน ฝ่ายหนึ่ง ซึ่งต่อไปในบันทึกข้อตกลงนี้เรียกว่า “ผู้ประกอบการ” และกลุ่มประชาชนบริเวณโดยรอบทำเทียบเรือ ฝ่ายหนึ่ง ซึ่งต่อไปในบันทึกข้อตกลงนี้เรียกว่า “กลุ่มประชาชนในพื้นที่” ทั้ง ๓ ฝ่าย มีข้อตกลงร่วมกันดังนี้

๑. กลุ่มผู้ประกอบการ
 - ๑.๑ บริษัท เคอรี่ สยามซีพอร์ท จำกัด
 - ๑.๒ บริษัท สยามคอมเมอร์เชียล ชิพเพอร์ท จำกัด
 - ๑.๓ บริษัท เจซีมารีน เซอร์วิส จำกัด
๒. กลุ่มประชาชนในพื้นที่ ประกอบไปด้วย
 - ๒.๑ นางสุนันท์ เลี้ยงตั้ง ประธานชุมชนบ้านอ่าวอุดม
 - ๒.๒ นายพิชิต พึ่งพินิจ กรรมการชุมชนฝ่ายป้องกัน
 - ๒.๓ นายสมพร รักไทย กรรมการชุมชนฝ่ายปกครอง
 - ๒.๔ นางชงโค นิยมไวยยะ ประธานกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านอ่าวอุดม
 - ๒.๕ นายอมรศักดิ์ ปัญญาเจริญศรี ประธานกลุ่มประมงพื้นบ้านอ่าวอุดม
 - ๒.๖ นายสมยศ เอียวกุล สมาชิกสภาเทศบาลนครแหลมฉบัง
๓. กลุ่มผู้ประกอบการตกลงจะปฏิบัติตามเงื่อนไขแนบท้ายใบอนุญาตของกรมเจ้าท่า และตามกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง
๔. ผู้ประกอบการ ยินดีเปิดสถานประกอบการเพื่อให้กลุ่มประชาชนในพื้นที่ เข้าเยี่ยมชมสถานประกอบการหรือทำเทียบเรือ และพบปะผู้บริหาร โดยต้องมี กำหนดการหรือการนัดหมายล่วงหน้าอย่างน้อยสามวัน ยกเว้นกรณีฉุกเฉิน
๕. กลุ่มผู้ประกอบการยินดีรับแจ้งเหตุเดือดร้อนรำคาญ และข้อเสนอแนะอื่นๆ โดยสามารถติดต่อทางหมายเลขโทรศัพท์ดังนี้
 - ๕.๑ บริษัท เคอรี่ สยามซีพอร์ท จำกัด นายวรพล สุวรรณสลาย
โทร. ๐๘๑-๔๕๓๕๔๔๘
 - ๕.๒ บริษัท สยามคอมเมอร์เชียล ชิพเพอร์ท จำกัด นายวรวิทย์ ชื่นศิริ
โทร. ๐๘๖-๐๘๖๔๐๐๔
 - ๕.๓ บริษัท เจซีมารีน เซอร์วิส จำกัด นายกมล เขียมทอง โทร. ๐๘๑-๓๐๕๕๗๐๘

๖. กลุ่มผู้ประกอบการ ยินดีจัดตั้งกองทุนเพื่อการบริหารจัดการของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการดูแลคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมอาชีพของชุมชนรวมทั้ง พัฒนาชุมชน และสังคมของชุมชนบริเวณโดยรอบท่าเทียบเรือเอกชน ดังเอกสารแนบท้ายซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของบันทึกข้อตกลงฉบับนี้

๗. เทศบาล ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างทั้งสองฝ่าย และมีหน้าที่ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ของเทศบาล

บันทึกข้อตกลงนี้ จัดทำขึ้น ๓ ฉบับ มีความถูกต้องตรงกันแต่ละฝ่ายยึดถือไว้ฝ่ายละฉบับ ทั้ง ๓ ฝ่าย ได้รับทราบและเห็นชอบบันทึกข้อตกลงนี้ร่วมกันแล้ว จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานต่อหน้าพยาน

ตัวแทนฝ่ายเทศบาลนครแหลมฉบัง

กลุ่มผู้ประกอบการ ทั้ง ๓ บริษัท

ตัวแทนฝ่ายประชาชนรอบท่าเทียบเรือ

ลงชื่อ

ลงชื่อ

ลงชื่อ

(นางจินตนา วัฒนพรอด)

(นายวรพล สุวรรณสวน)

(นางสุนันท์ เจริญกิจ)

ตำแหน่ง นายกเทศมนตรี
นครแหลมฉบัง

ตำแหน่ง ผอ.ฝ่ายรักษา
ความปลอดภัยและชุมชนสัมพันธ์

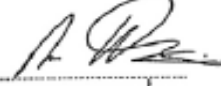
ตำแหน่ง ประธานชุมชนบ้าน
อ่าวอุดม

ลงชื่อ

พยาน

ลงชื่อ

ลงชื่อ

(นายฉวี เกียรติพิพัฒน์กุล)

(นายฉวี วัฒนพรอด)

(นายพิเชต ชื่นพิณ)

ตำแหน่ง รองนายกเทศมนตรี
นครแหลมฉบัง

ตำแหน่ง ผอ. ๖๖๖๖๖๖

ตำแหน่ง กรรมการชุมชน
อ่าวอุดม

ลงชื่อ

พยาน

ลงชื่อ

ลงชื่อ

(นางสาววิมล ศรีรัตนวงษ์)

(นายวรพล สุวรรณสวน)

(นางชฎา ไชยนิกร)

ตำแหน่ง ผอ.ส่วนกิจการสาธารณะ
และสิ่งแวดล้อม

ตำแหน่ง

ตำแหน่ง ประธานกลุ่มแม่บ้านชุมชน
บ้านอ่าวอุดม

ลงชื่อ

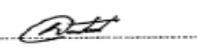

พยาน

ลงชื่อ

ลงชื่อ

(นางสุนันท์ เจริญกิจ)

(นายฉวี วัฒนพรอด)

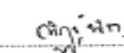
(นายฉวี วัฒนพรอด)

ตำแหน่ง ผอ.ส่วนส่งเสริมสาธารณสุข
และสิ่งแวดล้อม

ตำแหน่ง

ตำแหน่ง ประธานกลุ่มประมงพื้นบ้าน
บ้านอ่าวอุดม

ลงชื่อ

พยาน

ลงชื่อ

ลงชื่อ

(น.ส.ณัฏฐา วัฒนพรอด)

(นายฉวี วัฒนพรอด)

(นายฉวี วัฒนพรอด)

ตำแหน่ง หัวหน้าฝ่ายสุขอนามัย

ตำแหน่ง

ตำแหน่ง สมาชิกสภาเทศบาล

สาระสำคัญของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ปรากฏให้เห็นผ่านแผนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชน ตลอดจนภาครัฐระดับท้องถิ่น จำนวน 10 แผนงาน คือ แผนการบริหารจัดการมรดกชุมชน แผนการอนุรักษ์ แผนการฟื้นฟู แผนการให้ประโยชน์ยั่งยืน แผนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ แผนการจัดการมลพิษ แผนการสร้างพื้นที่ภาคการเมืองพลเมือง แผนการสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่และคนในพื้นที่อ่าวอุดม แผนการสร้างความรู้อย่างต่อเนื่องและแผนการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมกับชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) *แผนการบริหารจัดการมรดกในชุมชน* สาระสำคัญที่ปรากฏในแผนบริหารจัดการมรดกเปรียบเสมือนการกำหนดเป้าหมายในการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม 4 ประการ คือ

1. เป็นกติกาหรือข้อตกลงของการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่อ่าวอุดม
2. เพื่อนำไปสู่สภาวะที่ดีของชุมชนคนอ่าวอุดมที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยขั้นพื้นฐาน มีการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม มีความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง บนฐานหลักศาสนา วิถีภูมิปัญญาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของคนอ่าวอุดม และมีการพึ่งตนเองสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ การจัดการของทรัพยากรอ่าวอุดมสร้างความตระหนักร่วมกันหล่อหลอมดวงใจของพวกที่เกี่ยวข้องให้ทุกคนมีคุณธรรม จริยธรรม รวมถึงการเสียสละในการร่วมกันจัดการทรัพยากรในอ่าวอุดม
4. เพื่อนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเมืองภาคพลเมืองของชุมชนในการจัดการดูแลทรัพยากรอ่าวอุดมร่วมกันในอนาคต

(2) *แผนการอนุรักษ์* เป็นการกำหนดแนวทางและวิธีการสำหรับจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและรักษาทรัพยากรท้องถิ่น โดยแผนการอนุรักษ์ประกอบด้วยแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ 4 แนวทาง คือ

1. ให้มีองค์กรอ่าวอุดม ดูแลฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. ให้มีอาสาสมัครอ่าวอุดมอยู่ในการดูแลขององค์กรทำหน้าที่พิทักษ์โดยเฉพาะทะเลพื้นที่อ่าวอุดม
3. ให้มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้จัดทำเขตอภัยทาน
4. ให้ชุมชนมีการส่งเสริมการปลูกพืช-ต้นไม้ และมีการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และระบบนิเวศน์ โดยกำหนดให้มีการปล่อยลูกกุ้ง และลูกปู ลงสู่ทะเลในวันที่ 12 สิงหาคม และวันที่ 5 ธันวาคม ของทุกปี
5. ให้มีการระบุแนวเขตพื้นที่ 3,000 เมตร สำหรับเรือประมงพาณิชย์ เช่น เรืออวนลากเดี่ยว / คู่ เรืออวนตุล เรือลากแขก เรือวางลอบปู ไม่ให้เข้ามาในเขตพื้นที่ 3,000 เมตร
6. ให้มีการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ถื่น เพื่อความมั่นคงด้านอาหารเพื่อรักษาฐานทรัพยากร

7. ห้ามมีการเปลี่ยนแปลงสภาพที่ดินบริเวณพื้นที่ลาดชันและภูเขา รวมไปถึงการบุกรุกทางทะเล และโครงการที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของท้องทะเล

(3) แผนการฟื้นฟู เป็นแนวทางและวิธีการเพื่อปกป้องและฟื้นฟูทรัพยากรโดยการกำหนดให้ชุมชนเป็นผู้มีบทบาทนำและภาคส่วนอื่น ๆ เป็นผู้สนับสนุนปฏิบัติการของชุมชนใน 4 มิติ คือ

1. ให้มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชน มีการปล่อยพันธุ์ลูกกุ้ง ลูกปู และลูกปลา
2. ให้ชุมชนและท้องถิ่นฟื้นฟูถนนและพื้นที่เสื่อมโทรมหรือถูกทำลายตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่
3. ให้มีการส่งเสริมพื้นที่การทำประมง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร
4. ให้มีการฟื้นฟูที่ทางบกและทางทะเลที่มีความเสื่อมโทรมให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

(4) แผนด้านการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เป็นความพยายามออกแบบกระบวนการเพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมมีส่วนร่วมในการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน โดยมีแนวทางการดำเนินงาน 9 แนวทางประกอบด้วย

1. ให้องค์กรของชุมชน องค์กรของภาครัฐกำหนดการใช้ประโยชน์ของที่ดินตามมาตรการผังเมืองร่วมอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาอย่างชัดเจน
2. ให้มีการพัฒนาการบริหารการจัดการน้ำและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นธรรม ทัวถึง และยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. ให้มีการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี ชีวภาพด้านพลังงานทดแทน การผลิต การฟื้นฟู สัตว์น้ำ และสิ่งแวดล้อมในครัวเรือน
4. ให้ชุมชนร่วมกับสถานศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากรทางทะเลในการเรียนรู้ ในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์
5. ให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดรวมไปถึงการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลดูแลรักษาโครงการทรัพยากรทางทะเลของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง
6. ให้มีคณะทำงานศึกษา และรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการตัดสินใจ กับการพัฒนาที่สอดคล้องกับพื้นที่
7. ให้มีสร้างระบบเตือนภัย และเฝ้าระวังผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพอากาศและนโยบายการพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญา และเทคโนโลยี
8. ให้ชุมชนและท้องถิ่น อาจจะร่วมกันซื้อที่ดินเอกชนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ จัดทำโฉนดชุมชนเพื่อนำมาส่งเสริม สร้างรายได้

9. ให้ท้องถิ่นมีสวัสดิการให้กับกลุ่ม/ชมรม/องค์กร ให้มีการดูแลพื้นที่และทรัพยากรท้องถิ่น
ยั่งยืน

(5) แผนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ทางทะเล เป็นกำหนดแนวทางจัดการความขัดแย้งทั้งในมิติ
ป้องกันความขัดแย้งรวมถึงการจัดการความขัดแย้ง เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างชุมชนและโรงงาน
อุตสาหกรรม แผนงานมิตินี้มีแนวทางดำเนินการ 4 ประการ คือ

1. กรณีการใช้พื้นที่ ที่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างเอกชนกับชุมชน ในการใช้ประโยชน์จาก
พื้นที่ทางทะเล ให้มีการสำรวจโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. กรณีตัวอย่างการทำกิจการท่าเรือ ให้องค์กรอ่าวอุดมร่วมกับตัวแทนชุมชน สภาองค์กร
ชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ จัดการประชุมร่วมกับผู้ประกอบการ จัดทำข้อตกลงและออกข้อบัญญัติการทำ
กิจการท่าเรือเพิ่มเติม รวมไปถึงการห้ามขยายพื้นที่ลงไปในเขตทะเล โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเฝ้า
ระวัง ควบคุมดูแลให้ทำตามกฎหมายอย่างจริงจัง

3. ต้องมีการฟื้นฟู ชดเชยและเยียวยาให้ผู้ได้รับผลกระทบโดยผู้ประกอบการ และจัดให้มีการ
ติดตาม รวมถึงรายงานผลต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง

4. ในประเด็นปัญหาอื่น ๆ ที่มีความขัดแย้งระหว่างรัฐ เอกชนและชุมชน ให้มีการแต่งตั้ง
คณะทำงานโดยรัฐร่วมกับตัวแทนองค์กรอ่าวอุดม ภาคประชาชนและสภาองค์กรชุมชนดำเนินการแก้ไข
ปัญหา ชดเชยและเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ และมีกระบวนการติดตามอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดแนวทาง
และรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจน

(6) แผนการจัดการมลพิษ เป็นการกำหนดแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษรวมถึงการ
จัดการขยะ โดยการบูรณาการการทำงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชน
ภาคประชาชน ตลอดจนสถานศึกษา แผนการดำเนินการมิตินี้ประกอบด้วยหลายมิติทั้งในรูปของการ
ออกข้อบัญญัติ การส่งเสริมและปลูกฝังจิตสำนึก การติดตามตรวจสอบ ดังต่อไปนี้

1. กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติร่วมกับเอกชน ชุมชนและทุกภาคส่วน
ที่เกี่ยวข้อง ต้องดำเนินการจัดการมลพิษที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะฝุ่นละออง การบำบัดน้ำเสีย จาก
ผู้ประกอบการ ก่อนปล่อยน้ำ เสียสู่ทะเล หรือให้มีระบบบำบัดน้ำเสียครัวเรือน

2. ให้สภาประชาคมชุมชนบ้านอ่าวอุดมจัดตั้งกลไกการเจรจา เพื่อการฟื้นฟูทางทะเล
สภาพแวดล้อมของชุมชน จัดการน้ำเสียร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการโรงเรียน
ท้องที่ ท้องถิ่น และชุมชนทั้งอ่าวอุดม

3. ให้สถานศึกษามีการส่งเสริมการทำกิจกรรมของเยาวชนจิตอาสาและจิตอาสาชุมชน ท้องถิ่น
ท้องที่ และผู้ประกอบการ ในการดูแลท้องทะเลและทรัพยากรธรรมชาติ อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง

4. ให้มีการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลตั้งแต่ต้นทางแหล่งกำเนิดในเขตหมู่บ้าน ชุมชน
สถานที่ประกอบการ แบบครบวงจร

5. ให้ชุมชนร่วมกับท้องถิ่นส่งเสริมให้มีพื้นที่และสถานที่ต้นแบบในการจัดการแวดล้อมครบวงจร เช่น หน่วยงาน ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน วัด โรงเรียน ตลาดนัด โดยเฉพาะให้มีการ ลด-ละ-เลิก การใช้ถุงพลาสติก โฟม ส่งเสริมการใช้วัสดุธรรมชาติแทน โดยใช้มาตรการสร้างแรงจูงใจ

6. ให้หน่วยงานร่วมกับชุมชนตรวจสอบ เสนอแนะ โรงงานอุตสาหกรรม หลุมขยะหรือสถานบันเทิง ที่มีกิจกรรมสร้างมลพิษ

(7) *แผนพื้นที่การเมืองภาคพลเมือง* เป็นความพยายามสร้างความเข้มแข็งตลอดจนสร้างการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคประชาชนในกระบวนการพัฒนามิติต่าง ๆ โดยแผนพื้นที่การเมืองภาคพลเมืองมีแนวทางดำเนินการที่สำคัญ 5 แนวทาง ดังนี้

1. ให้ท้องถิ่นและหน่วยงานราชการ มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลของโครงการต่าง ๆ งบประมาณประจำปี และมีรายงานดำเนินต่อสาธารณะ

2. ให้องค์กรอ่าวอุดม มีการพัฒนาศักยภาพและสร้างผู้นำในการดูแลอ่าวอุดมอย่างต่อเนื่อง

3. ให้องค์กรอ่าวอุดม มีการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้นำ “คนดีศรีอ่าวอุดม” ประจำปี ที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับ ทั้งที่มีชีวิตอยู่และเสียชีวิตไปแล้ว เพื่อเป็นแบบอย่างให้ผู้นำนุ่นต่อไป

4. ให้มีตัวแทนภาคประชาชน ร่วมตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่อ่าวอุดมอย่างจริงจัง

5. ให้หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น และชุมชน มีการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ด้วยการจัดสมัชชาอ่าวอุดม สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการเมืองภาคพลเมืองขึ้นในพื้นที่ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง นำผลการดำเนินงานมารายงานต่อสาธารณะและกำหนดวาระร่วมของอ่าวอุดม

(8) *แผนการสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่และคนในพื้นที่อ่าวอุดม* เป็นความพยายามปกป้อง สืบทอดวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนผ่าน 2 กระบวนการ คือ

1. รัฐและชุมชน ต้องส่งเสริมให้อัตลักษณ์ที่ประกอบด้วยความมีน้ำใจ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณีและศาสนา

2. อัตลักษณ์ของความเป็นพื้นที่และคนอ่าวอุดมต้องได้รับการสืบทอดด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรมและมีกระบวนการศึกษาทั้งในและนอกระบบ

(9) *แผนการสร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง (ทั้งในและนอกระบบ)* เป็นการดำเนินการเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ประชาชนและเครือข่ายภาคประชาชนท้องถิ่นใน 2 มิติ คือ

1. หน่วยงานรัฐและชุมชน ต้องสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการสร้างความเป็นเครือข่ายของชุมชน เพื่อสร้างและค้นหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับชุมชน

2. สร้างกระบวนการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิของคนในพื้นที่อ่าวอุดม

(10) *แผนการสร้างเครือข่าย* เป็นแนวทางการดำเนินงานเพื่อเชื่อมร้อยเครือข่าย (Internetworking) และกระชับเครือข่าย (Interlocking) เพื่อสร้างหรือค้นหารูปแบบในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับชุมชน ตลอดจนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แผนงานด้านการสร้างเครือข่ายมีแนวทางดำเนินการที่สำคัญ 3 แนวทาง คือ

1. หน่วยงานรัฐและชุมชน ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการสร้างความเป็นเครือข่ายของชุมชน เพื่อสร้างและค้นหารูปแบบในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับชุมชน
2. มีการขยายเครือข่ายให้กว้างขวาง สร้างจิตสำนึกและดำเนินการใช้ทางเลือกภูมิธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง
3. มีการเชื่อมโยงองค์กรเครือข่ายภาคี ที่มีเป้าหมายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม

กระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่อการอยู่ร่วมกัน หรือที่รู้จักในนามธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมของผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมไม่ได้เกิดขึ้นจากสุญญากาศ ตรงกันข้ามกระบวนการดังกล่าวกลับเกิดขึ้นภายใต้บริบทและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นการนำเสนอผลการศึกษาในส่วนนี้ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างทุนประเภทต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่มีผลต่อการประกอบสร้างธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ในฐานะกลไกเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการประกอบสร้างธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เนื่องจากผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมแต่ละกลุ่มต้องการปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนเอง ดังนั้นทุนทางเศรษฐกิจในฐานะเงื่อนไขที่มีผลต่อการประกอบสร้างธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม จึงผันแปรตามบริบททางเศรษฐกิจของผู้กระทำการแต่ละกลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. *กลุ่มประชาชนที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน* วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของประชาชนดั้งเดิมในชุมชนอ่าวอุดม ก่อนการเข้ามาของบริษัท ไทยออยล์ จำกัด (มหาชน) ตลอดจนการสร้างท่าเรือน้ำลึก แหลมฉบังและการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง คือ การทำประมงพื้นบ้าน กล่าวได้ว่าวิถีการทำประมงพื้นบ้านนั้นชาวประมงส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือทำการประมงขั้นสูง ตรงกันข้ามกับอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในแต่ละยุคสมัย เป็นผลให้ลักษณะการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน จึงพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรชายฝั่ง ด้วยเหตุนี้การดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติ จึงเปรียบเสมือนหลักประกันในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

และเป็นพื้นฐานของการประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตามเมื่อชุมชนถูกกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เป้าหมายการพัฒนาอุตสาหกรรม กระทั่งนำไปสู่การก่อสร้างท่าเทียบเรือและโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชนและรอบชุมชนอ่าวอุดม กลายเป็นเงื่อนไขให้พื้นที่ทำประมงชายฝั่งถูกปิดล้อมด้วยท่าเทียบเรือประเภทต่าง ๆ ขณะเดียวกันการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมและท่าเทียบเรือก็เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการสูญเสียความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่งทะเล นอกจากนี้ยังทำให้เกิดปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม นานัปประการ สถานการณ์ที่ดำรงอยู่เช่นนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ดังข้อมูลของเครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม ที่ชี้ให้เห็นว่า รายได้ของชาวประมงพื้นบ้านก่อนมีการสร้างท่าเทียบเรืออยู่ที่ประมาณเดือน 25,000-30,000 บาทต่อครอบครัว ภายหลังการก่อสร้างท่าเทียบเรือในช่วงทศวรรษ 2550 รายได้ของชาวประมงพื้นบ้านลดลงเหลือเพียงเดือนละ 15,000-20,000 บาทต่อครอบครัว สาเหตุที่รายได้ของชาวประมงพื้นบ้านลดลงเกิดจากการสูญเสียพื้นที่ทำการประมงที่เหลือน้อยเพียง 30 เปอร์เซ็นต์ (เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม, 2555)

ปรากฏการณ์ข้างต้นทำให้ชาวประมงรายย่อยกว่า 70 ครอบครัวเผชิญกับสภาวะ “หลังพิงผา” กล่าวคือ มิติหนึ่งไม่สามารถเปลี่ยนรูปแบบการประกอบอาชีพสู่ภาคการผลิตอื่น ๆ เนื่องจากข้อจำกัดด้านอายุ ประสบการณ์และความรู้ความสามารถ แต่อีกมิติหนึ่งอาชีพประมงพื้นบ้านก็เผชิญกับปัญหารูปแบบต่าง ๆ กระทั่งกลายเป็นปัจจัยผลักดัน (Push Factor) ให้ประชาชนดั้งเดิมในชุมชนอ่าวอุดมต้องร่วมกับผู้กระทำการกลุ่มอื่น ๆ เพื่อประกอบสร้างหรือแสวงหากลไกสำหรับปกป้องและฟื้นฟูพื้นที่ทางเศรษฐกิจของตนเองและเครือข่าย ตลอดจนสร้างความอยู่รอด (Survival) ทางเศรษฐกิจภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป จนนำไปสู่ปฏิบัติการร่วมเพื่อประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม โดยหวังว่าธรรมนูญฉบับนี้จะเป็นเครื่องมือปกป้องพื้นที่ทำมาหากินแหล่งสุดท้ายของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนอ่าวอุดมรวมถึงชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง

ข. *กลุ่มประชาชนที่ประกอบอาชีพภาคบริการ* ผู้คนช่วงชั้นนี้มีพัฒนาการค่อนข้างหลากหลาย กลุ่มหนึ่งเป็นประชาชนที่สูญเสียที่ดินทำกินภายหลังการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรม (สุวิตา มะมา, 2562, หน้า 74) ดังนั้นจึงต้องแสวงหาอาชีพใหม่ ขณะที่อีกส่วนหนึ่งเคยประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน แต่ตัดสินใจปรับฐานการผลิต เนื่องจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและพื้นที่ประกอบการประมงลดลง ทำให้การประกอบอาชีพแบบเดิมเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจและสังคมข้างต้น กลายเป็นเงื่อนไขให้ประชาชนกลุ่มนี้ต้องปรับฐานการผลิตให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบใหม่ที่เข้าสู่ชุมชน อย่างไรก็ตามภาคประชาชนกลุ่มนี้ก็ไม่สามารถผันตัวสู่การเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมได้ เพราะโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ใช้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูง ดังนั้นแรงงานที่ภาคอุตสาหกรรมต้องการจึงเป็นแรงงานประเภทมีทักษะ (Skilled Labor) แต่ประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่กลับไม่ได้รับการบ่มเพาะหรือฝึกฝนให้เป็นแรงงานอุตสาหกรรมมาก่อน สถานการณ์ดังกล่าวเปรียบเสมือนกรอบที่กำหนดให้กระบวนการปรับฐานการผลิตของประชาชน

แสดงออกในรูปของการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยง (Linkage) กับการผลิตภาคอุตสาหกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนจากผู้ผลิตอิสระรายย่อย (ชาวสวน ชาวประมง) เป็นผู้บริการรายย่อยให้แก่แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ดังจะเห็นจากประชาชนบางกลุ่มประกอบกิจการห่อผักขนาดเล็ก ร้านค้าโชห่วย ร้านอาหารตามสั่ง ร้านซักอบรีด มอเตอร์ไซค์รับจ้าง ฯลฯ

ขณะที่ประชาชนในชุมชนกลุ่มหนึ่ง ได้ปรับฐานการผลิตให้เชื่อมโยงโดยตรงกับธุรกิจภาคอุตสาหกรรม เช่น การประกอบกิจการสปีดโบ๊ท (Speed Boat) เพื่อส่งอาหารให้ลูกเรือบนเรือสินค้าจากต่างประเทศ หรือให้บริการในเรื่องที่เรือสินค้าจากต่างประเทศไม่สามารถดำเนินการได้ อาทิ รับ-ส่งเอกสาร รวมถึงรับ-ส่งกัปตันและลูกเรือ เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับการตรวจคนเข้าเมือง นอกจากนี้ยังมีกิจการซ่อมเรือสินค้า เจ้าหน้าที่นำร่อง เป็นต้น (พนม พิพัฒน์ดิลก, ให้สัมภาษณ์รายการเมืองดลใจ 18 กุมภาพันธ์ 2558; โรงเรียนรุ่งอรุณ, 2555, หน้า 45)

ด้วยรูปแบบเศรษฐกิจใหม่ที่สัมพันธ์กับการผลิตภาคอุตสาหกรรมเช่นนี้ เป็นเหตุให้การดำรงของภาคอุตสาหกรรม คือ เงื่อนไขจำเป็น (Necessary Condition) ของความอยู่รอดและการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจของประชาชนกลุ่มนี้ แต่ที่ผ่านมาการพัฒนาอุตสาหกรรมในชุมชนอ่าวอุดมนั้น พบว่าก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น ปัญหามลพิษ ปัญหาสังคม ปัญหาความพร้อมและความเพียงพอของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐาน การแย่งชิงทรัพยากร เป็นต้น กระทั่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นและเป็นสาเหตุของการคัดค้านโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมหลายประเภท สถานการณ์เช่นนี้ในระยะยาวอาจส่งผลต่อการประกอบอาชีพของประชาชนที่เป็นผู้ให้บริการรายย่อย ดังนั้นการมีมาตรการหรือกลไกเพื่อป้องกันและแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้นแล้ว (Present Impact) ตลอดจนผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (Future Impact) ผ่านการประกอบสร้างข้อตกลงเพื่อการอยู่ร่วมกันจึงเป็นหนทางหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นไปด้วยความราบรื่นรวมทั้งเกิดความยั่งยืน อันจะส่งผลต่อความมั่นคงในการประกอบอาชีพของผู้คนช่วงชั้นนี้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของประชาชนกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กับการดำรงอยู่และการขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม (ทั้งอุตสาหกรรมที่ถูกดำเนินการปัจจุบันและโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต) แม้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างผู้กระทำการทั้งสอง ยังไม่เป็นไปตามหลักความยุติธรรมทางสังคมอย่างที่เราควรจะเป็น

ค. กลุ่มผู้ประกอบการภาคเอกชน ถือเป็นกลุ่มผู้กระทำการที่ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการพัฒนาอุตสาหกรรมมากที่สุดหากเปรียบเทียบกับผู้กระทำการกลุ่มอื่น ๆ อย่างไรก็ดีตามผลประโยชน์และความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่ผู้ประกอบการแต่ละรายได้รับนั้น กลับเป็นต้นเหตุของปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม โดยที่ประชาชนดั้งเดิมในท้องถิ่นต้องแบกรับปัญหาและต้นทุนการพัฒนาเหล่านั้นเอาไว้ กระทั่งเกิดปฏิบัติการต่อต้านจากภาคประชาชนหลากหลายรูปแบบ ปฏิบัติการเช่นนี้ย่อมสร้างแรงสั่นสะเทือนต่อสภาพลักษณะและอาจมีผลต่อบริษัทคู่ค้า เหนือสิ่งอื่นใดย่อมกระทบต่อผลการประกอบ

ธุรกิจในระยะยาว ภายใต้บริบทและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นผู้กระทำการกลุ่มนี้จึงต้องทำทุกวิถีทางเพื่อให้กระบวนการสะสมทุนทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน หนึ่งในวิธีการที่ถูกนำมาใช้เพื่อผลิตซ้ำและดำรงกระบวนการสะสมทุนที่มีภาคอุตสาหกรรมเป็นจักรกลในการขับเคลื่อนของผู้ประกอบการ ก็คือการเข้าร่วมปฏิบัติการทางสังคมที่ถูกออกแบบโดยเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม ภายใต้ความคาดหวังว่าปฏิบัติการทางสังคมผ่านการเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ซึ่งเปรียบเสมือนการให้คำมั่นสัญญาที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นกลไกที่ช่วยสร้างความไว้วางใจ (Trust) และเป็นการแสดงออกถึงความจริงใจของผู้ประกอบการที่ต้องการแก้ไขปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมร่วมกับชุมชน ปฏิบัติการเช่นนี้มีดีหนึ่งนอกจากจะช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่ผู้ประกอบการแล้ว ยังทำให้กระบวนการสะสมทุนทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ง. *กลไกรัฐระดับท้องถิ่น* ในที่นี้หมายถึงเทศบาลนครแหลมฉบังที่ได้รับผลประโยชน์เชิงเชื่อมโยงจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรมในรูปของภาษีประเภทต่าง ๆ ซึ่งถูกนำไปใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น กล่าวได้ว่า พื้นที่ภายใต้การกำกับดูแลของเทศบาลนครแหลมฉบังเป็นแหล่งประกอบการภาคอุตสาหกรรมหลายกลุ่มกิจการ อาทิ

- กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรม ประกอบด้วย นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ที่มีทั้งเขตอุตสาหกรรมทั่วไป เขตอุตสาหกรรมส่งออก พื้นที่สาธารณูปโภคและอื่น ๆ และสวนอุตสาหกรรมเครือสหพัฒน์

- กลุ่มอุตสาหกรรมปิโตรเลียม ประกอบด้วย โรงกลั่นน้ำมัน 3 แห่ง คือ โรงกลั่นน้ำมันของ บริษัท ไทยออยล์ จำกัด (มหาชน), บริษัท เอสโซ่ ประเทศไทย จำกัด (มหาชน) โรงกลั่นน้ำมันหล่อลื่นพื้นฐาน บริษัท ไทยลูบเบส จำกัด (มหาชน) คลังเก็บน้ำมันปิโตรเลียม 3 แห่ง คือ คลังเก็บน้ำมันของบริษัท ไทยออยล์ จำกัด (มหาชน) บริษัท เอสโซ่ ประเทศไทย จำกัด (มหาชน) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และ คลังเก็บก๊าซ LPG 3 แห่ง คือ คลังเก็บก๊าซ LPG ของบริษัท ไทยออยล์ จำกัด (มหาชน) บริษัท เอสโซ่ ประเทศไทย จำกัด (มหาชน) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน)

- ท่าเรือแหลมฉบัง ที่รองรับเรือบรรทุกสินค้า เรือสินค้าประเภทสินค้าเกษตรกรรมขนาดใหญ่ ปัจจุบันอยู่ระหว่างการพัฒนาท่าเรือระยะที่ 3 ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการสำคัญของพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor : EEC)

นอกจากนี้ยัง มีการประกอบกิจการด้านการพาณิชย์กรรมและการขนส่ง ซึ่งเป็นธุรกิจต่อเนื่องกับภาคอุตสาหกรรมอีกหลายประเภทในเขตรับผิดชอบของเทศบาลนครแหลมฉบัง การเป็นแหล่งที่ตั้งของกลุ่มอุตสาหกรรม ตลอดจนธุรกิจต่อเนื่องจากภาคอุตสาหกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้รายได้ของเทศบาลนครแหลมฉบังมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังรายได้ของเทศบาลในช่วงเวลาก่อนการจัดทำธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม (ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมจัดทำขึ้นในปี 2556) ต่อไปนี้

ตารางที่ 2 งบประมาณของเทศบาลนครแหลมฉบังระหว่างปีงบประมาณ 2550-2555

ปีงบประมาณ	รายรับ (บาท)
2550	584,706,697
2551	577,430,329
2552	603,240,432
2553	859,325,283
2554	683,346,014
2555	632,012,092

ที่มา: ข้อมูลปี 2550-2554 จาก http://localcfo.tgo.or.th/uploads/gov/info_61_20200417122009.pdf

ข้อมูลปี 2555 จากเทศบัญญัติเรื่องงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ.2556 เทศบาลนครแหลมฉบัง อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

การที่รายได้ส่วนหนึ่งของเทศบาลนครแหลมฉบังสัมพันธ์กับการผลิตภาคอุตสาหกรรม เป็นเงื่อนไขให้เทศบาลแหลมฉบัง ต้องแสวงหามาตรการเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างภาคการผลิตดั้งเดิมและการผลิตแบบใหม่ โดยเฉพาะทำให้การผลิตภาคอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนท้องถิ่นได้ แม้แนวทางการดำเนินการดังกล่าวจะถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น แต่เมื่อภาคประชาชนมีแนวคิดสร้างข้อตกลงร่วมเพื่อเป็นกติกาเบื้องต้นสำหรับอยู่ร่วมกัน เทศบาลจึงเข้าร่วมเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้กระทำที่ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ เนื่องจากเทศบาลเห็นว่าธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเป็นกลไกหนึ่งที่เข้ามาช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจในการจัดการปกครองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งนัยแฝงของปฏิบัติการเช่นนี้ ย่อมเชื่อมโยงไปสู่ความมั่นคงทางด้านรายได้ของเทศบาล

จากปรากฏการณ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า การที่ผู้กระทำการแต่ละฝ่ายเข้าร่วมกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมภายใต้บริบททางเศรษฐกิจนั้น เกิดขึ้นจากการยึดมั่นในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนเอง เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านต้องการปกป้องพื้นที่ทำการประมงเพื่อสร้างความอยู่รอดหรือดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการปิดล้อมของการผลิตภาคอุตสาหกรรม กลุ่มผู้บริการรายย่อยต้องการรักษาสถานการผลิตและรูปแบบการประกอบอาชีพที่สัมพันธ์กับแรงงานภาคอุตสาหกรรม กลุ่มผู้ประกอบการต้องการสะสมทุนโดยใช้อุตสาหกรรมเป็นจักรกลขับเคลื่อน ส่วนกลไกรัฐระดับท้องถิ่นต้องรายได้ (และรายได้ส่วนหนึ่งของกลไกรัฐระดับท้องถิ่นมาจากภาคอุตสาหกรรม) สำหรับพัฒนาท้องถิ่น ด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเช่นนี้เป็นแรงผลักดันให้เกิดปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติการระหว่างผู้กระทำการแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อแสวงหากลไกหรือมาตรการปกป้องและรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มหรือเครือข่าย กระทั่งนำไปสู่การร่วมลงนามใน

บันทึกข้อตกลงร่วมกันเพื่ออยู่ร่วมกันแบบไตรภาคี คือ ภาคประชาชนในชุมชนบ้านอ่าวอุดม ผู้ประกอบการภาคเอกชนและเทศบาลนครแหลมฉบัง

(2) **ทุนทางสังคม (Social Capital)** ในฐานะเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) ที่เชื่อมโยงให้เกิดปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และเชื่อมร้อย (Internetworking) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น สะท้อนให้เห็น 2 มิติ คือ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนอ่าวอุดม และเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับกลไกรัฐ ผู้ประกอบการภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนอ่าวอุดม หากทำความเข้าใจสภาพสังคมของชุมชนอ่าวอุดมโดยใช้มิติประวัติศาสตร์ พบว่า พื้นฐานของชุมชนแห่งนี้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ เนื่องจากชุมชนก่อรูปขึ้นจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของ 3 ตระกูล คือ ตระกูลศรีปาน ตระกูลสังข์ทอง ตระกูลเฉียวกุล หลังจากนั้นก็เกิดการแต่งงานข้ามตระกูลและเกิดสายตระกูลใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมาก แม้ปัจจุบันความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างตระกูลต่าง ๆ ไม่แน่นแฟ้นดังเช่นอดีต อันเป็นผลจากการแตกตัวทางสังคม (Social Differentiation) กระทั่งเกิดกลุ่มหรือชนชั้นที่หลากหลายในชุมชน แต่สถานการณ์ดังกล่าวยังไม่นำไปสู่การดำเนินชีวิตแบบปัจเจกบุคคล (Individual) ตรงกันข้ามผู้คนดั้งเดิมยังคงพยายามผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติภายใต้สังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือเกื้อกูล การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น รวมทั้งการประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกผลิตซ้ำและประกอบสร้างขึ้นใหม่ ยังกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือเครือข่ายที่มีบทบาทประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมณูชุมชนบ้านอ่าวอุดม อาทิ

- กลุ่มประมงพื้นบ้านอ่าวอุดม ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2552 เป็นการรวมกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของท่าเทียบเรือ ทั้งนี้เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและอนุรักษ์สัตว์น้ำประจำท้องถิ่น รวมถึงสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ทรัพยากรธรรมชาติ

- กลุ่มประมงต้นแบบอ่าวอุดม ปัจจุบันมีนายอมรศักดิ์ ปัญญาเจริญศรี เป็นประธานฯ มีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและอนุรักษ์สัตว์น้ำประจำท้องถิ่น เช่น ปล่อยักษ์ลูกกุ้งแซบวัย ปล่อยูโซ่ รวมถึงสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

- เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2553 ปัจจุบันมีนายสมยศ เฉียวกุล เป็นประธานเครือข่ายฯ มีภารกิจฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและอนุรักษ์สัตว์น้ำประจำท้องถิ่น เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและการประกอบอาชีพ ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการที่ผ่านมา ประกอบด้วย การจัดทำธนาคารทางทะเล ธนาคารกุ้ง ธนาคารปูม้า และการอนุรักษ์วิถีประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

กล่าวได้ว่า กลุ่มประมงต้นแบบอ่าวอุดมและเครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม เป็นเครือข่ายภาคประชาชนที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากท่าเทียบเรือ ตลอดจนเรียกร้องให้มีการระงับและขยายท่าเทียบเรือ รวมถึงให้หยุดการขนถ่ายสินค้าที่ก่อให้เกิดมลภาวะ

โดยเฉพาะผู้ละออง กลยุทธ์ที่ถูกนำมาใช้เคลื่อนไหวช่วงแรก คือ การชุมนุมประท้วง การยื่นหนังสือต่อกลไกของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อให้กลไกเหล่านั้นใช้อำนาจตามกฎหมายแก้ไขปัญหา การฟ้องร้องผู้ประกอบการภาคเอกชน อย่างไรก็ตามแนวทางการเคลื่อนไหวดังกล่าวกลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากหยุดยั้งผู้ประกอบการภาคเอกชนเพียงชั่วคราว เพราะกฎหมายไม่เอื้ออำนวยจะเห็นได้จากการกำหนดบทลงโทษที่มีเพียงโทษปรับไม่เกิน 2,000 บาท ขณะเดียวกันกลไกของรัฐไม่ได้เข้ามาแก้ไขปัญหาย่างเต็มที่ (สมยศ เฉียวกุลและอมรศักดิ์ ปัญญาเจริญศรี, ให้สัมภาษณ์รายการเมืองคลไจ 18 กุมภาพันธ์ 2558; สมนึก จงมีวสิน, 2557) ด้วยเหตุนี้ผู้ประกอบการจึงขนถ่ายสินค้าได้ต่อไปเป็นผลให้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนอ่าวอุดมดำรงอยู่เช่นเดิม ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้นำเครือข่ายภาคประชาชนเริ่มทบทวนบทเรียนการเคลื่อนไหวในอดีต กระทั่งเกิดการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การเคลื่อนไหวจากการชุมนุมประท้วงยื่นหนังสือ ฟ้องร้อง เป็นการสร้างพื้นที่เจรจากับผู้ประกอบการภาคเอกชนเพื่อแสวงหาหนทางอยู่ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ในปี พ.ศ. 2554 ต่อมาในปี พ.ศ.2556 สามารถเจรจาให้ผู้ประกอบการภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืน

ข. เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมภายนอกชุมชนอ่าวอุดม ทั้งกลไกของรัฐ องค์กรภาคประชาสังคม เครือข่ายเหล่านี้มีบทบาทสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน (Empowerment) ในกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้ แนวทางดำเนินงาน ทรัพยากรการบริหาร กลุ่ม องค์กรภายนอกที่สนับสนุนปฏิบัติการทางสังคมของภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม ประกอบด้วย (สุวิตา มะมา, 2562, หน้า 134; สมนึก จงมีวสินและคณะ, 2564)

- เครือข่ายเพื่อนตะวันออกและเครือข่ายวาระเปลี่ยนตะวันออก เป็นการรวมกลุ่มของภาคประชาชนเพื่อคัดค้านกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) และนำเสนอทางเลือกการพัฒนาแนวใหม่ที่เน้นการสร้างสมดุลระหว่างวิถีการผลิตแบบอุตสาหกรรม เกษตรกรรมและการท่องเที่ยว บุคคลในที่เครือข่ายเครือข่ายเพื่อนตะวันออกที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม คือ ดร.สมนึก จงมีวสิน อดีตนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวสังคมภาคตะวันออก ที่เป็นผู้วางรากฐาน จุดประกายความคิด สนับสนุนองค์ความรู้ และชักนำให้เครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม เข้าร่วมกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน (CHIA) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดทำธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตลอดจนเป็นจักรกลสำคัญที่นำพาเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมให้มีปฏิสัมพันธ์กับกลไกของรัฐและองค์กรภาคประชาสังคมทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ

- คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) เป็นองค์กรของรัฐในรูปแบบใหม่อยู่ในกำกับนายกรัฐมนตรี จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 ภารกิจหลักขององค์กรแห่งนี้ คือ

การขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติเพื่อพัฒนาประเทศไปสู่สังคมสุขภาพ แม้ไม่มีบทบาทโดยตรงในกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชน แต่คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติเปรียบเสมือนองค์กรที่วางกรอบความคิด แนวทางการประเมินผลกระทบสุขภาพโดยชุมชน ตลอดจนกระจายองค์ความรู้เกี่ยวกับการประเมินผลกระทบสุขภาพโดยชุมชนสู่เครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มต่าง ๆ กระทั่งเป็นสาเหตุให้เครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนมีโอกาสเรียนรู้กระบวนการดังกล่าว และผลิตชุดความรู้ภายใต้เอกสารเรื่อง “อ่าวอุดม กำลังจะหายไป (2555)” ซึ่งเป็นเอกสารจุดประเด็นเพื่อเริ่มต้นกระบวนการเอชไอเอชุมชนกรณีทางเลือกการพัฒนาอ่าวอุดม เนื้อหาในเอกสารเป็นการแสดงถึงสถานการณ์และปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของท่าเทียบเรือและการพัฒนาอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีบทบาทร่วมกับนักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณกำหนดโจทย์สำหรับศึกษาพื้นที่อ่าวอุดม

- โรงเรียนรุ่งอรุณ เป็นโรงเรียนเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร กระบวนการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนแห่งนี้ มีเป้าหมายให้นักเรียนเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวม เน้นความเป็นธรรมชาติ เน้นให้นักเรียนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก รวมถึงให้ความสำคัญกับการเรียนนอกสถานที่เพื่อเรียนรู้และสัมผัสความเป็นจริงทางสังคม กล่าวได้ว่า ในการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม นั้น นักเรียนของโรงเรียนรุ่งอรุณเปรียบเสมือนกลไกที่ช่วยให้ชุมชนได้รู้จักประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาของชุมชน รู้จักมรดกและฐานทรัพยากรของชุมชน รู้จักปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และรู้วางแผนการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นผู้นำเครื่องมือ “สี่รู้ชุมชน” ไปปฏิบัติ ผลผลิตที่สำคัญจากปฏิบัติการของนักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณ คือ เอกสาร “อ่าวอุดมอันอุดม (2555)” ที่แสดงถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ สัตว์น้ำประเภทต่าง ๆ โดยรอบชุมชนหรือ “ฝั่งสมบัติทางทะเล” รูปแบบ เครื่องมือและลักษณะของการทำประมงพื้นบ้าน องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการประกอบอาชีพประมง อาชีพและรายได้ของประชาชนในชุมชน เป็นต้น

- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 ภารกิจที่สำคัญของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ประกอบด้วย สนับสนุนและให้การช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การพัฒนาอาชีพ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ สนับสนุนและให้การช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน ตลอดจนสนับสนุนและให้การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน กล่าวได้ว่าสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนมีบทบาทในเชิงเชื่อมโยง ภายหลังที่ชุมชนเริ่มขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เพราะเป็นองค์กรที่สนับสนุนการจัดตั้งและขับเคลื่อนกองทุนสวัสดิการชุมชน เนื่องจากภายหลังการจัดทำบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนแล้ว บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด ได้สนับสนุนการจัดตั้งกองทุนเพื่อเป็นสวัสดิการให้กับชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นทางเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม จึงได้เชื่อมร้อยเครือข่ายสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

เพื่อสนับสนุนองค์ความรู้และนวัตกรรมสำหรับบริหารจัดการกองทุนฯ ระยะเวลาต่อมากองทุนฯ ได้รับการรับรองจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

- เครือข่ายภายนอกชุมชนอื่น ๆ อาทิ กลุ่มประมงต้นแบบบ้านบางละมุง กลุ่มอนุรักษ์อ่าวนาเกลือ กลุ่มอนุรักษ์อ่าวบางละมุง คณะอนุกรรมการสิ่งแวดล้อมและภัยธรรมชาติ วุฒิสภา นักวิชาการส่วนกลางและท้องถิ่น สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สื่อมวลชน (โดยเฉพาะสื่อสาธารณะ) เป็นต้น (สุวิตา มะมา, 2562, หน้า 134-135; สมยศ เฉียวกุลและอมรศักดิ์ ปัญญาเจริญศรี, ให้สัมภาษณ์รายการเมืองดลใจ 18 กุมภาพันธ์ 2558) เครือข่ายเหล่านี้มีบทบาทสนับสนุน แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ตลอดจนเคลื่อนไหวสังคมร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม

ตารางที่ 3 สรุปรายชื่อกลุ่ม/องค์กรที่มีความสัมพันธ์ทางสังคม กับเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม

รายชื่อ	บทบาท
เครือข่ายเพื่อนตะวันออกและเครือข่ายวาระเปลี่ยนตะวันออก	ตัวแทนเครือข่ายเพื่อนตะวันออกและเครือข่ายวาระเปลี่ยนตะวันออก เป็นกลไกที่ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมกับกลไกรัฐและองค์กรภาคประชาสังคมทั้งระดับภูมิภาคและประเทศ ตลอดจนเป็นผู้นำทางความคิดในการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม
คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)	วางรากฐานทางความคิดและสนับสนุนปฏิบัติการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน อันเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการจัดทำข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกัน
โรงเรียนรุ่งอรุณ	ปฏิบัติการทางสังคมร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมเพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาและค้นหาศักยภาพภายในชุมชน กระบวนการดังกล่าวทำให้ชุมชนรู้จักตนเอง ตลอดจนเข้าใจสภาพความเป็นจริงทางสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการแสวงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกับภาคอุตสาหกรรม

รายชื่อ	บทบาท
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)	เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรที่ถูกจัดตั้งขึ้นภายหลังการขับเคื้อน ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม
กลุ่มประมงต้นแบบบ้านบางละมุง กลุ่มอนุรักษ์ อ่าวนาเกลือ กลุ่มอนุรักษ์อ่าวบางละมุง	ร่วมปฏิบัติ การปกป้อง พื้นฟู อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งก่อนและ หลังการขับเคื้อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม
สื่อสารมวลชน	ทำให้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นที่รับรู้ของ สาธารณชน ตลอดจนเผยแพร่ธรรมนูญชุมชนบ้าน อ่าวอุดมให้สังคมได้รับทราบ
คณะอนุกรรมการสิ่งแวดล้อมและภัยธรรมชาติ วุฒิสภา สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	รับฟังปัญหา เรื่องร้องเรียนจากภาคประชาชน และพยายามใช้อำนาจที่เป็นทางการตามขอบเขต หน้าที่ขององค์กรแก้ไขปัญหา
นักวิชาการส่วนกลางและท้องถิ่น	วิเคราะห์ปัญหา แสวงหาหลักฐาน ถอดบทเรียน และนำเสนอทางเลือกการพัฒนาที่ทำให้ชุมชน และภาคอุตสาหกรรมอยู่ร่วมกันได้

กล่าวโดยสรุป ทูทางสังคมในฐานะเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งเครือข่ายภายในและ
ภายนอกชุมชน ล้วนแต่ส่งผลต่อการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ดังจะเห็นได้
จากบทบาทของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน เปรียบเสมือนกลไกเชื่อมโยงบุคคลที่มี
พื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติหรือเครือญาติเหมือน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต่างเผชิญปัญหาจากการพัฒนา
อุตสาหกรรมเข้ามามีปฏิสัมพันธ์เพื่อแสวงหากลไกและค้นหาเครื่องมือ สำหรับจัดการหรือแก้ไขปัญหาที่
ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต วิธีการผลิตของประชาชนดั้งเดิม ขณะที่เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมภายนอก
ชุมชน เป็นกลไกชักจูงและเชื่อมร้อยกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลไกรัฐตลอดจนภาคประชาสังคม
ให้สนับสนุนและเสริมสร้างพลังอำนาจในปฏิบัติการทางสังคมของเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าว
อุดมหลากหลายรูปแบบ อาทิ เสริมสร้างศักยภาพการทำงานของประชาชนผ่านการติดต่อทางปัญญา
และให้หลักคิดทางวิชาการเพื่อแก้ไขปัญหา เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายภาคประชาชนผ่านการ
สนับสนุนทรัพยากร งบประมาณและนวัตกรรมสำหรับบริหารจัดการกลุ่ม องค์กรภาคประชาชน นำเสนอ
เครื่องมือเพื่อจัดการผลกระทบโดยใช้พลังภายในชุมชน ตลอดจนปฏิบัติการร่วมกับชุมชนในการแก้ไข
เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ขณะเดียวกันเครือข่ายภายนอกชุมชนก็เป็นแรงกดดันให้
ผู้ประกอบการต้องรับฟังเสียงสะท้อนจากประชาชนท้องถิ่นให้มากขึ้น สำหรับสาเหตุที่ทำให้กลุ่มหรือ
องค์กรมีพลังอำนาจกดดันนั้น เกิดขึ้นจากบางองค์กรมีอำนาจตามกฎหมายที่สามารถให้ทุนและโทษแก่

ผู้ประกอบการภาคเอกชนได้ บางองค์กรเป็นมีบทบาทเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารสู่สาธารณะซึ่งอาจส่งผลต่อภาพลักษณ์ของผู้ประกอบการภาคเอกชน

(3) **ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Natural Capital)** ลักษณะภูมินิเวศของชุมชนอ่าวอุดมเป็นชุมชนชายฝั่งทะเล ทำให้สภาพพื้นที่แห่งนี้ในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก เนื่องจากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด อาทิ โลมา ฉลามวาฬ ปลาตะเพียน ปลากะเบน ปลาหูช้าง ปลาโฌงาม ปลาเห็ดโคน ปลาอินทรี ปลากะบอก ปลากะตัก ปลาตุ๊กทะเล ปลาลิ้นหมา ปลาหูช้าง ปลาเกตุ ปลาสำลี ปลาทรายทอง ปลาสลิดทะเล กุ้งแชบ๊วย กุ้งโอคัก ปูม้า หอยนางรม หอยกระปุก เป็นต้น ด้วยสภาพภูมิประเทศตลอดจนสภาพภูมินิเวศเช่นนี้ ทำให้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหนึ่งในหลักประกันความมั่นคงของการดำรงชีพ ดังเห็นได้จากรูปแบบการประกอบอาชีพของประชาชนท้องถิ่นในอดีตที่เกือบทั้งหมดมีอาชีพประมงพื้นบ้าน ทั้งการทำอวนปลา อวนกุ้ง ไตหมึก อวนปู ขณะที่บางส่วนมีอาชีพเชื่อมโยงกับการทำประมง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าทุนทางทรัพยากรธรรมชาติเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมตลอดจนทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้ อย่างไรก็ตามความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปภายหลังการเข้ามาของท่าเทียบเรือและการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง เนื่องจากผลกระทบที่เกี่ยวเนื่องกับการถมทะเล กระแสน้ำเปลี่ยนแปลงทิศทาง รวมถึงการสูญเสียสมดุลของระบบนิเวศ ภายใต้สถานการณ์การรุกคืบของภาคอุตสาหกรรมและความเสื่อมโทรมของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเงื่อนไขให้เครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมออกมาปฏิบัติการปกป้อง พื้นฟู อนุรักษ์ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหนึ่งในกลยุทธ์ที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของภาคประชาชน คือ การให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมลงนามในบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืน ด้วยความมุ่งหวังว่าข้อตกลงดังกล่าวจะทำให้ผู้กระทำการทุกฝ่ายตระหนักและเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในฐานะต้นทุนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนต้องช่วยกันแบกรับไม่ใช่การผลักภาระทั้งหมดแก่ชุมชนท้องถิ่น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปรียบเสมือนทุนเชิงซ้อนซึ่งทั้งเป็นสาเหตุและผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดปฏิบัติการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมณูชุมชนบ้านอ่าวอุดม กล่าวคือ

(1) มิติที่เป็นสาเหตุก่อให้เกิดปฏิบัติการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมณูชุมชนบ้านอ่าวอุดม การเข้ามาของท่าเทียบเรือและนิคมอุตสาหกรรมเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนท้องถิ่นหลายมิติ อาทิ (เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม, 2555)

ก. ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง อันเป็นผลจากการปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างรุกล้ำชายฝั่ง ไม่ว่าจะเป็น สะพาน บ้านเรือ กระทั่งเป็นสาเหตุที่ทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนทิศทาง

ข. ปัญหาตะกอนเลน ซึ่งเกิดขึ้นจากการสะสมของของเสียที่ปล่อยลงสู่ทะเลเป็นระยะเวลานานทั้งของเสียจากชุมชนและสถานประกอบการบริเวณชายทะเล ซึ่งปัญหาตะกอนเลนส่งผลกระทบต่อแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อน

ค. ปัญหามลพิษทางอากาศ ทั้งปัญหาฝุ่นละอองจากการขนถ่ายสินค้า ตลอดจนปัญหากลิ่นเหม็น ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในมิติต่าง ๆ

ง. ปัญหาขยะจากเรือ ทั้งขยะจากกระบวนการขนถ่ายสินค้าที่ตกลงสู่ทะเลและขยะจากการอุปโภคบริโภคของลูกเรือที่ถูกทิ้งลงทะเล ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อน

จ. พื้นที่ประกอบการประมงลดลง อันเป็นผลจากการก่อสร้างท่าเทียบเรือตลอดจนมีสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำชายฝั่ง ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านประสบความยากลำบากในการทำประมง

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม กลายเป็นส่วนหนึ่งของแรงผลักดันให้ภาคประชาชนต้องแสวงหากลไกแก้ไขปัญห เพราะหากปล่อยให้ปัญหาเช่นนี้ยืดเยื้อหรือดำรงอยู่ต่อไปอาจเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การล่มสลายของวิถีชีวิตดั้งเดิมของผู้นในชุมชนท้องถิ่น ขณะเดียวการขาดมาตรการหรือเครื่องมือสำหรับแก้ปัญหาด้วยเหตุนี้กระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนจึงเปรียบเสมือนการทำสัญญาและสร้างข้อตกลงร่วมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะดำเนินการหรือไม่ดำเนินการลักษณะใดลักษณะหนึ่งอันอาจละเมิดกติกาของการอยู่ร่วมกัน นโยบายของกระบวนการดังกล่าวมีความหมายถึงการสร้างเงื่อนไขให้ผู้ประกอบการภาคเอกชนต้องตระหนัก และเห็นถึงความสำคัญของการพิทักษ์หรือปกป้องทุนทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ พื้นที่ชีวิตและลมหายใจของผู้นในชุมชนแห่งนี้

(2) มิติที่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทนี้ คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมไม่ว่าจะเป็น กลไกรัฐระดับท้องถิ่น เครือข่ายภาคประชาชน ผู้ประกอบการภาคเอกชนเริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นหลักประกันความอยู่รอดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ที่เป็นเช่นนั้นเพราะชาวประมงพื้นบ้านต้องพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะที่ภาคประชาชนที่มีอาชีพภาคบริการหรือมีกิจการเชื่อมโยงกับภาคอุตสาหกรรม รวมถึงผู้ประกอบการภาคเอกชนต่างต้องให้ความสำคัญกับต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะผู้ประกอบการภาคเอกชนที่เปรียบเสมือนต้นเหตุของปัญหาทั้งหมด ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถปฏิเสธความรับผิดชอบได้ แม้ที่ผ่านผู้ประกอบการภาคเอกชนจะมีมาตรการและวิธีการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายครั้งเป็นการแก้ปัญหาแบบ “ลูปหน้าปะจมูก” เน้นแก้ไขปัญหาระยะสั้นมากกว่าสร้างความยั่งยืนระยะยาว ประกอบกับหลายมาตรการไม่ได้รับความไว้วางใจจากภาคประชาชนเพราะขาดการมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตามแนวทางการแก้ไขปัญหาล้างแ้วลุ่มเริ่มมีความชัดเจนขึ้น ภายหลังการขับเคลื่อน ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เพราะมีกลไกที่เป็นรูปธรรมสำหรับกำกับดูแลและตรวจสอบการประกอบ กิจการของภาคอุตสาหกรรม ดังกรณีการจัดตั้งคณะกรรมการติดตามตรวจสอบผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และสุขภาพจากท่าเรือ ที่มาตัวแทนภาคประชาชนจำนวน 15 คน ทั้งตัวแทนกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่ม ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับท่าเทียบเรือ ประธานชุมชน ตัวแทนกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มสวัสดิการชุมชน เพื่อทำหน้าที่สอดส่องดูแล ตรวจสอบการขนถ่ายสินค้า ให้คำปรึกษา ออกแบบมาตรการหรือวิธีการแก้ไข ปัญหา และเป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อสื่อสารกับผู้ประกอบการภาคเอกชนเกี่ยวกับปัญหาและข้อวิตก กังวลของชุมชนบ้านอ่าวอุดม (สุวิตา มะมา, 2562, หน้า 106-108)

“เมื่อมีการร่าง MOU ขึ้นมา มีการตั้งชุดคณะกรรมการจำนวน 15 คนเลือกมาจากตัวแทนที่มี เสียงดัง พูดได้ รู้จริง แข็งกับบริษัทได้ เช่น ผู้ใหญ่ในชุมชน ประธานประมง จัดประชุมกันทุกเดือน ท้วงติง มาตรการการจัดการ มาตรการการป้องกัน หรือหาข้อสรุปในแต่ละประเด็นปัญหาระหว่างชุมชนและ ท่าเรือ คือ เข้าไปประชุมกันทุกเดือน เพื่อตรวจสอบเฝ้าระวังหรือบังคับกับท่าเรือเอกชนที่ดำเนินการใด ๆ แล้วอาจส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่” (กัลยา ใจสมุทร อ้างถึงใน วิดา มะมา, 2562, หน้า 106)”

ส่วนผู้ประกอบการภาคเอกชนก็เริ่มปรับตัว โดยการเปิดพื้นที่และสร้างกลไกการมีส่วนร่วมแก่ ภาคประชาชนรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การแต่งตั้งตัวแทนภาคประชาชนเข้าเป็นกรรมการสถานประกอบการ หรือการเปิดสถานประกอบการให้ประชาชนเข้าเยี่ยมชม ตรวจสอบ ตลอดจนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความ คิดเห็นกับผู้บริหารสถานประกอบการ การสร้างช่องทางแก่ประชาชนเพื่อร้องเรียนกรณีเกิดปัญหาและ ผลกระทบจากการประกอบการ รวมถึงรับฟังข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงหรือพัฒนาการบริหารจัดการของ บริษัท นอกจากนี้ยังเข้าร่วมเวทีสาธารณะที่ถูกจัดขึ้นโดยชุมชน เช่นเดียวกับการสนับสนุนงบประมาณ (นอกเหนือจากการดำเนินโครงการความรับผิดชอบต่อสังคม) สำหรับแก้ไขปัญหาล้างแ้วลุ่ม ส่งเสริม อาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม เป็นต้น (รายการเมืองดลใจ, 18 กุมภาพันธ์ 2558)

(4) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ในที่นี้หมายถึงศักยภาพและความสามารถของผู้นำทาง อุดมการณ์ ประธานชุมชน และผู้นำเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการประกอบสร้างและ ขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ซึ่งสะท้อนให้เห็นในมิติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. ความสามารถเชื่อมโยงและกระชับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน กระบวนการ ดังกล่าว มิติหนึ่งเป็นผลจากความสัมพันธ์แบบเครือข่ายและเครือญาติเสมือนของประชาชนดั้งเดิมทำให้ กลุ่มผู้นำทางอุดมการณ์ ประธานชุมชนและผู้นำเครือข่ายต่าง ๆ ในชุมชนอ่าวอุดมสามารถชักชวน ประชาชนจำนวนหนึ่งเข้าร่วมปฏิบัติการทางสังคมที่ถูกดำเนินการทั้งช่วงก่อนและหลังการขับเคลื่อน ธรรมนูญชุมชน ขณะที่อีกมิติหนึ่งการเชื่อมโยงและกระชับเครือข่าย เกิดขึ้นจากการที่ผู้นำประเภทต่าง ๆ ได้มีโอกาสเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลไกรัฐและภาคประชาสังคมทั้งระดับภูมิภาคและประเทศ เป็น ผลให้เกิดความสนิสนมคุ้นเคยกับตัวแทนกลไกรัฐ ตลอดจนผู้นำภาคประชาสังคมที่มีประสบการณ์

เคลื่อนไหวสังคมเพื่อต่อต้านการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนท้องถิ่น กระทั่งเกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่นำมาซึ่งองค์ความรู้ เครื่องมือและทรัพยากรในการเคลื่อนไหวสังคม เป้าหมายของการเชื่อมร้อยและกระชับเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน ก็คือ ระดมมวลชนเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง และกดดันผู้ประกอบการภาคเอกชน รวมถึงแสวงหาพันธมิตรเพื่อขับเคลื่อนปฏิบัติการของชุมชน จักรกลสำคัญที่มีบทบาทในกระบวนการนี้ ประกอบด้วยบุคคล 4 คน คือ ดร.สมนึก จงมีวสิน ซึ่งเปรียบเสมือนผู้นำทางด้านอุดมการณ์ โดยเฉพาะการนำเสนอองค์ความรู้เพื่อเคลื่อนไหวสังคม นางสุนันท์ เสียงดัง ประธานชุมชนบ้านอ่าวอุดม (ในขณะนั้น) นายสมยศ เนิยกุล ประธานเครือข่ายรักษ่อ่าวอุดม และนายอมรศักดิ์ ปัญญาเจริญศรีนายกสมาคมประมงพื้นบ้าน ชลบุรี (ตำแหน่งปัจจุบัน) ซึ่งบุคคลทั้งสองมีบทบาทประสานและสร้างเครือข่ายภายในชุมชน กล่าวอีกนัยหนึ่งทุนมนุษย์มีดีนี้ ก็คือ สัมพันธภาพส่วนบุคคลที่ส่งผลให้เกิดปฏิบัติการสร้างสังคมที่พึงปรารถนาาร่วมกัน

ข. ความสามารถปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี กลยุทธ์การเคลื่อนไหวสังคมให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม ดังที่กล่าวไปแล้วว่าปฏิบัติการเคลื่อนไหวสังคมของภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมเกิดขึ้น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ โดยรูปแบบแรกเป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะต่อต้านภาคอุตสาหกรรม เนื่องจากภาคประชาชนส่วนใหญ่ เห็นว่า ภาคอุตสาหกรรมได้สร้างปัญหาและส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นหลายมิติ ดังนั้นแนวทางการเคลื่อนไหวช่วงนี้จึงเน้นเรียกร้องให้หยุดสร้างและขยายโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกโครงการ (Deindustrialization) ขณะเดียวกันก็ต้องการให้จัดพื้นที่ (Zonings) ในลักษณะต่างคนต่างอยู่เพื่อป้องกันผลกระทบจากภาคอุตสาหกรรม แต่แนวทางการเคลื่อนไหวเช่นนี้กลับไม่ประสบความสำเร็จเพราะไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ประกอบการภาคเอกชน ประกอบกับไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางสังคม ภายใต้บริบทดังกล่าวเป็นเหตุให้ผู้นำทางอุดมการณ์ ผู้นำเครือข่าย ตลอดจนสมาชิกในเครือข่ายร่วมถอดบทเรียนการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา กระทั่งมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การต่อต้านเป็นการแสวงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกัน (การเคลื่อนไหวรูปแบบสอง) กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทำให้กลุ่มแกนนำถูกตั้งคำถามจากประชาชนในชุมชนหลายมิติ อาทิ เปลี่ยนจุดยืน ได้รับเงินจากผู้ประกอบการภาคเอกชน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“.....เขาพูดกันว่ารับมัลลันหนึ่งมาแบ่งปัน ส.ท. กรรมการชุมชน ประธาน คนละสามแสนสี่แสน ได้กันแล้ว รูดชิบนิ่งสนิท.....ยังเดินออกมาแล้วเห็นป้ายดำเราด้วย มันก็เลยบอกว่าเราทำไปเพื่ออะไร เราไม่ได้ทำส่วนตัวเราเอง เราทำเพื่อชุมชน เราทำเพื่อชาวบ้าน แต่ทำไมไม่เข้าใจเรา เราก็ดูเหมือนกัน..... พี่เลี้ยงขึ้นมาก็หน้าวัดกำแพงวัด มันก็หน้าบ้านพี่ ก็เห็นป้ายสองป้ายก็ดำเยอะ พอหลุดออกไปอีกหน่อย ประตูทางเข้าวัดก็อีกป้าย โรงเรียนก็อีกป้าย คือ มันทั่วไปหมดทั้งหมู่บ้าน.....” (สุนันท์ เสียงดัง, ให้สัมภาษณ์รายการเมืองชลใจ, 18 กุมภาพันธ์ 2558)

อย่างไรก็ตาม แกนนำภาคประชาชนเหล่านี้ก็สามารถพิสูจน์ตัวเองว่าสิ่งที่ดำเนินการนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสาธารณะไม่ใช่การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว กระทั่งเวลาต่อมาภาคประชาชนจำนวนหนึ่งเริ่มยอมรับแนวทางการเคลื่อนไหวสังคมผ่านกลไกธรรมาภิบาลชุมชน เพราะเป็นหนึ่งในทางเลือก

ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืน และเป็นมาตรการแก้ไขปัญหาซึ่งสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางสังคมในชุมชนอ่าวอุดมมากที่สุดหากเปรียบเทียบกับแนวทางดำเนินการที่ผ่านมา

ค. ศักยภาพในการปฏิบัติการสื่อสาร (Communication Action) ซึ่งมีความหมายสามนัย คือนัยแรกเป็นการสื่อสารกับผู้ประกอบการภาคเอกชน เพื่อสะท้อนปัญหาของชุมชนและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาปฏิบัติการสื่อสารลักษณะนี้แตกต่างจากที่ผ่านมา เนื่องจากการเจรจาด้วยเหตุผลหรือข้อเท็จจริงตามหลักฐานทางวิชาการรวมถึงประสบการณ์ของชุมชน เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันไม่ใช่ปฏิบัติการสื่อสารในบริบทการชุมนุม ประท้วงที่เน้นการปลุกระดมมวลชน นัยสองเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ชุมชน ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวจากต่อต้านเป็นแสวงหาแนวทางอยู่ร่วมกันนั้น ทำให้ประชาชนบางส่วนไม่เข้าใจเจตนาที่แท้จริงของการดำเนินการเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิด ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้เครือข่ายผู้นำชุมชนอ่าวอุดมจึงได้อธิบายและชี้แจงถึงเป้าหมายการเคลื่อนไหวสังคมรูปแบบใหม่ กระทั่งประชาชนยอมรับและเข้าร่วมขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม นัยที่สามเป็นการสร้างช่องทางให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางตรงและทางอ้อมมีปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติการสื่อสารร่วมกัน ผ่านการออกแบบพื้นที่สาธารณะให้เกิดการพูดคุยหรือปรึกษาหารือระหว่างผู้ประกอบการภาคเอกชน ตัวแทนชุมชน ตัวแทนกลไกรัฐระดับท้องถิ่น นักวิชาการ ดังกรณีเวทีสาธารณะที่ถูกจัดขึ้นหลังการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เช่น เวทีสาธารณะที่ถูกจัดขึ้น ณ เทศบาลนครแหลมฉบัง หรือสถานประกอบการ (ทำเทียบเรือ) ต่าง ๆ เป็นต้น

บทบาทของนวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม

ภายหลังกลไกรัฐระดับท้องถิ่น (เทศบาลนครแหลมฉบัง) ผู้ประกอบการภาคเอกชนและตัวแทนชุมชนอ่าวอุดม ได้ร่วมลงนามบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนแล้ว พบว่า บันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันฯ หรือที่รู้จักในนามธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมมีบทบาทสำคัญในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมหลายมิติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเปรียบเสมือนสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งกลไกรัฐระดับท้องถิ่น (เทศบาลนครแหลมฉบัง) ผู้ประกอบการภาคเอกชนและตัวแทนชุมชนอ่าวอุดม ได้ร่วมให้คำมั่นสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรว่าจะดำเนินการหรือไม่ดำเนินการกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยรูปแบบของสัญญาประชาคมที่เกิดขึ้นธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมมีลักษณะพิเศษ ดังต่อไปนี้

ก. เป็นสัญญาประชาคมที่เกิดขึ้นจากเจตจำนงร่วม ระหว่างกลไกรัฐระดับท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชนและชุมชนท้องถิ่น ผ่านการให้คำสัญญาว่าจะปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนและร่วมการแก้ปัญหา สัญญาประชาคมลักษณะนี้ผู้กระทำการที่เข้าร่วมจึงเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ดังกรณีมีผู้ประกอบการจำนวน 3 แห่งจาก 6 แห่งร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่มีการบีบบังคับให้ผู้ประกอบการภาคเอกชนต้องลงนามหากผู้ประกอบการเหล่านั้นไม่พร้อมหรือไม่เต็มใจเข้าร่วม พื้นฐานการเกิดขึ้นของสัญญาประชาคมเช่นนี้ทำให้ปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ เป็นไปด้วยความสมัครใจและสะท้อนให้เห็นความจริงใจในการแก้ไขปัญหาอันเป็นผลลัพธ์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม

ข. เป็นสัญญาประชาคมที่ไม่ได้มอบอำนาจให้คณะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นผู้มีบทบาทนำในการแก้ไขปัญหา ตรงกันข้ามกับส่งเสริมให้เกิดกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ (Collaborative) ระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจซึ่งกันและกัน ฐานคิดเช่นนี้เกิดขึ้นจากความเชื่อที่ว่า การแก้ไขปัญหาอันเป็นผลลัพธ์ของการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น ไม่ควรผูกขาดที่หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง เพราะแต่ละฝ่ายต่างมีความเชี่ยวชาญและความสามารถแตกต่างกันออกไป ดังนั้นการประสานความร่วมมือแทนวิธีการแก้ไขปัญหาแบบต่างคนต่างทำตามความเชื่อของตนเองดังเช่นอดีตจึงเปรียบเสมือนเงื่อนไขจำเป็นภายใต้บริบทของสภาพปัญหาที่ดำรงอยู่ในชุมชนท้องถิ่นปัจจุบัน

ค. เป็นสัญญาประชาคมที่ไม่มีสภาพบังคับทางกฎหมาย เพราะไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายใดที่กำหนดให้ผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียต้องดำเนินการในลักษณะนี้ ทำให้การประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเป็นเรื่องของอุดมการณ์และสามัญสำนึกร่วมที่ต้องการแก้ไขปัญหาด้วยเหตุนี้ธรรมนูญชุมชนจึงไม่มีสภาพบังคับทางกฎหมาย ที่กำหนดบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนหรือละเมิด

อย่างไรก็ตามการไม่มีสภาพบังคับไม่ได้หมายความว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ต้องปฏิบัติตามหรือไม่ต้องรับผิดชอบ ตรงกันข้ามสัญญาประชาคมลักษณะนี้กลับเป็นข้อผูกมัดสำคัญที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนต้องปฏิบัติตาม นอกเหนือการปฏิบัติตามเงื่อนไขทางกฎหมาย ข้อบังคับ หรือระเบียบของกลไกรัฐที่มีบทบาทกำกับควบคุมการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันหากมีการละเมิดสัญญาแม้ไม่ต้องรับผิดชอบทางกฎหมายแต่อาจถูกมาตรการลงโทษทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ

ง. เป็นสัญญาประชาคมที่มีผลโดยตรงต่อปฏิบัติการทางสังคมของผู้ประกอบการภาคเอกชน โดยเฉพาะปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อหรือการตระหนักถึงชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นผู้แบกรับปัญหาจากการพัฒนา เพราะหากผู้ประกอบการภาคเอกชนไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ให้คำมั่นสัญญาไว้ อาจนำไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นตลอดจนเครือข่ายภาคประชาชนทั้งในรูปการชุมนุม ประท้วง แสดงสัญลักษณ์ เพื่อเรียกร้องหรือตอบโต้การละเมิดข้อตกลงที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนเคยให้ไว้ สถานการณ์เช่นนี้อาจกระทบต่อภาพลักษณ์การพัฒนาอุตสาหกรรมและอาจนำไปสู่สภาวะดังที่เคยเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชน คือ ชุมชนท้องถิ่นไม่เชื่อมั่นหรือไม่ไว้วางใจผู้ประกอบการภาคเอกชน

จ. เป็นสัญญาประชาคมที่ผู้กระทำการทุกฝ่าย (ที่ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ) มีจุดหมายเดียวกัน คือ อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน จุดมุ่งหมายร่วมเช่นนี้เปรียบเสมือนข้อตกลงที่ทำให้ผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ต้องกระทำการในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสาธารณะ และไม่กระทำการใด ๆ ที่ละเมิดหรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อคู่สัญญาซึ่งอาจเป็นเงื่อนไขไปสู่ความขัดแย้งหรือเป็นอุปสรรคของการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน นอกจากนี้จุดมุ่งหมายร่วมที่ชัดเจนอันเป็นผลจากผู้กระทำการทุกฝ่ายมีความเห็นที่สอดคล้องกันภายใต้สภาพความเป็นจริงทางสังคม (ไม่สามารถแยกชุมชนท้องถิ่นจากโรงงานอุตสาหกรรมได้) ยังเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับออกแบบและขับเคลื่อนโครงการ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ตารางที่ 4 สรุปบทบาทของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมในฐานะสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น

รูปแบบสัญญาประชาคม	บทบาทที่แสดงออก
เกิดขึ้นจากเจตจำนงร่วมระหว่างกลไกรัฐระดับท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชนและชุมชนท้องถิ่น	ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และร่วมการแก้ปัญหาอันเป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ตลอดจนยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น
ไม่ได้มอบอำนาจให้คณะบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้มีบทบาทนำในการแก้ไขปัญหา	ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ (Collaborative) เพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจซึ่งกันและกัน

ไม่มีมีสภาพบังคับทางกฎหมายและไม่มีการกำหนดบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนหรือละเมิด	- เปรียบเสมือนข้อผูกมัดที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนต้องปฏิบัติ - หากมีการละเมิดสัญญาแม้ไม่ต้องรับผิดชอบทางกฎหมายแต่อาจถูกมาตรการลงโทษทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ
ส่งผลโดยตรงต่อปฏิบัติการทางสังคมของผู้ประกอบการภาคเอกชน	สร้างแรงกดดันต่อโครงการ กิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อหรือการตระหนักถึงการแก้ไขปัญหา (เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม) ซึ่งดำรงอยู่ในชุมชนท้องถิ่น
ผู้กระทำการทุกฝ่าย (ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ) มีจุดหมายเดียวกัน	- กระทำการในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสาธารณะ (ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น กลไกรัฐ ระดับท้องถิ่น) - ไม่กระทำการในสิ่งที่ละเมิดหรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อชุมชนหรือคู่สัญญา - แสวงหาแนวทาง มาตรการ เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆ

(2) เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน บทบาทมิตินี้เป็นการประยุกต์ข้อกำหนดในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมที่ระบุว่า “ให้สภาประชาคมชุมชนบ้านอ่าวอุดมจัดตั้งกลไกการเจรจา เพื่อการฟื้นฟูทางทะเล สภาพแวดล้อมของชุมชน จัดการน้ำเสียร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการโรงเรียน ท้องที่ ท้องถิ่น และชุมชนทั้งอ่าวอุดม” กระทั่งเกิดการปรับเปลี่ยนปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมภายใต้แนวคิด “สังคมของฉัน (Me-society)” ซึ่งเป็นการสื่อสารและปฏิบัติการก่อนประกอบสร้างธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมสู่ปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมภายใต้แนวคิด “สังคมของเรา (We-Society)” หลังการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมภายใต้แนวคิด “สังคมของฉัน (Me-society)” ซึ่งผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งเครือข่ายภาคประชาชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน ต่างใช้ความคิด/ตนเองเป็นศูนย์กลาง (Ego-centricity) ขณะเดียวกันก็พยายามกีดกัน (Exclusion) กดทับ (Subjugation) เหตุผลหรือข้อเสนอที่แตกต่างจากชุดความเชื่อของตน เป้าหมายของกระบวนการทั้งหมดคือ ทำให้ตนเองและเครือข่ายครองอำนาจนำ (Hegemony) ในกระบวนการพัฒนา รวมทั้งสร้างสังคมที่พึงปรารถนาตามความใฝ่ฝันของตน ฐานคิดเช่นนี้ก่อให้เกิดปฏิบัติการสื่อสารที่ใช้ชุดความเชื่อหรือเหตุผล

ของตนเอง หักล้าง รวมถึงลดทอนชุดความเชื่อหรือเหตุผลของผู้กระทำการฝ่ายตรงข้าม กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการโต้แย้งและทำลายความชอบธรรมของผู้กระทำการฝ่ายตรงข้าม เพื่อรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและจุดยืนของตนเอง และทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองปรารถนาโดยไม่สนใจว่าผู้กระทำการฝ่ายตรงข้ามจะเผชิญสถานการณ์หรือประสบปัญหาเช่นใดบ้าง กระทั่งปฏิบัติการสื่อสารกลายเป็นเงื่อนไขของความขัดแย้ง เนื่องจากแต่ละฝ่ายไม่เหลือพื้นที่ให้กับชุดความเชื่อหรือเหตุผลที่แตกต่าง

ประกอบกับนิยาม “สังคมของฉัน” ระหว่างชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชนก็แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ชุมชนได้ออกแบบและสร้าง “สังคมของฉัน” ในรูปสังคมก่อนการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ที่ผู้คนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ (แบบแน่นแฟ้น) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก วิถีชีวิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ส่วน “สังคมของฉัน” ในมุมมองของผู้ประกอบการ เป็นสังคมที่ภาคอุตสาหกรรมต้องเติบโตอย่างก้าวหน้าและขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงต้องทำให้ภาคอุตสาหกรรมเป็นกลไกเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของประเทศ ผู้ประกอบการต้องใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนดำเนินการโครงการความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างต่อเนื่องด้วยความเชื่อที่ว่ามาตรการหรือโครงการเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยชดเชยหรือเยียวยาชุมชนท้องถิ่นรอบโรงงานอุตสาหกรรม

ด้วยปฏิบัติการสื่อสารและนิยามต่อสิ่งที่เรียกว่า “สังคมของฉัน” เป็นผลให้ปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนต่อโรงงานอุตสาหกรรมแสดงออกในรูปของการต่อต้าน คัดค้าน ผ่านการฟ้องร้อง ชุมนุมประท้วง จับผิด ตลอดจนสร้างมาตรการกดดันทางสังคม เพื่อให้หยุดสร้างและขยายการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อ่าวอุดม ขณะที่ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมก็พยายามทำทุกวิถีทางเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้สภาพปัญหาที่ดำรงอยู่จากการพัฒนาอุตสาหกรรมไม่ได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุดและจริงจัง เพราะต่างมีความเชื่อหรือแนวทางการพัฒนาเป็นของตนเองรวมทั้งไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน

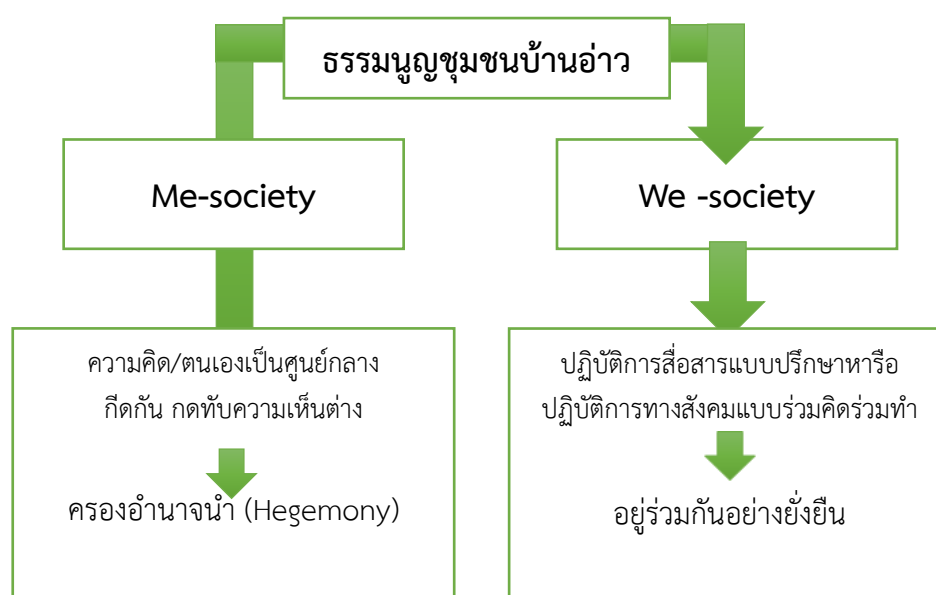
ข. ปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมภายใต้แนวคิด “สังคมของเรา (We-Society)” กล่าวได้ว่า ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเป็นจักรกลที่มีบทบาทอย่างมากในการประกอบสร้างปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการสังคมเช่นนี้ เพราะเป็นกลไกที่นำพาผู้กระทำการที่มีความคิดความเชื่อและเหตุผลการพัฒนาที่เป็นปรปักษ์ต่อกัน ให้มีโอกาสดialogue เปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อแสวงหาจุดร่วม หรือจุดเชื่อมต่อการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกันภายใต้หลักความยุติธรรมทางสังคม สำหรับปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการสังคมภายใต้แนวคิด “สังคมของเรา (We-Society)” หลังการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมสะท้อนให้เห็น 2 รูปแบบ คือ

- ปฏิบัติการสื่อสารแบบปรึกษาหารือ ผ่านการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อให้ผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้เข้ามาพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นและปรึกษาหารือ ตลอดจนเป็นพื้นที่แห่งการซักถามในประเด็นที่ชุมชนสงสัยหรือต้องการคำอธิบายจากผู้ประกอบการภาคเอกชน ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนได้ชี้แจงหรืออธิบายถึงโครงการที่ถูกดำเนินการเพื่อป้องกันปัญหาและผลกระทบจากการขนถ่ายสินค้าบริเวณท่าเรือ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น³ ปฏิบัติการสื่อสารแบบปรึกษาหารือเช่นนี้ เปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นสำคัญของการแสวงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน เพราะเป็นกลไกที่ช่วยสร้างความไว้วางใจและเป็นการแสดงออกถึงความจริงใจที่จะแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ยังช่วยลดข้อผิดพลาดในการสื่อสารรวมถึงป้องกันการบิดเบือนข้อมูลข่าวสารจากผู้ไม่หวังดีที่ต้องการใช้ประเด็นการพัฒนาอุตสาหกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองและแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

- ปฏิบัติการทางสังคมแบบร่วมคิดร่วมทำ เพื่อสร้างสังคมที่พึงปรารถนาร่วมกันโดยเฉพาะสังคมที่ผู้กระทำการซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน กล่าวได้ว่า ภายหลังขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานเพื่อสร้าง “สังคมของเรา” ที่เปิดโอกาสให้ผู้กระทำการทุกฝ่ายมีบทบาทและสร้างความรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน แม้ผู้กระทำการเหล่านั้นไม่ใช่ผู้ก่อปัญหาแต่พวกเขากลับได้รับผลกระทบหลากหลายรูปแบบ ดังนั้นจำเป็นต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเป็นไปอย่างรอบด้าน ประกอบกับสภาพปัญหาอันเป็นผลลัพธ์จากการพัฒนามีความสลับซับซ้อนหลายปัญหาไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยองค์ความรู้ วิทยาการหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่นเดียวกับหลายปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยการบังคับใช้กฎหมาย นอกจากนี้ปฏิบัติการทางสังคมแบบร่วมคิดร่วมทำยังเป็นกลไกที่ทำให้โครงการหรือกิจกรรมที่ผู้ประกอบการออกแบบมาเพื่อชดเชย เยียวยา ผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมสอดคล้องกับความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน

³ ตัวอย่างกระบวนการ ขั้นตอน รูปแบบของการปรึกษาหารือภายหลังการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชน เห็นได้จากการศึกษาของสุวิดา มะมา (2562) เรื่องประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือของชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชลบุรี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา) คณะพัฒนาลัทธิและสังคมศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โดยผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่าเวทีสาธารณะเพื่อการปรึกษาหารือจะถูกจัดขึ้น ณ สถานประกอบการภาคเอกชน (ท่าเรือ) ที่ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง การพูดคุยมีทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและกึ่งเป็นทางการ โดยตัวแทนภาคประชาชนที่เข้าร่วมจะซักถามเกี่ยวกับปัญหา ผลกระทบ ตลอดจนมาตรการแก้ไขปัญหา รวมทั้งแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

ภาพที่ 3 สรุปบทบาทของธรรมนูญชุมชนอ่าวอุดมเป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสื่อสารและ
ปฏิบัติการทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน

(3) เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน จากเดิมที่มีสัมพันธ์ภาพแนวตั้ง (Vertical Relationship) สู่สัมพันธ์ภาพแนวราบ (Horizontal Relationship) กล่าวคือ สัมพันธ์ภาพแนวตั้งภายใต้บริบทการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่อ่าวอุดม เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นช่วงก่อนการเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะผูกขาดอำนาจการตัดสินใจที่ผู้กระทำการกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง อาทิ การดำเนินโครงการรับผิดชอบต่อสังคมที่อำนาจตัดสินใจในการดำเนินการหรือไม่ดำเนินการโครงการใดโครงการหนึ่งอยู่ที่กลุ่มผู้ประกอบการ ส่วนชุมชนท้องถิ่นเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านั้น เช่นเดียวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมที่มีความเป็นทางการ เพราะส่วนใหญ่เกิดขึ้นในเวทีประชุมหรือสัมมนาซึ่งถูกจัดขึ้นโดยผู้ประกอบการภาคเอกชนหรือกลไกรัฐเท่านั้น (แม้กลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมเวทีทั้งส่วนของชุมชนและผู้ประกอบการจะเป็นกลุ่มคนเดิม ๆ ก็ตาม) ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นปฏิสัมพันธ์แบบชั่วคราวและหลายครั้งที่สถานการณ์ทางสังคมเป็นเงื่อนไขบีบบังคับให้ชุมชนและผู้ประกอบการต้องมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อาทิ สถานการณ์

มลพิษที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและชุมชนไม่สามารถแบกรับปัญหาเหล่านั้นได้ กระทั่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในรูป ความขัดแย้ง เป็นต้น นอกจากนี้ผู้กระทำการแต่ละฝ่ายต่างพยายามช่วงชิงการนำ เป็นเหตุให้ ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายเป็นไปในลักษณะลดทอนความชอบธรรมและกดทับฝ่ายตรงข้าม ข้อจำกัด ของความสัมพันธ์แบบแนวดิ่ง คือ ผู้กระทำการทุกฝ่ายต่างยึดมั่นในพันธกิจหรือประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง ทำให้การทำงานอยู่ในรูป “ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ” ปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้บางครั้งปัญหาที่ดำรงอยู่ จากการพัฒนาอุตสาหกรรมไม่ได้รับการแก้ไขหรือหากมีการแก้ไขก็เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าตาม สถานการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละช่วงเวลาเท่านั้น

ส่วนสัมพันธภาพแนวนราบเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นหลังการขับเคลื่อนธรรมณูชุมชนบ้านอ่าว อุดม เนื่องจากเจตนารมณ์ของธรรมณูชุมชนฉบับนี้ต้องการสร้างความร่วมมือแทนการเผชิญหน้ารวมถึง การสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน สำหรับเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การ สร้างความร่วมมือและสร้างสัมพันธภาพที่ดี ก็คือ การปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจจากสัมพันธภาพ แนวดิ่งสู่สัมพันธภาพแนวนราบ บทบาทมิตินี้ของธรรมณูชุมชนบ้านอ่าวอุดมสะท้อนให้เห็นหลายมิติ อาทิ

ก. สร้างเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์แบบพันธมิตรหรือหุ้นส่วนการพัฒนา ผ่านการออกแบบให้ ตัวแทนชุมชนและตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมได้พูดคุยแลกเปลี่ยนในพื้นที่หรือเวทีที่ไม่เป็นทางการหรือ กึ่งทางการ และเน้นการพูดคุยภายใต้ความเป็นเหตุเป็นผล (แบบกัลยาณมิตร) เพื่อแสวงหาแนวทาง สำหรับการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ผู้กระทำการทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ข. ให้ความสำคัญกับการปรึกษาหารือแทนการตัดสินใจจากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด โดยเฉพาะการ ปรึกษาหารือที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมซึ่งเน้นการสร้างฉันทามติ (ไม่ใช่การลงมติหาผู้แพ้-ชนะ) เพื่อ ดำเนินการหรือไม่ดำเนินการในกิจกรรมลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่สามารถให้อีกฝ่ายได้รับผลกระทบ หรือ การดำเนินกิจกรรมที่ผู้กระทำการทั้งสองฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ค. สร้างเงื่อนไขให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำกับ ติดตามการดำเนินการของผู้ประกอบการภาคเอกชน ดังเห็นจากภายหลังการร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ มีการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างโรงงาน อุตสาหกรรมและตัวแทนชุมชน กระบวนการเช่นนี้เปรียบเสมือนการแสดงความจริงใจของ ภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่ความไว้วางใจอันเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน อย่างยั่งยืน ตลอดจนการสร้างร่วมมือรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการแก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน

ง. สร้างดุลยภาพทางอำนาจระหว่างกลไกรัฐ ผู้ประกอบการภาคเอกชนและชุมชน เพื่อทำให้ ผู้กระทำการทุกฝ่ายมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา ขณะเดียวกันก็ป้องกันการผูกขาดอำนาจหรือการดำเนินการ โดยไม่รับฟังเสียงจากคู่สัญญา ดังเนื้อหาที่ปรากฏในธรรมณูชุมชนบ้านอ่าวอุดม อาทิ ให้มีคณะทำงาน ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการตัดสินใจกับการพัฒนาที่สอดคล้องกับพื้นที่ หรือกรณีการใช้พื้นที่ ที่ มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างเอกชนกับชุมชน ในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางทะเล ให้มีการสำรวจโดย

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับการกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติร่วมกับเอกชน ชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ต้องดำเนินการจัดการมลพิษที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะฝุ่นละออง การบำบัดน้ำเสีย จากผู้ประกอบการ ก่อนปล่อยน้ำ เสียสู่ทะเล หรือให้มีระบบบำบัดน้ำเสียครัวเรือน เป็นต้น

ภาพที่ 4 สรุปบทบาทของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมกับการปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน

(4) เป็นเครื่องมือช่วยให้การใช้อำนาจบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับการยอมรับ กล่าวได้ว่า อำนาจบริหารจัดการชุมชนหลายมิติเป็นอำนาจที่ชุมชนมีอยู่ก่อนหน้าการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม แต่อำนาจที่ชุมชนมีเป็นอำนาจที่กลไกรัฐและผู้ประกอบการภาคเอกชนยังไม่ได้ให้การรับรองหรือยอมรับ ดังนั้นจึงมีผลในทางปฏิบัติโดยเฉพาะเป็นข้อผูกมัดต่อภาคส่วนอื่น ๆ ต้องปฏิบัติตาม สถานการณ์เช่นนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปภายหลังกลไกรัฐระดับท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชนร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ เนื่องจากการร่วมลงนามเปรียบเสมือนการรับรองและยอมรับให้ชุมชนใช้อำนาจเพื่อบริหารจัดการตนเอง ขณะเดียวกันกลไกรัฐระดับท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชนก็มีบทบาทเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ชุมชนในมิติต่าง ๆ นับดังกล่าวดังนี้เห็นว่า กลไกรัฐระดับท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชนพร้อมรับผลลัพธ์จากการใช้อำนาจ ทั้งนี้การให้อำนาจบริหารจัดการตนเองและการเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ชุมชนสะท้อนให้เห็นจากบทบัญญัติในมิติต่าง ๆ ที่ปรากฏในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 ตัวอย่างการให้อำนาจและเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนของชุมชน
ในการบริหารจัดการตนเอง

ประเด็น	ลักษณะการให้/เพิ่มอำนาจแก่ชุมชน
การอนุรักษ์	- ให้มีองค์กรอ่าวอุดมดูแลฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - ให้มีอาสาสมัครอ่าวอดมนอยู่ในการดูแลขององค์กรทำหน้าที่พิทักษ์โดยเฉพาะทะเลพื้นที่อ่าวอดม
การฟื้นฟู	- ให้ชุมชนและท้องถิ่นฟื้นฟูถนนและพื้นที่เสื่อมโทรมหรือถูกทำลายตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่
การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน	- ให้มีการพัฒนาการบริหารการจัดการน้ำและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นธรรม ทัวถึง และยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน - ให้ชุมชนร่วมกับสถานศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยการใช้ทรัพยากรทางทะเลในการเรียนรู้ ในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ - ให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดรวมไปถึงการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลดูแลรักษาโครงการทรัพยากรทางทะเลของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง - ชุมชนและท้องถิ่น อาจร่วมกันซื้อที่ดินเอกชนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ จัดทำโฉนดชุมชนเพื่อนำมาส่งเสริม สร้างรายได้
การแก้ไขปัญหาในพื้นที่ทางทะเล	- ให้องค์กรอ่าวอดมร่วมกับตัวแทนชุมชน สถานองค์กรชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ จัดการประชุมร่วมกับผู้ประกอบการ จัดทำข้อตกลงและออกข้อบัญญัติการทำกิจการทำเรือเพิ่มเติม รวมไปถึงการห้ามขยายพื้นที่ลงไปเขตทะเล โดยให้ชุมชน

ประเด็น	ลักษณะการให้/เพิ่มอำนาจแก่ชุมชน
	มีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง ควบคุมดูแลให้ทำตามกฎหมายอย่างจริงจัง - กรณีมีความขัดแย้งระหว่างรัฐ เอกชนและชุมชน ให้มีการแต่งตั้งคณะทำงานโดยรัฐร่วมกับตัวแทนองค์การอ่าวอุดม ภาคประชาชนและสภาองค์กรชุมชนดำเนินการแก้ไขปัญหา ชดเชยและเยียวยา ผู้ได้รับผลกระทบ และมีกระบวนการติดตามอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดแนวทางและรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจน
การจัดการมลพิษ	- ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติร่วมกับเอกชน ชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ต้องดำเนินการจัดการมลพิษที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะฝุ่นละออง การบำบัดน้ำเสีย จากผู้ประกอบการก่อนปล่อยน้ำ เสียสู่ทะเล หรือให้มีระบบบำบัดน้ำเสียครัวเรือน - ให้สภาประชาคมชุมชนบ้านอ่าวอุดมจัดตั้งกลไกการเจรจา เพื่อการฟื้นฟูทางทะเล สภาพแวดล้อมของชุมชน จัดการน้ำเสียร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการโรงเรียน ท้องที่ ท้องถิ่น และชุมชนทั้งอ่าวอุดม - ให้ชุมชนร่วมกับท้องถิ่นส่งเสริมให้มีพื้นที่และสถานที่ต้นแบบในการจัดการแวดล้อมครบวงจร เช่น หน่วยงาน ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน วัด โรงเรียน ตลาดนัด โดยเฉพาะให้มีการ ลด-ละ-เลิก การใช้ถุงพลาสติก โฟม ส่งเสริมการใช้วัสดุธรรมชาติแทน โดยใช้มาตรการสร้างแรงจูงใจ
การเมืองภาคพลเมือง	- ให้มีตัวแทนภาคประชาชน ร่วมตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่อ่าวอุดมอย่างจริงจัง - ให้หน่วยงานรัฐ ท้องถิ่น และชุมชน มีการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ด้วยการจัดสมัชชาอ่าวอุดม สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการเมือง

ประเด็น	ลักษณะการให้/เพิ่มอำนาจแก่ชุมชน
	ภาคพลเมืองขึ้นในพื้นที่ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง หลังจากนั้นนำผลการดำเนินงานมารายงานต่อ สาธารณะ และกำหนดวาระร่วมของอำเภออุ้ม
การสร้างเครือข่าย	- ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการสร้างความเป็น เครือข่ายของชุมชน เพื่อสร้างและค้นหารูปแบบ ในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับชุมชน - ขยายเครือข่ายให้กว้างขวาง สร้างจิตสำนึกและ ดำเนินการใช้ทางเลือกรูปธรรมในการอนุรักษ์และ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง ต่อเนื่อง - เชื่อมโยงองค์กรเครือข่ายภาคี ที่มีเป้าหมายใน การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

การให้และเพิ่มพลังอำนาจแก่ชุมชนบริหารจัดการตนเอง ถือเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน เพราะเป็นการสร้างตัวตนแก่ชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการป้องกัน แก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมร่วมกับกลไกรัฐระดับท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน ซึ่งเปรียบเสมือนสร้างหุ้นส่วนการพัฒนาแบบสามเส้า คือ รัฐ เอกชน ชุมชน โดยผู้กระทำการแต่ละฝ่ายต่างมีจุดเด่นและข้อจำกัดแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่มีศักยภาพตลอดจนองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการป้องกัน แก้ไขปัญหาหลายมิติ เนื่องจากเป็นสถาบันที่สัมผัสปัญหาและเห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นชุมชนจึงรับรู้และเข้าใจปัญหาหลักซึ่งกว่าภาคส่วนอื่น ๆ แต่ที่ผ่านมาศักยภาพและองค์ความรู้เหล่านี้ กลับถูกกดทับด้วยนวัตกรรมรวมถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่กลไกรัฐและผู้ประกอบการภาคเอกชนนำมาใช้แก้ไข้ปัญหา

(5) เป็นเครื่องมือของชุมชนเพื่อต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม บทบาทมิตินี้สะท้อนให้เห็นภายหลังขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ผู้แทนชุมชนได้ใช้ธรรมนูญฯ เป็นกลไกผลักดันข้อเรียกร้องของประชาชนหลายมิติ โดยเฉพาะการแก้ไข้ปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมตลอดจนเรียกร้องให้ผู้ประกอบการภาคเอกชนดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน นอกเหนือโครงการด้านความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมตามพันธกิจทั่วไปของโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากถูกบังคับด้วยบทบัญญัติทางกฎหมาย และแรงกดดันทางสังคม ตัวอย่างการต่อรองของชุมชนหลังขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชน อาทิ

ก. การต่อรองกับท่าเรือให้จัดการกับปัญหาและผลกระทบจากการขนถ่ายสินค้า ดังกรณี การเรียกร้องให้บริษัทเจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด จัดระบบการขนส่งถ่านหินโดยใช้ระบบปิดและในระหว่างก่อสร้างระบบปิดต้องจัดการระบบขนส่งถ่านหินให้มีประสิทธิภาพ เช่น มีพลาสติกคลุม มีคนผลัดเวรกวาดถนนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการฟุ้งกระจายของฝุ่น กรณีมีลมพัดแรงต้องหยุดขนส่งถ่านหิน รวมถึงก่อนการขนส่งถ่านหินบริษัทฯ ต้องแจ้งให้กรรมการชุมชนทราบล่วงหน้าอย่างน้อยหนึ่งสัปดาห์ เป็นต้น (สมนึก จงมีวสิน, 2557)

ข. การต่อรองกับผู้ประกอบการภาคเอกชนให้ระงับการขยายท่าเรือ ดังการต่อรองกับกรณี บริษัทเคอรี่ โลจิสติกส์ (ประเทศไทย) จำกัด ที่มีแนวคิดพัฒนาท่าเทียบเรือระยะที่ 4 เนื่องจากประชาชนเกิดความวิตกกังวลกับผลกระทบทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นตามมา กระทั่งบริษัทเคอรี่ โลจิสติกส์ฯ ตัดสินใจระงับโครงการก่อสร้าง ภาพการเคลื่อนไหวครั้งนั้นถูกสะท้อนให้เห็นจากผู้นำทางอุดมการณ์ท่านหนึ่งที่ว่า

“ธรรมนูญอ่าวอุดมเริ่มทำเมื่อปลายปี 2554 พอเสร็จเรียบร้อยก็สามารถต่อรองกับผู้ประกอบการได้ทันที ล่าสุด ท่าเรือบริษัทเคอรี่ฯ ที่กำลังจะขยายเฟส 4 ทำประชาพิจารณ์ไปครั้งที่ 3 แล้ว ขณะที่ชุมชนก็ทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม (อีไอเอ) เพื่อเอาข้อมูลไปยื่นไว้ที่สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ถึง 3 ครั้งเช่นกัน จนในที่สุดทางบริษัทเคอรี่ฯ ก็ถอดใจกับท่าเรือเฟส 4 แล้ว เพราะเห็นว่าจะเกิดปัญหาและผลกระทบมาก อีกเหตุผลคือเรื่องเศรษฐกิจที่ท่าเรือขยายไม่ได้ตามเป้าที่วางไว้ จึงต้องชะลอโครงการ แต่ที่ผมได้ยินมาคือไม่สร้างท่าเรือเพิ่มแล้ว นี่คือนิยามที่ดีเรื่องแรก” (สมนึก จงมีวสิน, ให้สัมภาษณ์ไทยพับลิก้า, 20 มีนาคม 2557)

ค. การต่อรองให้ผู้ประกอบการภาคเอกชนจัดสวัสดิการสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตแก่ประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม เนื่องจากมีข้อกำหนดในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมที่ระบุว่าให้ท้องถิ่นมีสวัสดิการให้กับกลุ่ม/ชมรม/องค์กร และต้องมีการฟื้นฟู ชดเชยและเยียวยาให้ผู้ได้รับผลกระทบ ข้อกำหนดดังกล่าวถูกนำไปใช้เพื่อเรียกร้องกับผู้ประกอบการภาคเอกชน กระทั่งมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนบ้านอ่าวอุดม ที่บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด ให้การสนับสนุนงบประมาณ (จัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่งจากปริมาณการขนถ่านหิน) เพื่อจัดสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล ค่าทำศพแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ขณะที่ผู้สูงอายุซึ่งมีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไปจะได้รับเงินช่วยเหลือผู้สูงอายุเพิ่มเติมจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุของรัฐบาล (ชัยณรงค์ เครือนวนและ, 2559, หน้า 175) ตัวอย่างสวัสดิการที่ถูกจัดขึ้นแก่ประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 ตัวอย่างสวัสดิการที่ถูกจัดขึ้นแก่ประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม

ลักษณะสวัสดิการ	รายละเอียด
เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ	จ่ายให้แก่บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป จำนวน 500 บาท (ปัจจุบันไม่มีสวัสดิการด้านนี้เพราะผู้สูงอายุได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุจากรัฐบาล)
สวัสดิการกรณีเสียชีวิต	จ่ายให้แก่สมาชิกกองทุนฯ สวัสดิการรายละ 10,000 บาท
สวัสดิการด้านการเจ็บป่วย	จ่ายให้แก่สมาชิกกองทุนฯ ที่เป็นผู้ป่วยในและนอนโรงพยาบาลไม่เกิน 2 คืน ๆ ละ 3,000 บาท
สวัสดิการแก่เด็กที่เกิดและมีทะเบียนบ้านในชุมชนอ่าวอุดม	เป็นสมาชิกของกองทุนฯ โดยนิตินัย

ที่มา: สรุปจากสุวิตา มะมา, 2562, หน้า 141-142

(5) เป็นเครื่องมือเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน บทบาทมิตินี้ของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมสะท้อนให้เห็น 2 ลักษณะ คือ

ก. เสริมสร้างพลังอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการบริหารจัดการร่วม (Co-management) ซึ่งเป็นการใช้อำนาจและความรับผิดชอบร่วมกัน (Shared Power and Responsibility) ระหว่างกลไกรัฐ ผู้ประกอบการภาคเอกชนและชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรและสร้างข้อตกลงร่วมที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ ตัวอย่างของความพยายามสร้างกระบวนการบริหารจัดการร่วมเพื่อจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ปรากฏให้เห็นธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมที่กำหนดในแผนการอนุรักษ์ แผนการฟื้นฟู แผนด้านการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน แผนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ทางทะเล แผนการจัดการมลพิษ ที่เน้นการบริหารจัดการร่วมแบบทวิภาคีและแบบไตรภาคี อาทิ การบริหารจัดการร่วมแบบทวิภาคี ที่กำหนดให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดรวมไปถึงการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลดูแลรักษาโครงการทรัพยากรทางทะเลของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ให้ชุมชนและท้องถิ่นฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมหรือถูกทำลายตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ รวมถึงให้ชุมชนร่วมกับท้องถิ่นส่งเสริมให้มีพื้นที่และสถานที่ต้นแบบในการจัดการแวดล้อมครบวงจร ขณะที่การบริหารจัดการร่วมแบบไตรภาคีสะท้อนให้เห็นจากข้อกำหนดที่ระบุให้องค์กรอ่าวอุดมร่วมกับตัวแทนชุมชน สภาองค์กรชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่ จัดการประชุมร่วมกับผู้ประกอบการ จัดทำข้อตกลงและออกข้อบัญญัติการทำกิจการท่าเรือเพิ่มเติม รวมไปถึงการห้ามขยายพื้นที่ลงไปในเขตทะเล หรือกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติร่วมกับเอกชน ชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดการมลพิษที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะฝุ่นละออง การบำบัดน้ำเสีย จากผู้ประกอบการ ก่อนปล่อยน้ำ เสียสู่ทะเล หรือให้มีระบบบำบัดน้ำเสียครัวเรือน เป็นต้น

ข. การเสริมสร้างพลังอำนาจการบริหารจัดการ สะท้อนให้เห็น 2 มิติ คือ มิติแรกเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจการบริหารจัดการของชุมชนรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การป้องกัน แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น ผ่านการบูรณาการกลไกรัฐระดับท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อให้หน่วยงานเหล่านี้เสริมสร้างศักยภาพแก่ชุมชน เนื่องจากกลไกรัฐมีอำนาจที่ชอบธรรมและเป็นทางการ นอกจากนี้อำนาจรัฐยังมีผลผูกพันแก่ผู้กระทำการทุกภาคส่วนในสังคม ขณะที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนมีงบประมาณและนวัตกรรมตลอดจนเทคโนโลยีทางสังคมสมัยใหม่ที่สามารถสนับสนุนปฏิบัติการของชุมชนได้ มิติที่สอง การเสริมสร้างพลังอำนาจการบริหารจัดการของผู้ประกอบการภาคเอกชน กล่าวได้ว่า การเข้าร่วมลงนามบันทึกข้อตกลงเพื่ออยู่ร่วมกันฯ เป็นการแสดงออกถึงความจริงใจว่าจะร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ แก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น อันเป็นจุดเริ่มสำคัญของความไว้วางใจหรือสร้างการยอมรับจากชุมชน ทั้งนี้หากผู้ประกอบการภาคเอกชนได้รับการยอมรับจากชุมชนโดยรอบแล้ว ย่อมเป็นหลักประกันว่าการประกอบกิจการจะขับเคลื่อนไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปด้วยความเรียบร้อยปราศจากการต่อต้านจากประชาชนในพื้นที่

บทวิพากษ์ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมและข้อเสนอเพื่อการขับเคลื่อนในอนาคต

การนำเสนอส่วนนี้ มิติแรกเป็นการชี้ให้เห็นจุดอ่อนหรือข้อจำกัดของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ซึ่งจุดอ่อนหรือข้อจำกัดในที่นี้เป็นการประมวลและสังเคราะห์จากเอกสาร การสัมภาษณ์ ตลอดจนมุมมองของผู้วิจัยเป็นหลัก มิติที่เป็นข้อเสนอแนะสำหรับเพิ่มศักยภาพการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เพื่อให้กลไกแห่งนี้เป็นจักรกลที่ช่วยเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเป็นปฏิบัติการของกลุ่มผู้นำชุมชน ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นในส่วนกองทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมว่าการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากศักยภาพและความสามารถของผู้นำทางอุดมการณ์ ประธานชุมชนและผู้นำเครือข่ายในฐานะที่เป็นทุนมนุษย์ของชุมชน การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนด้วยผู้กระทำการเหล่านี้มีข้อดี คือ ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ มีความสามารถเชื่อมโยงและกระชับเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน ขณะเดียวกันก็มีศักยภาพปฏิบัติการสื่อสารหลากหลายรูปแบบ ทั้งการสื่อสารกับผู้ประกอบการภาคเอกชน การสร้างความเข้าใจกับชุมชน รวมถึงการสร้างช่องทางให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีปฏิสัมพันธ์และสื่อสารร่วมกัน อย่างไรก็ตามการมีบทบาทนำของกลุ่มผู้นำชุมชนดังกล่าว ก็เปรียบเสมือนดาบสองคมเนื่องจากพลังอำนาจของชุมชนอันเป็นผลจากข้อกำหนดในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม จะผันแปรไปตามศักยภาพและความสามารถของผู้นำประเภทต่าง ๆ กล่าวคือ หากผู้นำทางอุดมการณ์ ประธานชุมชนและผู้นำเครือข่ายในชุมชนอ่าวอุดม ยังเห็นความสำคัญและใช้เงื่อนไขหรือข้อกำหนดในธรรมนูญชุมชนฯ เป็นกลไกต่อรองกับกลไกรัฐและผู้ประกอบการภาคเอกชนก็จะทำให้ธรรมนูญชุมชนฯ ยังคงมีพลังอำนาจหรือมีบทบาททางสังคม (Function) ตรงกันข้ามหากกลุ่มผู้นำชุมชนเห็นว่าธรรมนูญชุมชนฯ มีพลังไม่มากพอที่จะสร้างข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกัน จึงต้องแสวงหากลไกใหม่ที่มีประสิทธิภาพมากกว่ากลไกเดิม อาจเป็นผลให้ธรรมนูญชุมชนฯ หมดบทบาททางสังคม (Dysfunction) ด้วยเหตุนี้เพื่อให้ธรรมนูญชุมชนฯ เป็นข้อตกลงร่วมที่อยู่ไม่ขัดแย้งกับคณะบุคคลคณะใดคณะหนึ่งและผู้กระทำการทุกฝ่ายสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริงอันเป็นหลักประกันความมั่นคงและยั่งยืน จึงจำเป็นต้องขยายการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ธรรมนูญชุมชนฯ ไปสู่ประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะการสร้างกลไกให้ประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมทั้งประชาชนท้องถิ่นดั้งเดิม ประชาชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังการพัฒนาอุตสาหกรรม ตลอดจนประชากรแฝงร่วมขับเคลื่อนข้อกำหนดต่าง ๆ ที่ถูกระบุในธรรมนูญชุมชนฯ ให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อสร้างปฏิบัติการร่วมและเพิ่มพลังอำนาจในปฏิบัติการสังคมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม บริบทของชุมชนอ่าวอุดมปัจจุบันการขยายการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงอาจเผชิญกับปัญหาและข้อจำกัดหลายประการ เนื่องจากสถานการณ์การแตกตัวทางสังคม ทำให้ชุมชนขาดความเป็นเอกภาพ ดังนั้นการแสวงหาความร่วมมือเพื่อปฏิบัติการทางสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอาจเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก ประกอบกับวิถีชีวิตทางสังคมที่ผู้คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับกิจกรรมทาง

เศรษฐกิจมากกว่าชีวิตทางสังคม ด้วยเหตุนี้งานเชิงสาธารณะหรือผลประโยชน์เชิงสาธารณะอาจมีสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวการขายยี่ห้อหรือขายเพื่อขับเคลื่อนธรรมาภิบาลชุมชนอาจต้องเริ่มต้นในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เริ่มต้นจากประชาชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่สนใจหรือตระหนักถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่คนในชุมชนเผชิญร่วมกัน แต่ที่ผ่านมามีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม โดยเข้าไปพูดคุยและอธิบายถึงจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมาภิบาลชุมชนบ้านอ่าวอุดม หลังจากนั้นอาจชักชวนบุคคลเหล่านั้นเข้าร่วมกิจกรรมตามที่ถูกกำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการจากกิจกรรมที่ไม่ความสลับซับซ้อน อาทิ ปลุกต้นไม้ ปล่อยกิ้ง ปล่อยสู่ทะเล จัดการขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูลในครัวเรือน และยับยั้งกิจกรรมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น อาทิ ร่วมตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่อ่าวอุดม เป็นต้น

(2) ธรรมนุญชุมชนบ้านอ่าวอุดมยังเป็นข้อตกลงร่วมเพื่อดำเนินการหรือไม่ดำเนินการ ลักษณะใดลักษณะหนึ่งแต่ไม่ได้กำหนดบทลงโทษผู้กระทำการที่ละเมิดหรือฝ่าฝืนข้อตกลง ธรรมนุญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเปรียบเสมือนข้อตกลงร่วมที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจ เนื่องจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งกลไกรัฐระดับท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชน ชุมชนท้องถิ่น พร้อมใจลงนามเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาอันเป็นผลลัพธ์จากการพัฒนาร่วมกัน ทั้งนี้หากพิจารณาข้อกำหนดที่อยู่ในธรรมนุญชุมชนบ้านอ่าวอุดมตามแผนงานมิติต่าง ๆ อาทิ แผนการบริหารการจัดการมรดกในชุมชน แผนการอนุรักษ์ แผนการฟื้นฟู แผนด้านการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน แผนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ทางทะเล แผนการจัดการมลพิษ แผนพื้นที่การเมืองภาคพลเมือง แผนการสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่และคนในพื้นที่อ่าวอุดม พบว่า สารสำคัญที่ปรากฏในแผนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นข้อกำหนดให้ผู้เกี่ยวข้องปฏิบัติการหรือไม่ปฏิบัติการในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เพื่อป้องกัน แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนยกระดับคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม องค์กรในชุมชนและภาคประชาชนท้องถิ่น

ข้อกำหนดดังกล่าว คือ เงื่อนไขจำเป็นที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระยะยาว เพราะหากทุกฝ่ายพร้อมใจปฏิบัติการตามข้อกำหนดในธรรมนุญชุมชนฯ ปัญหาที่ดำรงอยู่จะได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันก็เกิดการสร้างเงื่อนไขให้ผู้ประกอบการภาคเอกชนกระจายผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมสู่ชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นหนทางที่นำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งแก่กลุ่ม องค์กร สถาบันต่าง ๆ ในชุมชนอ่าวอุดม ประเด็นข้างต้นเป็นจุดแข็งของธรรมนุญชุมชนฯ ฉบับนี้ แต่บทบาทที่เป็นอยู่เช่นนี้ของธรรมนุญชุมชนบ้านอ่าวอุดมระยะยาวอาจเผชิญกับข้อจำกัด โดยเฉพาะปฏิบัติการตามข้อตกลงที่ผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ได้ร่วมลงนามไว้ เพราะธรรมนุญชุมชนฯ ไม่ได้กำหนดบทลงโทษกรณีมีการละเมิดหรือฝ่าฝืนข้อตกลงร่วม⁴ แม้จุดมุ่งหมายของการประกอบสร้าง

⁴ ปัจจุบันการไม่มีสภาพบังคับไม่ได้หมายความว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ต้องปฏิบัติตามหรือไม่ต้องรับผิดชอบร่วมกันข้ามสัญญาประชาคมลักษณะนี้กลับเป็นข้อผูกมัดสำคัญที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนต้องปฏิบัติตามนอกเหนือการปฏิบัติตามเงื่อนไขทางกฎหมาย ข้อบังคับ หรือระเบียบที่ถูกกำหนดโดยกลไกรัฐ ดูรายละเอียดใน หัวข้อบทบาทของ

และขับเคลื่อนต้องการให้ธรรมนูญชุมชนฯ เป็นข้อตกลงร่วมที่เกิดขึ้นภายใต้ความสมัครใจไม่มีการบังคับให้ผู้กระทำการรายใดต้องลงนาม ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องกำหนดเป็นลงโทษเพราะการเข้าร่วมเป็นการแสดงออกถึงเจตนาบริสุทธิ์และความจริงใจที่ต้องการแก้ไขปัญหา

จุดมุ่งหมายดังกล่าวถือเป็นเจตนารมณ์ที่ดีของภาคประชาชน เพราะไม่ต้องการให้เกิดผลเชิงลบที่อาจกระทบต่อภาพลักษณ์ต่อการประกอบกิจการภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามเพื่อป้องกันสถานการณ์ที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ในอนาคตประกอบกับการทำให้ธรรมนูญชุมชนฯ มีสภาพบังคับในระยะยาว ผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องอาจร่วมกันปรับปรุงหรือเพิ่มเติมข้อกำหนดที่ระบุถึงบทลงโทษกรณีที่มีการละเมิดหรือฝ่าฝืนข้อตกลงร่วม แต่บทลงโทษที่ถูกกำหนดขึ้นต้องไม่ใช่บทลงโทษซึ่งสร้างความเสียหายต่อภาพลักษณ์หรือส่งผลกระทบต่อประกอบการธุรกิจของผู้ประกอบการภาคเอกชนหรือต่อกลไกรัฐระดับท้องถิ่น ขณะเดียวกันต้องไม่ใช่บทลงโทษตามหลักการทางกฎหมาย ตรงกันข้ามบทลงโทษที่เกิดขึ้นต้องมีพื้นฐานจากฉันทามติของทุกฝ่าย และไม่กำหนดบทลงโทษเฉพาะผู้ประกอบการภาคเอกชน กลไกรัฐระดับท้องถิ่นเท่านั้นแต่ต้องครอบคลุมถึงชุมชนท้องถิ่นด้วย เช่นเดียวกับรูปแบบการลงโทษต้องมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป (Graduated Sanctions) จากสารภาพผิดต่อคู่สัญญาในสิ่งที่ตนกระทำความผิด สูการว่ากล่าวตักเตือนจากคู่สัญญา ส่วนขั้นสูงสุดกรณีที่มีการกระทำความผิดซ้ำอาจกำหนดให้ทำคุณประโยชน์ต่อสาธารณะ (นอกเหนือที่ระบุไว้ในธรรมนูญชุมชนฯ) หรืออาจประยุกต์จารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติของท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งสำหรับการลงโทษผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืนข้อตกลงร่วม เนื้อหาอื่นใดบทลงโทษที่ถูกกำหนดขึ้นต้องไม่สร้างเงื่อนไขให้เกิดความขัดแย้งแต่เป็นการลงโทษเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อคู่สัญญา กล่าวอีกนัยหนึ่งบทลงโทษต้องเป็นไปเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่าก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือสร้างความแตกแยกระหว่างผู้ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ

(3) ผู้ประกอบการภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนทั้งหมดไม่เข้าร่วมบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันฯ หากพิจารณาจากข้อมูล พบว่า มีท่าเทียบเรือบริเวณชุมชนอ่าวอุดม จำนวน 6 แห่ง ประกอบด้วย ท่าเทียบเรือบริษัท สยามคอมเมอร์เชียล ซีพอร์ท จำกัด บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด บริษัท เคอร์รียามซีพอร์ท จำกัด บริษัท ไทยออยล์ จำกัด (มหาชน) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และบริษัท เอสโซ่ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) แต่มีผู้ประกอบการเพียง 3 แห่ง คือ บริษัท เคอร์รียามซีพอร์ท จำกัด บริษัท สยามคอมเมอร์เชียล ซีพอร์ท จำกัด บริษัท เจ.ซี.มารีน เซอร์วิส จำกัด ที่ร่วมลงนามบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนของผู้ประกอบการภาคเอกชน

ข้อดีของการร่วมลงนามฯ ภายใต้บริบทนี้ คือ เป็นการแสดงเจตจำนงโดยเสรีของผู้ประกอบการว่าต้องการแสดงความรับผิดชอบและแสดงความจริงใจในการแก้ไขปัญหา ด้วยเหตุนี้

นวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ประเด็นธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเปรียบเสมือนสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น

ปฏิบัติการรูปแบบต่าง ๆ จึงอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจและเต็มใจอันจะส่งผลต่อศักยภาพตลอดจนประสิทธิภาพของการขับเคลื่อนโครงการฯ ที่เกิดขึ้นจากปฏิบัติการของผู้กระทำการที่ร่วมลงนามฯ อย่างไรก็ตามการที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนโดยรอบชุมชนไม่เข้าร่วมลงนามฯ ทั้งหมดก็กลายเป็นข้อจำกัด เนื่องจากหลายปัญหาโดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยผู้ประกอบการรายใดรายหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ตรงกันข้ามต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ประกอบการโดยรอบชุมชน เพราะไม่เช่นนั้นรูปแบบการทำงานจะเป็นเพียงการบรรเทาปัญหาหรือการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไม่ใช่กระบวนการแก้ไขปัญหานำไปสู่ความยั่งยืน ขณะเดียวกันอาจเกิดสถานการณ์ที่ผู้ประกอบการบางรายทำตามข้อกำหนดตามธรรมนูญชุมชนฯ ส่วนบางรายไม่ได้ร่วมลงนามจึงไม่ได้ปฏิบัติตาม นอกจากนี้การเข้าร่วมของผู้ประกอบการทั้งหมดก็เปรียบเสมือนการเสริมสร้างพลังอำนาจอันส่งผลต่อศักยภาพของปฏิบัติการทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมอีกประการหนึ่ง ก็คือ ขยายและเชื่อมร้อยเครือข่ายความร่วมมือไปสู่ผู้ประกอบการ 3 แห่ง ซึ่งประกอบด้วย บริษัท ไทยออยล์ จำกัด (มหาชน) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และบริษัท เอสโซ่ (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน) เพื่อนำไปสู่การสร้างความร่วมมือกับผู้ประกอบการฯ โดยรอบชุมชนทั้งหมด รวมถึงสร้างความเป็นเอกภาพและความเป็นหนึ่งเดียวในการทำงานแก่ชุมชน ประเด็นดังกล่าวผู้นำด้านอุดมการณ์ก็เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องทำให้ผู้ประกอบการรายอื่น ๆ เข้าร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลง ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อสำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิก้า ที่ว่า

“แต่เมื่อกลางเดือนกุมภาพันธ์ที่ผ่านมา (ปี 2557: ผู้วิจัย) ผมมีโอกาสได้เจอผู้บริหารของเอสโซ่ จึงบอกไปว่า บริษัทเป็นมหาชนหรือไม่ไม่น่าจะเกี่ยวกับความสามารถที่จะเซ็นข้อตกลงร่วมกัน เพราะเป็นความจริงใจของบริษัทด้านผู้บริหารเขาก็บอกว่าจะกลับไปคุยก่อน ส่วนไทยออยล์กับ ปตท. ผมคิดว่าถ้าเอสโซ่เซ็น MOU ทั้ง 2 บริษัทก็น่าจะเซ็นตาม ทั้งนี้ ถึงแม้ว่า 3 บริษัทนี้จะได้เซ็นข้อตกลงร่วม แต่ก็มีมาทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้เทศบาลนครแหลมฉบังก็มาเซ็นข้อตกลงร่วมกับเราด้วย เหมือนเป็นสักขีพยานและเป็นกรรมการกลาง” (สมนึก จงมีวสิน, ให้สัมภาษณ์ไทยพับลิก้า, 20 มีนาคม 2557)

ปัจจุบันผู้ประกอบการทั้งสามแห่งยังไม่ได้ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ แต่มีความร่วมมือในรูปแบบอื่น ๆ กับชุมชนอ่าวอุดม เช่น การขับเคลื่อนโครงการความรับผิดชอบต่อสังคม หรือการสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

(4) กิจกรรมที่ปรากฏในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมส่วนใหญ่ไม่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง หากพิจารณาข้อกำหนดที่ให้กระทำหรือไม่กระทำลักษณะใดลักษณะหนึ่งที่ปรากฏในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม พบว่า การดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ในรูปโครงการ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมรวมถึงการสร้างมั่นคงทางอาหาร อาทิ การสนับสนุนและส่งเสริมให้จัดทำเขต

อภัยทาน ให้ชุมชนมีการส่งเสริมการปลูกพืช-ต้นไม้ และมีการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ให้มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชน มีการปล่อยพันธุ์ลูกกุ้ง ลูกปู และลูกปลา ให้มีองค์กรอ่าวอุดม ดูแลฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีอาสาสมัครอ่าวอุดมอยู่ในการดูแลขององค์กรทำหน้าที่พิทักษ์โดยเฉพาะทะเลพื้นที่อ่าวอุดม เป็นต้น แผนการดำเนินการเช่นนี้เปรียบเสมือนการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนท้องถิ่น นอกจากนี้ปัญหาดังกล่าวยังมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นจึงต้องได้รับการแก้ไขทันที

ทั้งนี้การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ในระยะยาวนอกเหนือจากการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนและปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว อาจต้องคำนึงถึงการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งความเหลื่อมล้ำและการกระจายผลประโยชน์ การสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต การแก้ไขปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมที่ต้นเหตุ การจัดการระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ข้อเสนอเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าบทบัญญัติในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมไม่ได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง ทั้งนี้เพราะหากพิจารณาในรายละเอียดแล้ว พบว่า กิจกรรมหลายกิจกรรมสามารถยกระดับไปสู่การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างได้ อาทิ การออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ถิ่นเพื่อความมั่นคงด้านอาหารเพื่อรักษาฐานทรัพยากร การพัฒนาการบริหารจัดการน้ำและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน การซื้อที่ดินเอกชนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์และจัดทำโฉนดชุมชนเพื่อนำมาส่งเสริมสร้างรายได้ การจัดทำข้อตกลงและออกข้อบัญญัติการทำกิจการท่าเรือเพิ่มเติม รวมไปถึงการห้ามขยายพื้นที่ลงไปเขตทะเลเชื่อมโยงองค์การเครือข่ายภาคีที่มีเป้าหมายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สภาพความเป็นจริงทางสังคมการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างไม่อาจดำเนินการได้ทุกมิติพร้อมกัน ด้วยเหตุนี้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำเป็นต้องกำหนดทิศทางให้ชัดเจนว่าปัญหาเชิงโครงสร้างใดต้องแก้ไขเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาและระดมทรัพยากรอันจะทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ตัวอย่างปัญหาเชิงโครงสร้างที่ผู้วิจัยเห็นว่าต้องให้ความสำคัญและอาจกำหนดเป็นยุทธศาสตร์สำหรับขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมในอนาคต มีดังต่อไปนี้

ร

ตารางที่ 7 ตัวอย่างปัญหาเชิงโครงสร้างที่อาจนำไปกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ สำหรับขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม

มิติ	ลักษณะปัญหา	หลักการออกแบบแนวทางแก้ปัญหา
เศรษฐกิจ	การกระจายรายได้	ร่วมกันออกแบบกลไก/กระบวนการที่นำไปสู่การกระจายผลประโยชน์ทางตรง (Direct Benefit) และผลประโยชน์ทางอ้อม (Indirect Benefit) สู่ประชาชนชนท้องถิ่น

มิติ	ลักษณะปัญหา	หลักการออกแบบแนวทางแก้ปัญหา
สังคม	ขาดสวัสดิการทางสังคมและความไม่มั่นคงในการดำรงชีพ	ร่วมกันออกแบบกลไก/กระบวนการที่นำไปสู่การสร้างสวัสดิการสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย นอกเหนือจากการได้รับสวัสดิการจากรัฐบาลและสวัสดิการที่มีอยู่ในชุมชนปัจจุบัน ภายใต้แนวคิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรอบทำเทียบเรือให้ดีกว่าประชาชนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม
การเมือง	ผูกขาดอำนาจการตัดสินใจ	กระจายอำนาจการตัดสินใจโดยออกแบบให้เกิดการตัดสินใจร่วมระหว่างกลไกรัฐภาคเอกชนและชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมวางแผนตัดสินใจและขับเคลื่อนโครงการ/กิจกรรมในมิติต่าง ๆ
สิ่งแวดล้อม	แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการเชิงเทคนิค	ประยุกต์หลักการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (SEA) หรือการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน (CHIA) มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

นัยดังกล่าวมีความหมายรวมถึงการปรับปรุงข้อกำหนดในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เนื่องจากเนื้อหาของแผนปฏิบัติการส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการป้องกัน แก้ไขปัญหามลพิษเป็นหลัก ดังสาระสำคัญที่ปรากฏในแผนการอนุรักษ์ แผนการฟื้นฟู แผนด้านการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน แผนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ทางทะเล แผนการจัดการมลพิษ โดยข้อกำหนดในฐานะแนวปฏิบัติที่นำไปสู่อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนควรสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาและแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควบคู่กันไป

(5) ขาดการประเมินผลการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ที่ผ่านธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีบทบาทหลายมิติทั้งเป็นสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่นเป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชนรวมถึงเป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การใช้อำนาจบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับการยอมรับ เช่นเดียวกับเป็นเครื่องมือของชุมชนเพื่อต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือเสริมสร้างพลังอำนาจ

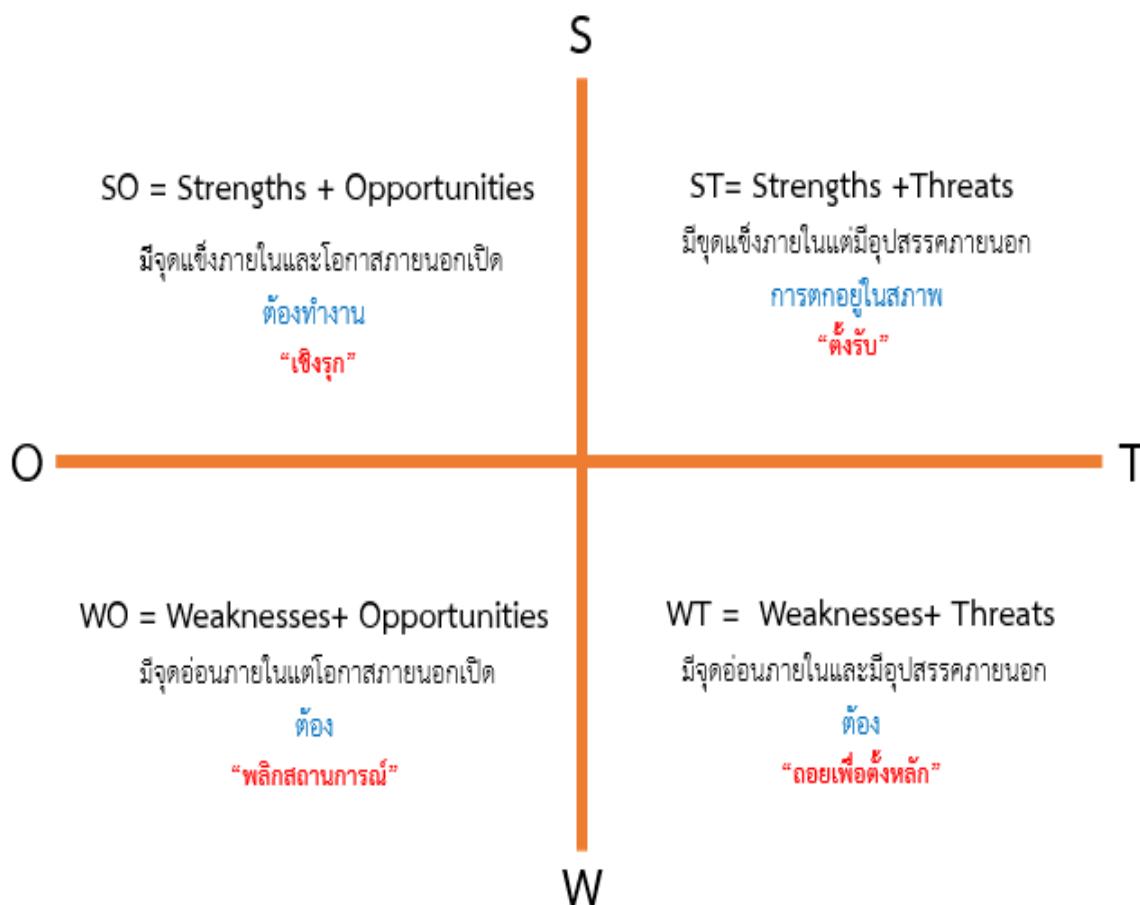
ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน บทบาทเหล่านี้ของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมผลส่งดีต่อชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชนหลายประการและที่สำคัญ คือ เป็นหนึ่งในกลไกที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเป็นสุขและยั่งยืน

จากบทบาทข้างต้นแสดงให้เห็นว่าธรรมนูญชุมชนฯ มีคุณูปการหลากหลายรูปแบบต่อผู้กระทำที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันก็เป็นกลไกที่ช่วยลดความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชนที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ช่วงกลางทศวรรษ 2550 จนถึงปัจจุบันยังไม่มีผลการประเมินผลธรรมนูญชุมชนฯ ทั้งในส่วนการประเมินกระบวนการขับเคลื่อนและผลลัพธ์จากการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่เห็นสิ่งที่ควรปรับปรุง พัฒนา หรือเสริมสร้างศักยภาพ รวมทั้งไม่เห็นผลลัพธ์และผลกระทบ (ข้อมูลเชิงประจักษ์ส่วนใหญ่การแสดงให้เห็นถึงผลผลิต) ดังนั้นเงื่อนไขจำเป็นอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการเพิ่มศักยภาพธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ก็คือการประเมินผลกระบวนการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ซึ่งสามารถดำเนินการได้ 2 รูปแบบ คือ

(1) รูปแบบแรก เป็นการค้นหาจุดแข็ง (Strengths) จุดอ่อน (Weaknesses) โอกาส (Opportunities) ภัยคุกคาม (Threats) ผ่านกระบวนการ “SWOT Analysis” หลังจากนั้นต้องค้นหาหรือการกำหนดจุดยืนทางยุทธศาสตร์ (Positioning) ของธรรมนูญชุมชนฯ ให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ปัจจุบันผ่านการ ยกระดับจาก SWOT Analysis สู่วิเคราะห์ที่เรียกว่า TOWS Matrix⁵ ซึ่งเป็นหลักการที่ผสมผสานระหว่าง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคเข้าด้วยกัน เพื่อกำหนดจุดยืนหรือตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ที่ควรจะเป็นของขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ในอนาคต ภายใต้หลักการ TOWS Matrix จะทำให้เห็นจุดยืนทางยุทธศาสตร์ 4 มิติ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 จุดยืนทางหรือตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม

⁵ TOWS Matrix เป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์ที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากหลักการ SWOT Analysis กล่าวคือ จุดเด่นของ SWOT Analysis ทำให้ทราบถึงข้อดี ข้อเสีย ข้อได้เปรียบและข้อเสียเปรียบ แต่เมื่อทราบถึงประเด็นเหล่านี้ก็กลับไม่สามารถเสนอแนะว่าทิศทางการพัฒนาในอนาคตควรจะขับเคลื่อนในรูปแบบใด ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การพัฒนาหลัก TOWS matrix Analysis เพื่อเครื่องมือสำหรับช่วยกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับทรัพยากรตลอดจนบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในเวลานั้น โดยหลักการ TOWS Matrix Analysis เป็นการจับคู่ระหว่างปัจจัยภายใน (จุดแข็ง จุดอ่อน) และปัจจัยภายนอก (โอกาส อุปสรรค) ที่ได้จาก SWOT Analysis เข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อกำหนดจุดยืนทางหรือตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน อันเป็นพื้นฐานสำหรับการกำหนดทิศทางหรือ “จังหวะก้าว” ในอนาคต

จากภาพที่ 5 สามารถตีความจุดยืนทางหรือตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ของธรรมนูญชุมชน บ้านอ่าวอุดมได้ในลักษณะต่าง ๆ ต่อไปนี้

ก. หากเผชิญกับสถานการณ์ SO หรือ Strength + Opportunity แสดงว่า การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ที่ผ่าน มีจุดแข็งภายในและโอกาสภายนอกเปิด หากเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องทำงาน “เชิงรุก” เพื่อเสริมศักยภาพของธรรมนูญชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยภายในและภายนอกเอื้ออำนวย

ข. หากเผชิญกับสถานการณ์ ST หรือ Strength + Threat แสดงว่า การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ที่ผ่าน มีจุดแข็งภายในแต่มีอุปสรรคภายนอก หากเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้ หมายความว่าอยู่ในสภาพ “ตั้งรับ” อาจต้องรอโอกาสเพื่อขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกที่ผู้เกี่ยวข้องไม่สามารถควบคุมได้เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน

ค. หากเผชิญกับสถานการณ์ WO หรือ Weakness + Opportunity แสดงว่า การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ที่ผ่าน จุดอ่อนภายในแต่โอกาสภายนอกเปิด หากเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้ หมายความว่าต้อง “พลิกสถานการณ์” อาจพิจารณาปรับปรุงข้อกำหนดหรือแนวปฏิบัติในธรรมนูญชุมชน

ให้สามารถบังคับใช้กับผู้กระทำผิดทุกฝ่าย เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ภายนอกที่เป็นแรงผลักดันและสนับสนุน

ง. หากเผชิญกับสถานการณ์ WT หรือ Weakness + Threat แสดงว่า การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ที่ผ่าน มีจุดอ่อนภายในและกำลังอุปสรรคภายนอก หากเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้ หมายความว่าจำเป็นต้อง “ถอยเพื่อตั้งหลัก” หากเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้อาจพิจารณาแสวงหากลไกที่มีประสิทธิภาพมากกว่าธรรมนูญชุมชนฯ เพื่อสร้างทางเลือกใหม่ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและยั่งยืน

(2) รูปแบบที่สอง การประยุกต์หลักประเมินผลแบบ CIPP Model (Context-Input-Process-Product Model)⁶ ซึ่งมีหลักการประเมินผล ดังต่อไปนี้

ก. การประเมินบริบทหรือสภาวะแวดล้อม (Context Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการตัดสินใจในการวางแผนกำหนดเป็นผลลัพธ์ที่คาดหวังของธรรมนูญชุมชนฯ หรือวัตถุประสงค์และเป้าหมายของธรรมนูญชุมชนฯ การประเมินบริบทเป็นการประเมินเกี่ยวกับนโยบายปรัชญา เป้าหมายแรงกดดันทางเศรษฐกิจและสังคม ความต้องการของบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนแรงกดดันทางการเมือง

ข. การประเมินปัจจัยหรือทรัพยากร (Input Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการและกลวิธีขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ เป็นการตรวจสอบความพร้อมของปัจจัยเบื้องต้นต่างๆ เช่น บุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ เป็นต้น เป็นการประเมินเพื่อมุ่งเน้นว่ามีปัจจัยเพียงพอที่จะดำเนินการหรือไม่ ควรปรับปรุงส่วนใด ทั้งนี้การประเมินปัจจัยหรือทรัพยากรเป็นการตรวจสอบความพร้อมด้านทรัพยากรทั้งปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนระบบบริหารจัดการเพื่อวิเคราะห์และกำหนดทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์

ค. การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการตัดสินใจเกี่ยวกับการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ให้เกิดผลสำเร็จ ซึ่งเป็นการประเมินขณะดำเนินงานหรือประเมินในเชิงความก้าวหน้าเพื่อปรับปรุงกระบวนการบริหารหรือการดำเนินการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การประเมินกระบวนการเปรียบเสมือนการประเมินการดำเนินงาน เพื่อศึกษาจุดแข็งและจุดอ่อน ตลอดจนปัญหา อุปสรรค

ง. การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) เป็นการประเมินที่มุ่งตอบคำถามว่า การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ประสบความสำเร็จตามแผนที่วางไว้หรือไม่ ซึ่งการประเมินผลผลิตควรประเมินผลผลิต 3 รูปแบบ คือ การประเมินผลผลิต (Output) ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นทันทีหลังการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชน การประเมินผลลัพธ์ (Outcome) หรือสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากผลผลิต และการ

⁶ CIPP Model หรือตัวแบบของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) เป็นการประเมินผลที่ไม่ได้วิเคราะห์การทำงานว่าบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่เท่านั้น ตรงกันข้ามเป็นการประเมินเพื่อให้รายละเอียดต่าง ๆ ประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงานรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยรูปแบบการประเมินจะประเมินความก้าวหน้าเพื่อชี้ให้เห็นถึงจุดเด่น จุดด้อยของการดำเนินงานเพื่อนำผลไปปรับปรุงแผน โครงการหรือกิจกรรม รวมทั้งประเมินผลสัมฤทธิ์ภายหลังขับเคลื่อนแผนโครงการ กิจกรรมไประยะเวลาหนึ่ง

ประเมินผลกระทบ (Impact) หรือสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากผลลัพธ์ รวมถึงการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ที่ผ่านมา

บทที่ 4

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย (Discussion & Conclusion)

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ธรรมนูญชุมชนกับกระบวนการสร้างข้อตกลงร่วมเพื่อยุติความเหลื่อมล้ำระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม กรณีบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี” เป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม รวมถึงเพื่อวิเคราะห์บทบาทของนวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม แนวคิดที่ใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมนี้ คือ แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย ส่วนวิธีดำเนินการวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

สำหรับการนำเสนอเนื้อหาในบทนี้ ประกอบด้วย 4 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ (1) สรุปผลการศึกษาโดยชี้ให้เห็นข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย (2) อภิปรายผลการศึกษาเป็นการชี้ให้เห็นข้อค้นพบทางทฤษฎีหาคำนำผลการศึกษาหรือปรากฏการณ์ที่ได้เทียบเคียงกับองค์ความรู้ทางทฤษฎีที่มีอยู่เดิม (3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (4) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปเพื่อชี้ให้เห็นประเด็นหรือโจทย์วิจัยแก่นักวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเกิดขึ้นภายหลังการรวมตัวของภาคประชาชนกลุ่มหนึ่งในนามเครือข่ายรักษ์อ่าวอุดมและกลุ่มประมงต้นแบบบ้านอ่าวอุดม ทั้งนี้เพื่อต่อรองกับภาคอุตสาหกรรมโดยยุทธศาสตร์ที่เครือข่ายฯ นำมาใช้เคลื่อนไหวช่วงแรก คือ การชุมนุมประท้วง แต่หลังจากสมาชิกในเครือข่ายจำนวนหนึ่งได้เข้าร่วมอบรมจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยชุมชน (Community Health Impact Assessment: CHIA) เครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มนี้ได้เปลี่ยนยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวใหม่โดยให้ความสำคัญกับการใช้องค์ความรู้เชิงประจักษ์จากข้อมูลชุมชนหรือข้อมูลเชิงพื้นที่ต่อสู้กับข้อมูลเชิงเทคนิคหรือข้อมูลเชิงวิชาการ ผลผลิตที่ได้จากหลักคิดและกระบวนการทำงานเช่นนี้ทำให้สมาชิกในเครือข่ายฯ เริ่มตระหนักว่าการแก้ไขปัญหาของชุมชนอ่าวอุดมโดยใช้พลังและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพียงมิติเดียวอาจไม่ประสบความสำเร็จ กระทั่งเป็นจุดเริ่มต้นของกลยุทธ์การพัฒนาที่เรียกว่า “เปลี่ยน Me เป็น We” และนำไปสู่การจัดทำบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือที่รู้จักในนาม “ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม” สาระสำคัญของปรากฏให้เห็นผ่านแผนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชน ตลอดจนภาครัฐระดับท้องถิ่น จำนวน 10 แผนงาน คือ แผนการบริหารจัดการมรดกชุมชน แผนการอนุรักษ์ แผนการฟื้นฟู

แผนการให้ประโยชน์ยั่งยืน แผนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ แผนการจัดการมลพิษ แผนการสร้างพื้นที่ภาคการเมืองพลเมือง แผนการสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่และคนในพื้นที่อ่าวอุดม แผนการสร้างความรู้อย่างต่อเนื่องและแผนการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมกับชุมชน

โดยบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอดมนั้น เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุน 4 ประเภท คือ

(1) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) เนื่องจากผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมแต่ละกลุ่มต้องการปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน ด้วยเหตุนี้ทุนทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการประกอบสร้างธรรมนูญชุมชนจึงผันแปรตามบริบททางเศรษฐกิจของผู้กระทำการแต่ละกลุ่ม อาทิ กลุ่มประชาชนที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านซึ่งต้องการปกป้องพื้นที่ทำมาหากินตลอดจนสร้างความอยู่รอดทางเศรษฐกิจท่ามกลางการปิดล้อมของภาคอุตสาหกรรม กลุ่มประชาชนที่ประกอบอาชีพภาคบริการที่ต้องการรักษาฐานการผลิตและรูปแบบการประกอบอาชีพที่สัมพันธ์กับแรงงานภาคอุตสาหกรรม กลุ่มผู้ประกอบการภาคเอกชนที่ต้องทำทุกวิถีทางเพื่อให้กระบวนการสะสมทุนทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน กลไกรัฐระดับท้องถิ่นซึ่งได้รับผลประโยชน์เชิงเชื่อมโยงจากการเข้ามาของภาคอุตสาหกรรมในรูปของภาษีประเภทต่าง ๆ ด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจดังกล่าวถือแรงผลักดันให้เกิดปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติการระหว่างผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อแสวงหากลไกหรือมาตรการปกป้องและรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กระทั่งนำไปสู่การร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกันแบบไตรภาคี คือ ภาคประชาชนในชุมชนบ้านอ่าวอุดม ผู้ประกอบการภาคเอกชนและเทศบาลนครแหลมฉบัง

(2) ทุนทางสังคม (Social Capital) ในฐานะเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) ที่เชื่อมโยงให้เกิดปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และเชื่อมร้อย (Internetworking) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น สะท้อนให้เห็น 2 มิติ คือ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนอ่าวอุดมเปรียบเสมือนกลไกเชื่อมโยงบุคคลที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติหรือเครือญาติเสมือน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต่างเผชิญปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเข้ามามีปฏิสัมพันธ์เพื่อแสวงหากลไกและค้นหาเครื่องมือ สำหรับจัดการหรือแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต วิธีการผลิตของประชาชนดั้งเดิม และเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับกลไกรัฐ ผู้ประกอบการภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ซึ่งเป็นกลไกชักจูงและเชื่อมร้อยกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลไกรัฐตลอดจนภาคประชาสังคม ให้สนับสนุนและเสริมสร้างพลังอำนาจในปฏิบัติการทางสังคมของเครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมหลากหลายรูปแบบ อาทิ เสริมสร้างศักยภาพการทำงานของประชาชนผ่านการติดต่อทางปัญญาและให้หลักคิดทางวิชาการเพื่อแก้ไขปัญหา เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายภาคประชาชนผ่านการสนับสนุนทรัพยากร งบประมาณและนวัตกรรมสำหรับบริหารจัดการกลุ่ม องค์กรภาคประชาชน นำเสนอ

เครื่องมือเพื่อจัดการผลกระทบโดยใช้พลังภายในชุมชน ตลอดจนปฏิบัติการร่วมกับชุมชนในการแก้ไขเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ขณะเดียวกันเครือข่ายภายนอกชุมชนก็เป็นแรงกดดันให้ผู้ประกอบการต้องรับฟังเสียงสะท้อนจากประชาชนท้องถิ่นให้มากขึ้น

(3) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Natural Capital) เปรียบเสมือนทุนเชิงซ้อนซึ่งทั้งเป็นสาเหตุและผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดปฏิบัติการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมณูชุมชนบ้านอ่าวอุดม โดยมีมติที่เป็นสาเหตุเกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของท่าเทียบเรือและนิคมอุตสาหกรรม อาทิ ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ปัญหาตะกอนเลน ปัญหามลพิษทางอากาศ ปัญหาขยะจากเรือ ตลอดจนพื้นที่ประกอบการประมงลดลง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม จนกลายเป็นแรงผลักดันให้ภาคประชาชนต้องแสวงหากลไกแก้ไขปัญห เพราะหากปล่อยให้ปัญหาดังกล่าวอยู่อย่างนิ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การล่มสลายของวิถีชีวิตดั้งเดิมของผู้น้องถิ่น ประกอบกับการขาดมาตรการแก้ปัญหาก็เป็นเงื่อนไขให้ผู้ประกอบการภาคเอกชน ปิดความรับผิดชอบหรือไม่มีความจริงใจที่จะแก้ไขปัญห ด้วยเหตุนี้กระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมณูชุมชนจึงเป็นทำสัญญาและสร้างข้อตกลงร่วมว่าจะดำเนินการหรือไม่ดำเนินการลักษณะใดลักษณะหนึ่งอันอาจละเมิดกติกาของการอยู่ร่วมกัน ส่วนมติที่เป็นผลลัพธ์ คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งกลไกรัฐระดับท้องถิ่น เครือข่ายภาคประชาชน ผู้ประกอบการภาคเอกชนเริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นหลักประกันความอยู่รอด

(4) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ในที่นี้หมายถึงศักยภาพและความสามารถของผู้นำทางอุดมการณ์ ประธานชุมชนและผู้นำเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการประกอบสร้างและขับเคลื่อนธรรมณูชุมชนบ้านอ่าวอุดม ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากความสามารถเชื่อมโยงและกระชับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนซึ่งมีผลต่อการระดมมวลชนเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและกดดันผู้ประกอบการภาคเอกชนรวมถึงแสวงหาพันธมิตรเพื่อขับเคลื่อนปฏิบัติการของชุมชน นอกจากนี้ผู้นำชุมชนยังสามารถปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี กลยุทธ์การเคลื่อนไหวสังคมให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมจากการเคลื่อนไหวต่อต้านภาคอุตสาหกรรมสู่การแสวงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกัน เช่นเดียวกับความสามารถในการปฏิบัติการสื่อสาร (Communication Action) ซึ่งมีความหมายสามนัย คือ นัยแรกเป็นการสื่อสารกับผู้ประกอบการภาคเอกชนเพื่อสะท้อนปัญหาของชุมชนและแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญห นัยที่สองเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ชุมชน นัยที่สามเป็นการสร้างช่องทางให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางตรงและทางอ้อมมีปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติการสื่อสารร่วมกัน ผ่านการออกแบบพื้นที่สาธารณะให้เกิดการพูดคุยหรือปรึกษาหารือระหว่างผู้ประกอบการภาคเอกชน ตัวแทนชุมชน ตัวแทนกลไกรัฐระดับท้องถิ่น นักวิชาการ

ที่ผ่านมาบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดม อย่างยั่งยืนหรือธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีบทบาทสำคัญในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมหลายมิติ ดังนี้

(1) เป็นสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งกลไกรัฐระดับท้องถิ่น (เทศบาลนครแหลมฉบัง) ผู้ประกอบการภาคเอกชนและตัวแทนชุมชนอ่าวอุดม ได้ร่วมให้คำมั่นสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรว่าจะดำเนินการหรือไม่ดำเนินการกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยรูปแบบของสัญญาประชาคมที่เกิดขึ้นธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นสัญญาประชาคมที่เกิดขึ้นจากเจตจำนงร่วมการเกิดขึ้นของสัญญาประชาคมเช่นนี้ทำให้ปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ เป็นไปด้วยความสมัครใจและสะท้อนให้เห็นความจริงใจในการแก้ไขปัญหาอันเป็นผลลัพธ์จากการพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันก็เป็นสัญญาประชาคมที่ไม่ได้มอบอำนาจให้คณะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เป็นผู้มีบทบาทนำในการแก้ไขปัญหา ตรงกันข้ามกับส่งเสริมให้เกิดกระบวนการร่วมคิดร่วมทำระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจซึ่งกันและกัน เป็นเช่นเดียวกับเป็นสัญญาประชาคมที่ไม่มีสภาพบังคับทางกฎหมาย แต่เป็นข้อผูกมัดที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนต้องปฏิบัติ นอกเหนือการปฏิบัติตามเงื่อนไขทางกฎหมาย ข้อบังคับ หรือระเบียบของกลไกรัฐที่มีบทบาทกำกับ ควบคุมการพัฒนาอุตสาหกรรม และหากมีการละเมิดสัญญาแม้ไม่ต้องรับผิดชอบทางกฎหมายแต่อาจถูกมาตรการลงโทษทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นสัญญาประชาคมที่มีผลโดยตรงต่อปฏิบัติการทางสังคมของผู้ประกอบการภาคเอกชน โดยเฉพาะปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อหรือการตระหนักถึงชุมชนท้องถิ่น รวมถึงเป็นสัญญาประชาคมที่ผู้กระทำการทุกฝ่าย (ที่ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงฯ) มีจุดหมายเดียวกัน คือ อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

(2) เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน จากปฏิบัติการสื่อสารและปฏิบัติการทางสังคมภายใต้แนวคิด “สังคมของฉัน (Me-society)” สู่แนวคิด “สังคมของเรา (We-Society)” ใน 2 มิติ คือ มิติแรกเป็นปฏิบัติการสื่อสารแบบปรึกษาหารือ ผ่านการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อให้ผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้เข้ามาพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นและปรึกษาหารือ ตลอดจนเป็นพื้นที่แห่งการซักถามในประเด็นที่ชุมชนสงสัยหรือต้องการคำอธิบายจากผู้ประกอบการภาคเอกชน ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้ประกอบการภาคเอกชนได้ชี้แจงหรืออธิบายถึงโครงการที่ถูกดำเนินการเพื่อป้องกันปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น มิติที่สองเป็นปฏิบัติการทางสังคมแบบร่วมคิดร่วมทำเพื่อสร้างสังคมที่พึงปรารถนาาร่วมกันโดยเฉพาะสังคมที่ผู้กระทำการซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

(3) เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน จากเดิมที่มีสัมพันธ์ภาพแนวตั้ง (Vertical Relationship) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบผูกขาด

อำนาจการตัดสินใจที่ผู้กระทำการกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สู่สัมพันธภาพแนวนราบ (Horizontal Relationship) ที่เน้นสร้างความร่วมมือและสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชุมชนกับผู้ประกอบการภาคเอกชน เนื่องจากธรรมนูญชุมชนช่วยสร้างเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์แบบพันธมิตรหรือหุ้นส่วนการพัฒนา ผ่านการออกแบบให้ตัวแทนชุมชนกับตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมได้พูดคุยแลกเปลี่ยนในพื้นที่หรือเวทีที่ไม่เป็นทางการหรือกึ่งทางการ ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับการปรึกษาหารือแทนการตัดสินใจจากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด โดยเฉพาะการปรึกษาหารือที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมซึ่งเน้นการสร้างฉันทามติ นอกจากนี้ยังสร้างเงื่อนไขให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำกับ ติดตามการดำเนินการของผู้ประกอบการภาคเอกชน ตลอดจนช่วยสร้างคุณภาพทางอำนาจระหว่างกลไกรัฐ ผู้ประกอบการภาคเอกชนและชุมชน เพื่อทำให้ผู้กระทำการทุกฝ่ายมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา รวมถึงป้องกันการผูกขาดอำนาจหรือการดำเนินการโดยไม่รับฟังเสียงจากคู่สัญญา

(4) เป็นเครื่องมือช่วยให้การใช้อำนาจบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับการยอมรับ เพราะการร่วมลงนามในธรรมนูญชุมชนของผู้ประกอบการภาคเอกชนและกลไกรัฐระดับท้องถิ่น เปรียบเสมือนการรับรองและยอมรับให้ชุมชนบริหารจัดการตนเอง และพร้อมรับผลลัพธ์จากการใช้อำนาจของชุมชน ตัวอย่างอำนาจบริหารจัดการตนเองของชุมชนที่ปรากฏในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม เช่น ให้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำและสิ่งแวดล้อม การเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ติดตาม ประเมินผลดูแลรักษาโครงการทรัพยากรทางทะเลของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติร่วมกับเอกชน ชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง หรือกำหนดให้มีตัวแทนภาคประชาชน ร่วมตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่อ่าวอุดม เป็นต้น การให้และเพิ่มพลังอำนาจแก่ชุมชนบริหารจัดการตนเอง ถือเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน เพราะเป็นการสร้างตัวตนแก่ชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการป้องกัน แก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมร่วมกับกลไกรัฐระดับท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน

(5) เป็นเครื่องมือของชุมชนเพื่อต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม ดังกรณีการเรียกร้องให้ผู้ประกอบการภาคเอกชนแก้ไขปัญหาและผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม รวมถึงจัดให้มีโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนนอกเหนือโครงการด้านความรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งเป็นกิจกรรมตามพันธกิจทั่วไปของโรงงานอุตสาหกรรม ดังตัวอย่างเช่น การต่อรองกับท่าเรือให้จัดการกับปัญหาและผลกระทบจากการขนถ่ายสินค้า การต่อรองกับผู้ประกอบการภาคเอกชนให้ระงับการขยายท่าเรือ การต่อรองให้ผู้ประกอบการภาคเอกชนจัดสวัสดิการสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตแก่ประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม เป็นต้น

(6) เป็นเครื่องมือเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน ซึ่งสะท้อนให้เห็น 2 มิติ คือ มิติแรกเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากธรรมนูญชุมชนช่วยสร้างเงื่อนไขให้เกิดการบริหารจัดการร่วม (Co-management) ซึ่งเป็นการใช้อำนาจและความรับผิดชอบร่วมกัน (Shared Power and Responsibility) ระหว่างกลไกรัฐ ผู้ประกอบการภาคเอกชนและชุมชนท้องถิ่น มิติที่สองเสริมสร้างพลังอำนาจการบริหารจัดการทั้งการ

เสริมสร้างพลังอำนาจการบริหารจัดการของชุมชนผ่านการบูรณาการกลไกรัฐระดับท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน และเสริมสร้างพลังอำนาจการบริหารจัดการของผู้ประกอบการภาคเอกชนเพราะการเข้าร่วมลงนามบันทึกข้อตกลงเพื่ออยู่ร่วมกันฯ แสดงถึงความจริงใจในการแก้ไข ปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอันเป็นจุดเริ่มสำคัญของความไว้วางใจหรือสร้างการยอมรับจากชุมชน

อย่างไรก็ตามธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมยังมีจุดอ่อนและข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การทำความเข้าใจกับจุดอ่อนและข้อจำกัด จึงเปรียบเสมือนแนวทางพัฒนาให้ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมมีพลังอำนาจเสริมสร้างศักยภาพในการอยู่ร่วมกัน ดังนี้

(1) การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมเป็นปฏิบัติการของกลุ่มผู้นำชุมชน ดังนั้น พลังอำนาจของธรรมนูญชุมชนฯ จึงสัมพันธ์กับศักยภาพและความสามารถของผู้นำชุมชนประเภทต่าง ๆ หากผู้นำชุมชนยังเห็นความสำคัญและใช้เงื่อนไขหรือข้อกำหนดในธรรมนูญชุมชนฯ เป็นกลไกต่อรองกับ กลไกรัฐและผู้ประกอบการภาคเอกชนจะทำให้ธรรมนูญชุมชนฯ มีพลังอำนาจหรือมีบทบาททางสังคม ตรงกันข้ามหากกลุ่มผู้นำชุมชนเห็นกลไกดังกล่าวมีพลังไม่มากพอที่จะสร้างข้อตกลงร่วมเพื่ออยู่ร่วมกัน จึง ต้องแสวงหากลไกใหม่ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าอาจเป็นผลให้ธรรมนูญชุมชนฯ หมดบทบาททางสังคม (Dysfunction) ด้วยเหตุนี้เพื่อให้ธรรมนูญชุมชนฯ เป็นข้อตกลงร่วมที่อยู่ไม่ยึดโยงกับคณะบุคคลคณะใด คณะหนึ่งและผู้กระทำการทุกฝ่ายสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริงอันเป็นหลักประกันความมั่นคงและ ยั่งยืน จึงจำเป็นต้องขยายการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ไปสู่ประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะการสร้าง กลไกให้ประชาชนในชุมชนอ่าวอุดมทั้งประชาชนท้องถิ่นดั้งเดิม ประชาชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังการ พัฒนาอุตสาหกรรม ตลอดจนประชากรแฝงร่วมขับเคลื่อนข้อกำหนดต่าง ๆ ที่ถูกระบุในธรรมนูญชุมชนฯ ให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อสร้างปฏิบัติการร่วมและเพิ่มพลังอำนาจในปฏิบัติการสังคมของชุมชน

(2) ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมยังเป็นข้อตกลงร่วมเพื่อดำเนินการหรือไม่ดำเนินการ ลักษณะใดลักษณะหนึ่งแต่ไม่ได้กำหนดบทลงโทษผู้กระทำการที่ละเมิดหรือฝ่าฝืนข้อตกลง จุดมุ่งหมาย ดังกล่าวถือเป็นเจตนารมณ์ที่ดีของภาคประชาชน เพราะไม่ต้องการให้เกิดผลเชิงลบที่อาจกระทบต่อ ภาพลักษณ์ต่อการประกอบกิจการภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามเพื่อป้องกันสถานการณ์ที่ไม่อาจ คาดการณ์ได้ในอนาคตประกอบกับการทำให้ธรรมนูญชุมชนฯ มีสภาพบังคับในระยะยาว ผู้กระทำการที่ เกี่ยวข้องอาจร่วมกันปรับปรุงหรือเพิ่มเติมข้อกำหนดที่ระบุถึงบทลงโทษกรณีที่มีการละเมิดหรือฝ่าฝืนข้อ ทกลงร่วม แต่บทลงโทษที่ถูกกำหนดขึ้นต้องไม่ใช่บทลงโทษซึ่งสร้างความเสียหายหรือส่งผลกระทบต่อการ ประกอบธุรกิจของผู้ประกอบการภาคเอกชนและต่อกลไกรัฐระดับท้องถิ่น ขณะเดียวกันต้องไม่ใช่ บทลงโทษตามหลักการทางกฎหมาย ตรงกันข้ามบทลงโทษที่เกิดขึ้นต้องมีพื้นฐานจากฉันทามติของทุก ฝ่าย และไม่กำหนดบทลงโทษเฉพาะผู้ประกอบการภาคเอกชน กลไกรัฐระดับท้องถิ่นเท่านั้นแต่ต้อง ครอบคลุมถึงชุมชนท้องถิ่นด้วย เช่นเดียวกับรูปแบบการลงโทษต้องมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป (Graduated Sanctions) หรืออาจประยุกต์จารีตประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติของท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่ง สำหรับลงโทษผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืนข้อตกลงร่วม เหนือสิ่งอื่นใดบทลงโทษที่ถูกกำหนดขึ้นต้องไม่สร้างเงื่อนไข ให้เกิดความขัดแย้งแต่เป็นการลงโทษเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อคู่สัญญา

(3) ผู้ประกอบการภาคเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนทั้งหมดไม่เข้าร่วมบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันฯ ข้อดีของการร่วมลงนามภายใต้บริบทนี้ คือ เป็นการแสดงเจตจำนงโดยเสรีของผู้ประกอบการดังนั้นก็ปฏิบัติตามต่าง ๆ จึงอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจ อย่างไรก็ตามการที่ผู้ประกอบการไม่เข้าร่วมลงนามทั้งหมดก็กลายเป็นข้อจำกัด เนื่องจากหลายปัญหาโดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยผู้ประกอบการรายใดรายหนึ่งหรือกลุ่มใด ดังนั้นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมอีกประการหนึ่ง คือ ขยายและเชื่อมร้อยเครือข่ายความร่วมมือไปสู่ผู้ประกอบการที่ไม่ได้ร่วมลงนามในบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันฯ

(4) กิจกรรมที่ปรากฏในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมส่วนใหญ่ไม่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง เพราะแผนการดำเนินการส่วนใหญ่เน้นแก้ไขปัญหาระดับพื้นที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนท้องถิ่นเป็นหลัก ดังนั้นการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ในระยะยาวนอกจากการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างและปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว อาจต้องคำนึงถึงการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งความเหลื่อมล้ำและการกระจายผลประโยชน์ การสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต การแก้ไขปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อมที่ต้นเหตุ การจัดการระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

(5) ขาดการประเมินผลการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมธรรมนูญชุมชนฯ แม้ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมจะสร้างคุณูปการอย่างหลากหลายต่อผู้กระทำที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 2550 จนถึงปัจจุบันยังไม่มีประเมินผลธรรมนูญชุมชนฯ ทั้งในส่วนการประเมินกระบวนการขับเคลื่อนและผลลัพธ์จากการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่เห็นสิ่งที่ควรปรับปรุง พัฒนาหรือเสริมสร้างศักยภาพ รวมทั้งไม่เห็นผลลัพธ์และผลกระทบ ดังนั้นเงื่อนไขจำเป็นอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการเพิ่มศักยภาพธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม คือ การประเมินผลกระบวนการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ซึ่งอาจดำเนินการได้ 2 รูปแบบ คือ การค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส ภัยคุกคาม ทั้งนี้เพื่อกำหนดจุดยืนทางยุทธศาสตร์ (Positioning) ของธรรมนูญชุมชนฯ ให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ รวมถึงการประยุกต์หลักประเมินผลแบบ CIPP Model (Context-Input-Process-Product Model) เพื่อวิเคราะห์บริบทหรือสถานะแวดล้อมที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ ทรัพยากรการบริหาร กระบวนการทำงานและผลลัพธ์ของการดำเนินงานที่ผ่านมา

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้มุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ผ่านแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย (สมัยใหม่) ซึ่งเป็นแนวคิดให้ความสำคัญกับความหลากหลายของกฎกติกาหรือกฎเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับและถูกนำมาใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในแต่ละสังคม ด้วยเหตุนี้ในรัฐชาติหนึ่ง ๆ จึงไม่ได้มีระบบกฎหมายเพียงระบบเดียว หากนำฐานคิดนี้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจกับปฏิบัติการทาง

สังคมผ่านการจัดทำบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือที่รู้จักในนามธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม พบว่า ในเชิงหลักการปฏิบัติการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชน เป็นความพยายามสร้างกฎกติกาหรือกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นทางการระดับท้องถิ่นเพื่อกำกับควบคุมพฤติกรรม ตลอดจนเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่

สถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบทที่กระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมก่อให้เกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนท้องถิ่น กระทั่งกลายเป็นเงื่อนไขไปสู่การเผชิญหน้าและความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้ประกอบการภาคอุตสาหกรรม แม้เหตุแห่งความขัดแย้งจะมีหลายประการ แต่หนึ่งในสาเหตุสำคัญ ก็คือ ปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมและการจัดการปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งมิติการบังคับใช้กฎหมาย การปฏิบัติตามกฎหมาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องมีหลายฉบับและขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานราชการ ช่องว่างทางกฎหมาย ตลอดจนการให้อำนาจของกฎหมายแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นไปอย่างจำกัด

ภายใต้ปัญหาทางกฎหมายข้างต้น ก่อให้เกิดความพยายามออกแบบกติกาและสร้างข้อตกลงระดับท้องถิ่น ซึ่งอยู่นอกเหนือกฎหมายที่ถูกบัญญัติขึ้นโดยรัฐแต่ก็ไม่ได้เป็นกฎที่อยู่ในระบบจารีตประเพณีของชุมชน (ทั้งหมด) ตรงกันข้ามกลับเป็นกติกาที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบ ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติในธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมหลายข้อที่สะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้และวิธีการจัดการปัญหาสมัยใหม่เข้ากับองค์ความรู้ที่อยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ผู้กระทำการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกฝ่ายบรรลุเป้าหมายร่วม คือ อยู่กันภายใต้หลักความยุติธรรมทางสังคม ด้วยบริบทเช่นนี้ทำให้งกติกาและข้อตกลงระดับท้องถิ่นที่ลักษณะไม่เป็นทางการมีประสิทธิภาพและพลังอำนาจกำกับ ควบคุมพฤติกรรมสมาชิกในกลุ่มสังคมได้มากกว่ากฎหมายของรัฐหรือกติกาที่เป็นทางการ

ดังนั้นในเชิงหลักการจึงอาจกล่าวได้ว่าปฏิบัติการจัดทำบันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนนั้น มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายในประเด็นการยอมรับต่อความหลากหลายของกฎหมาย นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายที่ถูกตราขึ้นโดยรัฐกับกติการะดับท้องถิ่นและระบบจารีตประเพณี ด้วยเหตุนี้การก่อตัวขึ้นของกติการะดับท้องถิ่นนี้ไม่ได้หมายความว่าผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมปฏิเสธการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ ตรงกันข้ามผู้ใดฝ่าฝืนหรือกระทำผิดกฎหมายของรัฐผู้นั้นต้องรับโทษ ปฏิบัติการภายใต้ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมจึงเปรียบเสมือนความพยายามสร้าง ความรับผิดชอบเชิงซ้อนแก่ผู้กระทำการภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนที่ร่วมให้สัตยาบันในธรรมนูญชุมชนฯ กล่าวคือ มิติหนึ่งเป็นความรับผิดชอบต่อกฎหมายที่ถูกตราขึ้นโดยฝ่ายนิติบัญญัติความรับผิดชอบบริบทนี้หากผู้ใดละเมิดหรือไม่ปฏิบัติตามต้องถูกลงโทษตามข้อบัญญัติของกฎหมาย อีกมิติหนึ่งเป็นความ

รับผิดชอบต่อกติกาหรือกฎเกณฑ์ไม่เป็นทางการระดับท้องถิ่น ผู้กระทำการที่ละเมิดแม้ไม่ต้องรับผิดชอบต่อข้อบัญญัติของกฎหมายทางการแต่อาจถูกลงโทษทางสังคม (Social Sanction)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่เป็นนโยบายเพื่อขับเคลื่อนข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตลอดจนแนวทางสร้างกลไกจัดการความขัดแย้งจากการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วยกลไกระดับท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

1. ขยายตัวแบบธรรมนูญชุมชนฯ สู่พื้นที่ที่มีความขัดแย้งหรือปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา เพื่อสร้างกลไกจัดการปัญหาที่หลากหลายโดยเฉพาะการใช้มาตรการและกลไกระดับท้องถิ่นควบคู่กับมาตรการและคำสั่งของรัฐ
2. เสริมสร้างพลังอำนาจและความเข้มแข็งของธรรมนูญชุมชนฯ ผ่านการสนับสนุนทรัพยากรการบริหารประเภทต่าง ๆ อาทิ งบประมาณ เทคโนโลยี นวัตกรรมสมัยและองค์ความรู้สมัยใหม่ บุคลากร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้การขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนฯ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด
3. เสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาสมรรถนะของผู้นำชุมชน เครือข่ายภาคประชาชนในชุมชนอ่าวอุดม เพื่อให้บุคคลเหล่านี้เป็นกลไกสอดส่อง ตรวจสอบการละเมิดกติการ่วมระดับท้องถิ่น ตลอดจนเป็นกลไกเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในระยะยาวระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนและผู้ประกอบการภาคอุตสาหกรรม
4. สร้างหลักสูตรหรือบทเรียนเพื่อจัดการความขัดแย้งโดยใช้กลไกระดับท้องถิ่น ผ่านการประมวลหรือรวบรวมท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จในการจัดการความขัดแย้งด้วยกลไกที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในท้องถิ่นร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ดีแก่ท้องถิ่นอื่นที่มีความขัดแย้ง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ประเด็นที่ควรนำไปสู่การศึกษาวิจัยเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกัน มีดังต่อไปนี้

1. การวิจัยเพื่อถอดบทเรียนธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดมโดยเฉพาะการค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคในการขับเคลื่อนธรรมนูญชุมชนที่ผ่านมาเพื่อสร้างตัวแบบจัดการความขัดแย้งผ่านกลไกระดับท้องถิ่น
2. การวิจัยเปรียบเทียบกระบวนการจัดการความขัดแย้งโดยใช้กลไกหรือสร้างกติการ่วมระดับท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จและเผชิญกับความล้มเหลว เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความขัดแย้งด้วยกลไกร่วมระดับท้องถิ่น

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อสร้างหรือค้นหากลไกและกติการ่วมระดับท้องถิ่นในการจัดการความขัดแย้งภายใต้บริบทต่าง ๆ อาทิ กลไกและกติการ่วมในการจัดการความขัดแย้งจากการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประเภทต่าง ๆ เป็นต้น

บทที่ 5
ผลผลิต/ผลลัพธ์/ผลกระทบ
(Output/Outcome/Impact)

ผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริง

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้ โดยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การวิเคราะห์ทุนที่มีผลต่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม พบว่า บันทึกข้อตกลงเรื่องการอยู่ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนบ้านอ่าวอุดมอย่างยั่งยืนหรือธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอดมนั้น เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุน 4 ประเภท คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนมนุษย์ ส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 วิเคราะห์บทบาทของนวัตกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม พบว่า ธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีบทบาทสำคัญในการสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมในมิติต่าง ๆ คือ เป็นสัญญาประชาคมระดับท้องถิ่น เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสื่อสารและพฤติกรรมทางสังคมระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน เป็นกลไกที่ช่วยปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างชุมชนและผู้ประกอบการภาคเอกชน เป็นเครื่องมือช่วยให้การใช้อำนาจบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับการยอมรับ เป็นเครื่องมือของชุมชนเพื่อต่อรองกับโรงงานอุตสาหกรรม เป็นเครื่องมือเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการภาคเอกชน

ผลผลิตที่เกิดขึ้นจริง (Output)

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง/ หน่วยนับ	รายละเอียด ผลผลิต	ปีที่ นำส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การ ดำเนินงาน	ผลผลิตที่ เกิดขึ้นจริง	เชิง คุณภาพ	หลักฐาน/ เอกสาร ประกอบ
ต้นฉบับ บทความ วิจัย (Manuscript): บทความใน ประเทศ	1	บทความ วิจัยเรื่อง ธรรมนูญ ชุมชนกับ กระบวนการ สร้าง ข้อตกลงร่วม เพื่ออยู่	2566	50%	โครงร่าง บทความ วิจัยเรื่อง ธรรมนูญ ชุมชนกับ กระบวนการ สร้าง ข้อตกลงร่วม	-	-

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง/ หน่วยนับ	รายละเอียด ผลผลิต	ปีที่ นำส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การ ดำเนินงาน	ผลผลิตที่ เกิดขึ้นจริง	เชิง คุณภาพ	หลักฐาน/ เอกสาร ประกอบ
		ร่วมกัน ระหว่าง ชุมชนและ โรงงาน อุตสาหกรรม กรณีบ้าน อ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุข ลา อำเภอสรี ราชา จังหวัดชลบุรี			เพื่ออยู่ ร่วมกัน ระหว่าง ชุมชนและ โรงงาน อุตสาหกรรม กรณีบ้าน อ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุข ลา อำเภอ ศรีราชา จังหวัดชลบุรี		
กำลังคน หรือ หน่วยงาน ที่ได้รับการ พัฒนาทักษะ :นิสิต/ นักศึกษา ระดับ ปริญญา ตรี	10 คน	นิสิตมีทักษะ ด้านความ เข้าใจชุมชน ที่มาของ ความขัดแย้ง และการ จัดการความ ขัดแย้ง ระหว่าง ชุมชนและ อุตสาหกรรม ในพื้นที่ EEC ที่มาจาก รากฐานของ ชุมชน	2566	100%	ประเด็นวิจัย ถูกนำไป แลกเปลี่ยน เรียนรู้กับ นิสิตปริญญา ตรี		การจัดการ เรียนการ สอนรายวิชา วิธีวิทยาวิจัย ทาง สังคมศาสตร์ และรายวิชา สัมมนา ปฏิบัติการ วิจัยทาง รัฐศาสตร์
กำลังคน	1 คน	นิสิตมีทักษะ ด้านการ	2566	100%	ประเด็นวิจัย ถูกนำไป		โครงการ แลกเปลี่ยน

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง/ หน่วยนับ	รายละเอียด ผลผลิต	ปีที่ นำส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การ ดำเนินงาน	ผลผลิตที่ เกิดขึ้นจริง	เชิง คุณภาพ	หลักฐาน/ เอกสาร ประกอบ
หรือ หน่วยงาน ที่ได้รับการ พัฒนาทักษะ :นิติต/ นักศึกษา ระดับ ปริญญา โท		วิเคราะห์ ทางเลือกที่ เป็นไปได้ใน การจัดการ และแก้ไข ความขัดแย้ง ระหว่าง ชุมชนและ อุตสาหกรรม ในพื้นที่ EEC			แลกเปลี่ยน เรียนรู้กับ นิติตปริญญา โท		เรียนรู้และ ศึกษาดูงาน ของนิติต หลักสูตร รัฐศาสตร มหาบัณฑิต สาขา เศรษฐศาสตร์ การเมืองและ การจัดการ ปกครอง
กำลังคน หรือ หน่วยงาน ที่ได้รับการ พัฒนาทักษะ :ชุมชน ท้องถิ่น	2 คน	นักวิจัยมี ทักษะด้าน การ วิเคราะห์ ทางเลือกที่ สมเหตุสมผล ในการ จัดการและ แก้ไขความ ขัดแย้ง ระหว่าง ชุมชนและ อุตสาหกรรม ในพื้นที่ EEC	2566	100%	ประเด็นวิจัย ถูกนำไป แลกเปลี่ยน เรียนรู้กับ ชุมชน ท้องถิ่น		โครงการ แลกเปลี่ยน เรียนรู้และ ศึกษาดูงาน ของนิติต หลักสูตร รัฐศาสตร มหาบัณฑิต สาขา เศรษฐศาสตร์ การเมืองและ การจัดการ ปกครองและ โครงการ
ต้นแบบ ผลิตภัณฑ์ หรือ เทคโนโลยี/	1 กระบวนการ	กระบวนการ ลดความ ขัดแย้ง ระหว่าง	2566	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ	โครงร่าง ข้อเสนอเพื่อ ลดความ ขัดแย้ง		

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง/ หน่วยนับ	รายละเอียด ผลผลิต	ปีที่ นำส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การ ดำเนินงาน	ผลผลิตที่ เกิดขึ้นจริง	เชิง คุณภาพ	หลักฐาน/ เอกสาร ประกอบ
กระบวนการ ใหม่ หรือ นวัตกรรม ทาง สังคม: ต้นแบบ ผลิตภัณฑ์ (Prototype) ระดับภาค สนาม		ชุมชนและ อุตสาหกรรม ผ่านมิติของ การสร้าง นวัตกรรมที่ มีฐานจาก ชุมชน			ระหว่าง ชุมชนและ อุตสาหกรรม		
กำลังคน หรือ หน่วยงาน ที่ได้รับการ พัฒนาทักษะ :นักวิจัย ภาคเอกชน	1 คน	นักวิจัยมี ทักษะด้าน การ วิเคราะห์ ทางเลือกที่ สมเหตุสมผล ในการ จัดการและ แก้ไขความ ขัดแย้ง ระหว่าง ชุมชนและ อุตสาหกรรม ในพื้นที่ EEC	2566	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ			
ต้นแบบ ผลิตภัณฑ์ หรือ เทคโนโลยี/ กระบวนการ	1 ต้นแบบ	ชุมชน ต้นแบบที่มี วิธีการ จัดการ ปัญหา/ข้อ	2566	อยู่ระหว่าง ดำเนินการ	โครงสร้าง เอกสาร บทเรียนของ ชุมชนบ้าน อ่าวอุดมใน		

ผลผลิต	จำนวน นำส่ง/ หน่วยนับ	รายละเอียด ผลผลิต	ปีที่ นำส่ง ผลผลิต	% ความก้าวหน้า การ ดำเนินงาน	ผลผลิตที่ เกิดขึ้นจริง	เชิง คุณภาพ	หลักฐาน/ เอกสาร ประกอบ
ใหม่ หรือ นวัตกรรม ทาง สังคม: ต้นแบบ ผลิตภัณฑ์ (Prototype) ระดับภาค สนาม		ขัดแย้ง เพื่อ ทำให้ชุมชน และโรงงาน สามารถอยู่ ร่วมกันได้			การจัดการ ความขัดแย้ง ด้วยกลไกที่ ชุมชนสร้าง ขึ้น		

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง (Outcome)

ผลลัพธ์	จำนวน	รายละเอียดของผลลัพธ์	ผู้ได้รับผลกระทบ
การใช้ประโยชน์จากนวัตกรรม	1 ครั้ง/ หน่วยงาน	การใช้ประโยชน์จาก ธรรมนูญชุมชนเพื่อให้ การอยู่ร่วมกันระหว่าง ชุมชนและโรงงาน อุตสาหกรรมอย่างเป็นสุข และยั่งยืนในระยะยาว	ภาคประชาชนและ ชุมชนท้องถิ่น
กิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วม(Engagement activities)	1 กิจกรรม	ประชาชนในชุมชนเข้าร่วม ปฏิบัติการวิจัย	ชุมชนที่เป็นเป้าหมาย การวิจัย
การผลักดันนโยบาย แนวปฏิบัติ แผนและ กฎระเบียบ (Influence on policy, practice, plan and regulations)	1 นโยบาย/ แผน/ ระเบียบ	ข้อเสนอระเบียบ ข้อบังคับ หรือประกาศขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น เกี่ยวกับการจัดการความ ขัดแย้งหรือเงื่อนไขในการ อยู่ร่วมกันระหว่างโรงงาน อุตสาหกรรมและชุมชน	องค์กรปกครอง ท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่ เป้าหมายการพัฒนา
ฐานข้อมูลและแบบจำลองวิจัย (Research databases and models)	1 ชิ้น	ชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ สำหรับนักวิจัย นักวิชาการ และนิสิตนักศึกษา ที่สนใจ กับนวัตกรรมชุมชนเพื่อการ	ชุมชนท้องถิ่นในฐานะ พื้นที่ของการเรียนรู้

ผลลัพธ์	จำนวน	รายละเอียดของผลลัพธ์	ผู้ได้รับผลกระทบ
		จัดการความขัดแย้งและ การอยู่ร่วมกันระหว่าง โรงงานอุตสาหกรรมและ ชุมชน	

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

วิธีการ/กระบวนการผลักดันงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ (โปรดแนบหลักฐานเชิงประจักษ์การนำผลงานไปใช้ประโยชน์)

✓ ด้านวิชาการ

รายละเอียดผลกระทบ: ค้นพบกลไกที่ภาคประชาชนสร้างขึ้นเพื่อจัดการหรือแก้ไขปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม กลไกนี้เปรียบเสมือนการสร้างกฎกติกาที่ไม่เป็นทางการระดับท้องถิ่นเพื่อกำกับควบคุมพฤติกรรม ตลอดจนเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ ขณะเดียวกันกลไกดังกล่าวก็อยู่นอกเหนือกฎหมายที่ถูกบัญญัติขึ้นโดยรัฐแต่ก็ได้เป็นกฎที่อยู่บนระบบจารีตประเพณีของชุมชน (ทั้งหมด) ตรงกันข้ามกลับเป็นกติกาที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการออกแบบ ด้วยบริบทเช่นนี้ทำให้งกติกาและข้อตกลงระดับท้องถิ่นที่ไม่เป็นทางการมีประสิทธิภาพและพลังอำนาจกำกับ ควบคุมพฤติกรรมสมาชิกในสังคมได้มากกว่ากฎหมายของรัฐ ดังนั้นในเชิงหลักการจึงอาจกล่าวได้ว่าธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายในประเด็นการยอมรับความหลากหลายของกฎหมาย นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายที่ถูกตราขึ้นโดยรัฐกับกติการะดับท้องถิ่นและระบบจารีต ด้วยเหตุนี้การก่อตัวขึ้นของกติการะดับท้องถิ่นไม่ได้หมายความว่าผู้กระทำการที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาอุตสาหกรรมปฏิเสธการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ ตรงกันข้ามผู้ใดฝ่าฝืนของรัฐผู้นั้นต้องรับโทษ

✓ ด้านสังคม

○ ด้านสาธารณะ ✓ ด้านชุมชนและพื้นที่ ○ ด้านสิ่งแวดล้อม

รายละเอียดผลกระทบ: การเผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยต่อสาธารณชนในรูปแบบความวิจัย รวมถึงการผลักดันนโยบายและแนวปฏิบัติที่ได้จากการศึกษาวิจัยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นได้รับทราบและนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการปฏิบัติงาน

☐ ด้านนโยบาย

รายละเอียดผลกระทบ: -

☐ ด้านเศรษฐกิจ

รายละเอียดผลกระทบ -

ระดับความพร้อมทางเทคโนโลยี (Technology Readiness Level: TRL)

ระดับความพร้อมทางเทคโนโลยี (Technology Readiness Level: TRL) ก่อนเริ่มโครงการวิจัยอยู่ในระดับ (1) งานวิจัยขั้นเริ่มต้นก่อนการเปลี่ยนแปลงไปสู่งานวิจัยและพัฒนาเชิงประยุกต์ (Basic principles observed and reported) เมื่องานวิจัยเสร็จสิ้นโครงการวิจัยอยู่ที่ (2) นวัตกรรมชุมชนขั้นเริ่มต้นโดยเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานต่อข้อสังเกตการประยุกต์ใช้ หลักการพื้นฐานมาสู่การประดิษฐ์คิดค้น (Concept and/or application formulated)

ระดับความพร้อมทางสังคม (Societal Readiness Level: SRL)

ระดับความพร้อมทางสังคม (Societal Readiness Level: SRL) ณ ปัจจุบัน (ก่อนเริ่มโครงการวิจัย) ระดับ (2) การกำหนดปัญหา การเสนอแนวคิดในการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาและคาดการณ์ ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นและระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องในโครงการ (formulation of problem, proposed solution(s) and potential impact ,expected societal readiness; identifying relevant stakeholders for the project) เมื่องานวิจัยเสร็จสิ้นระดับ (5) นวัตกรรมชุมชนที่ใช้ในการแก้ปัญหาได้รับการตรวจสอบ ถูกนำเสนอแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง (proposed solution(s) validated, now by relevant stakeholders in the area)

เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา แยมโพธิ์ใช้. (2564). การพัฒนาธรรมนุญชุมชนด้านสุขภาวะผู้สูงอายุในตำบลตลาดใหม่ อำเภอ
วิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง. *Journal of Community Development Research*
(*Humanities and Social Science*). 14(4). 68-80.
- กัณตถน ปานพรหมมาศ. (2560). พลวัตของการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรมจาก
กรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนอาศัยอยู่ติดพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรมระหว่างชุมชนบ้านหัวคลองและ
ชุมชนหมู่บ้านร่มรื่นกับบริษัท วังน้อย เบเวอเรจ จำกัด. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติพงษ์ เกียรติวัชรชัย, จีระ ประทีป และอิศเรศ ศันสนียวิทย์กุล. (2562). การพัฒนาธรรมนุญพลเมืองสู่
ชุมชนที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาธรรมนุญหมู่บ้านสันติสุข 9 ตี จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสาร
การเมือง การบริหาร และกฎหมาย*. 11(1). 139-162.
- เครือข่ายรักษ์อ่าวอุดม. (2555). *อ่าวอุดมกำลังจะหายไป*. กรุงเทพฯ: แพลนพรีนติ้ง จำกัด.
- จรัญ โฆษณานนท์. (2563). *นิติปรัชญา (พิมพ์ครั้งที่ 21)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- จันทร์เพ็ญ อมรเลิศวิทย์. (2542). *การควบคุมทางสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2549). *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยณรงค์ เครือนวนและคณะ. (2559). *ทางเลือกการพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกใน
มุมมองของรัฐ เอกชนและภาคประชาชน*. โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้จากเงิน
อุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน) ประจำปีงบประมาณ 2559.
- ชัยวัฒน์ จันธิมา และสหทยา วิเศษ. (2561). ธรรมนุญบ้านพะเยากับการเสริมสร้างพลังพลเมือง.
วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ. 3(2). 132-146.
- ไทยพับลิก้า. (2557). *นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมชี้ความบกพร่องท่าเรือแหลมฉบังกรณีสารเคมีรั่ว –
เสนอทบทวนแผนฉุกเฉินและตอบโต้*. เข้าถึงได้จาก
<https://thaipublica.org/2014/07/butyl-acrylate-laemchabangport/>
- บงกช ดารารัตน์. (2561). *ความเปลี่ยนแปลงในชนบทไทย: การจัดการความขัดแย้ง*. การประชุมวิชาการ
สาขานิติศาสตร์ระดับชาติ ครั้งที่ 1 หัวข้อ “ระบบกฎหมายไทย : ปฎิรูป / เปลี่ยนผ่าน/
ปฏิสังขรณ์, โรงแรมแคนทารี ฮิลล์ จังหวัดเชียงใหม่ จัดโดย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่. วันที่ 8 มิถุนายน 2561. หน้า 64-81.
- พนม พิพัฒน์ดิลก. (2558). *ให้สัมภาษณ์รายการเมืองดลใจ*. 18 กุมภาพันธ์ 2558 เข้าถึงได้จาก
<https://www.youtube.com/watch?v=xNov1J73wAc>
- ไพสิฐ พาณิชย์กุล. (2548). Legal Pluralism กับอนาคตวิชาการนิติศาสตร์ไทย. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*,
3(1). 35-51.

- ภารดี มหาขันธ์. (2552). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี*. สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มูลนิธิบูรณะนิเวศ. (2554) *โรงกลั่นน้ำมันไทยออยล์ระเบิด*. เข้าถึงได้จาก <https://www.earththailand.org/th/pollution/27>
- มูฮัมหมัดรอฟิี มูซอ. (2557). พหุนิยมทางกฎหมายกับการอำนวยความสะดวกเป็นธรรมในสังคมมลายูมุสลิม. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*. 44(1):163-176.
- รจาดล นันทารักษ์. (2560). *การพัฒนากระบวนการจัดทำธรรมนูญเพื่อหนุนเสริมการบริหารเครือข่ายชุมชนเชิงเครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เชียงใหม่ เทศบาลนครเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- โรงเรียนรุ่งอรุณ. (2555). *อ่าวอุดม...อันอุดม*. กรุงเทพฯ: แพลนพรินต์ติ้ง จำกัด.
- วาทีศ โสทธิพันธุ์. (2548). Legal Pluralism ในประเทศแคนาดา: กรณีตัวอย่างเกี่ยวกับการประมงของชนพื้นเมือง. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*. 3(1). 69-89.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล (2548). พหุนิยมทางกฎหมาย. *วารสารนิติสังคมศาสตร์*, 3(1). 21-33.
- สมนึก จงมีวสิน สมยศ เฉียวกุลและอมรศักดิ์ ปัญญาเจริญศรี. (2564). *พัฒนาการของชุมชนบ้านอ่าวอุดม ชุมชนที่อยู่มาก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1*. เข้าถึงได้จาก <https://independent.academia.edu/SomnuckJongmeewasin>
- สมนึก จงมีวสิน. (2557). “สมนึก จงมีวสิน” ต้นแบบโมเดล “ธรรมนูญอ่าวอุดม” จากนักอนุรักษ์วัดวังบ้านสู่นักวิจัยชุมชน สู้กับ “ยักษ์” เพื่ออนุรักษ์ชุมชน. เข้าถึงได้จาก <https://thaipublica.org/2014/03/udom-gulf-model/>
- สมนึก หนูเงิน. (ม.ป.ป.). *ความเปลี่ยนแปลงในชนบทไทย: การจัดการความขัดแย้ง*. เข้าถึงได้จาก http://www.hu.ac.th/Conference/conference2014/proceedings/data/09_Human%20and%20Social/09_Human%20and%20Social-10.pdf.
- สมยศ เฉียวกุลและอมรศักดิ์ ปัญญาเจริญศรี. (2558). *ให้สัมภาษณ์รายการเมืองดลใจ*. 18 กุมภาพันธ์ 2558 เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=xNov1J73wAc>
- สิตางค์ เจริญวงศ์. (2560). ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย: กรณีศึกษา ตำบลทุ่งสุขลา เทศบาลนครแหลมฉบัง อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*. 6(1). 87-108.
- สุวิตา มะมา. (2562). *ประชาธิปไตยแบบปรีชาหาริอของชุมชนบ้านอ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อัคริมา พลกำจัด, ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ และพรไทย ศิริสาธิตกิจ. (2559). *ธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิจัด และการก่อตัวขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. *การประชุม*

วิชาการระดับชาติด้านการบริหารกิจการสาธารณะ ครั้งที่ 3 “การเปลี่ยนผ่าน และการปฏิรูป
การบริหารสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). พรหมแดนความรู้เรื่อง Legal Pluralism. วารสารนิติสังคมศาสตร์, 3(1). 3-20.

เอกราช สุวรรณรัตน์, ศิริชัย กุมารจันทร์, วชิราวุฒิ ห้วเพชร และจารุวรรณ ชูสงค์. (2561). *ธรรมนูญ
ชุมชนกับการบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน
กรณีศึกษาคลองท่าแนะ จังหวัดพัทลุง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2558). *การทบทวนและปรัชญาทศศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง
ทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดชลบุรี : กรณีบทบาทท่าเรือแหลมฉบัง.
โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้จากเงินอุดหนุนรัฐบาล (งบประมาณแผ่นดิน)
ประจำปีงบประมาณ 2560* มหาวิทยาลัยบูรพา.

Hooker, M.B. (1975). *Legal Pluralism: An Introduction to Colonial and Neo Colonial laws*.
Oxford: Clarendon Press.

Wu Min Aun, (1999). *The Malaysian Legal System* (2nd). Kuala Lumpur: Pearson Education
Malaysia SDN. BHD.